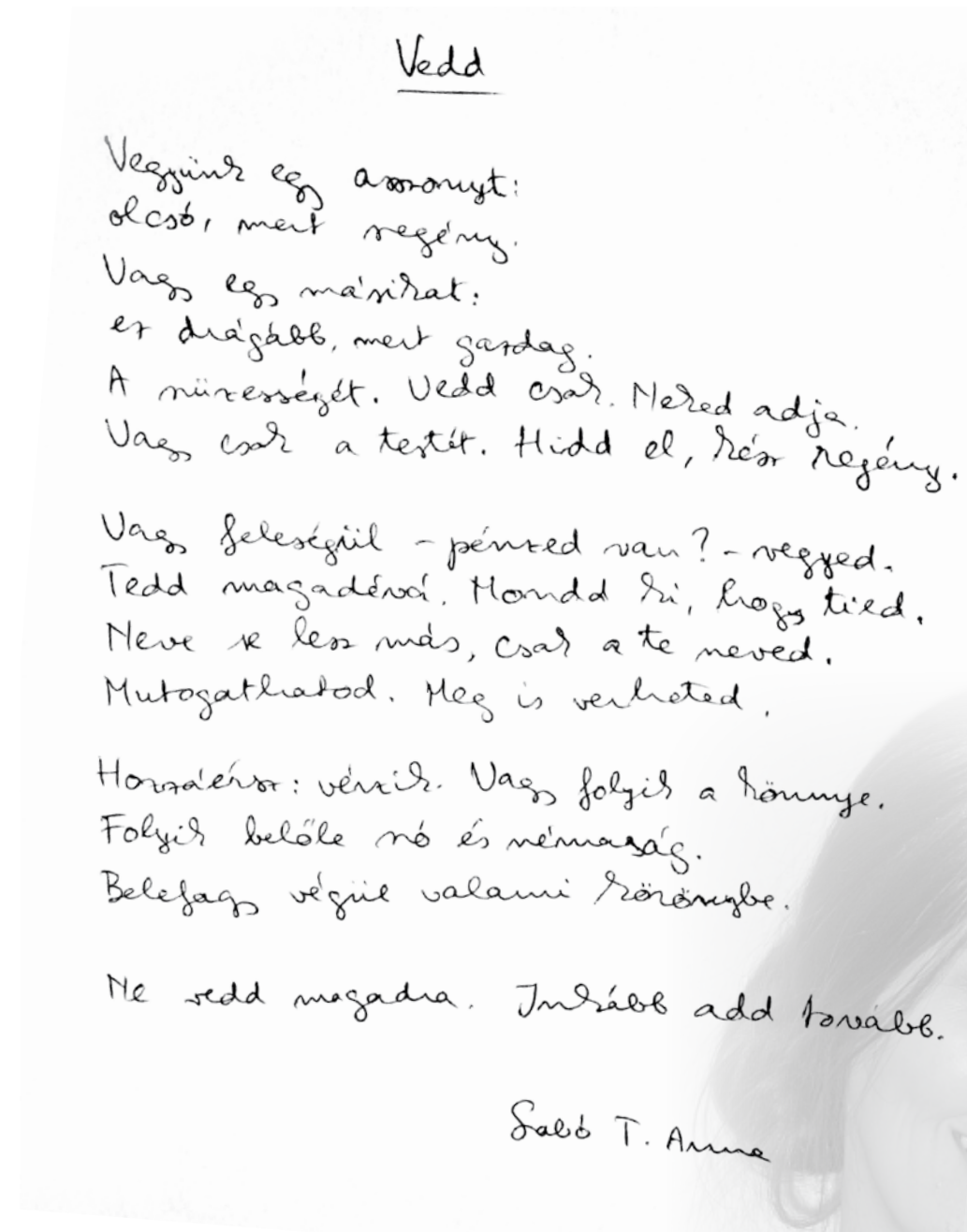

T A R T A L O M

▶ 3	SZABÓ T. ANNA	
	Vedd, Domesztik, Test, Ha már	(versek)
▶ 6	SZÓCS GÉZA	
	A Reality Printer	(vers)
▶ 9	MARKÓ BÉLA	
	Költői verseny	(vers)
▶ 11	LANCZKOR GÁBOR	
	Folyamisten	(regényrészlet)
▶ 14	GÁL FERENC	
	Ház körüli munkák, Hozott anyagból, Kiállítás	(versek)
▶ 16	GYÓRI ORSOLYA	
	Miután elmentél, Kényszeres, (Hab)leánykérés, Donáció	(versek)
▶ 18	BENDE TAMÁS	
	kézenfekvő, nyílik a szem, valami visszavonhatatlan	(versek)
▶ 20	EGRESSY ZOLTÁN	
	Százezer eperfa	(regényrészlet)
▶ 24	KŐSZEGI BARTA KÁLMÁN	
	Hat haiku	(versek)
▶ 25	NAGYPÁL ISTVÁN	
	Az átfagyott fiú, Csendélet, vadászat után	(versek)
▶ 27	RÉKASY ILDIKÓ	
	Slammerré lenni (vagy nem lenni), Rímes-rímséges slam-kísérlet	(versek)
▶ 30	BENEDEK SZABOLCS	
	Bécsi kávé	(elbeszélés)
▶ 35	LÁSZLÓFFY CSABA	
	Téves riasztások, (töredék), Alkalmazkodási gyakorlatok	(versek)
▶ 37	SASS ERVIN	
	együtt, süt a nap, csodák, anyámé	(versek)
▶ 39	HARTAY CSABA	
	Hazug emlék, Eldobott, Közös rég	(versek)
▶ 41	SZTERCEY SZABOLCS	
	Egy koan (a repedés), nyelvüreg, Egy koan (a vízcsepp), retrográd	(versek)
▶ 43	FALVAI MÁTYÁS	
	Placebo	(elbeszélés)
▶ 47	FEKETE VINCE	
	Fal, Harmatos fű	(versek)
▶ 50	VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ	
	Már megint a régi, Aztán visszatért	(versek)
▶ 52	GÉCZI JÁNOS	
	A hang	(részletek egy regényből)
▶ 57	ORBÁN JÁNOS DÉNES	
	A rózsza ereje	(esszé)
▶ 59	ONAGY ZOLTÁN	
	Ami a beszélgetésből kimaradt – Beszélgetés Géczy Jánossal	

		PAPÍRHAJÓ
▶ 65	ILLÉS ZOLTÁN	
	A Magyar Nemzeti Búzeum	(elbeszélés)
▶ 67	TÓTH KINGA	
	Szoborpark. Prater. Váltó, Gumi, Bábszínház, Szédülős egér, Köpők	(versek)
▶ 69	BALOGH GYULA	
	Mozart újra felkacag	(kritika)
▶ 71	MÉSZÖLY ÁGNES	
	Mesemarathon – gyermekirodalom három felvonásban	(helyszíni tudósítás)
		MŰHELY
▶ 75	SZABÓ LÁSZLÓ	
	1914 a kapuk előtt – Magyar századelők	(esszé)
▶ 84	MEKIS D. JÁNOS	
	Hadi-esztétika, termékeny nyelvzavar – Első világháborús irodalmunkról	(tanulmány)
		*
▶ 90	FODOR ÉVA IRÉN	
	Munkácsy 170	(esszé)
▶ 94	BELLÁK GÁBOR	
	Női típusok, női szerepek Munkácsy festészetében	(esszé)
▶ 98	SZAKÁL VERONIKA	
	14-en 14-ben. Csabaiak, akikre büszkék lehetünk	(esszé)
		SZÍNHÁZ
▶ 101	LOVAS ANETT CSILLA	
	Összeért – DESZKA Fesztivál 2014	(tanulmány)
▶ 107	HOLLÓSVÖLGYI IVÁN	
	Asztalidráma – A szavak színjátékának születése Térey János Asztali zene című színművében	(tanulmány)
		FIGYELŐ
▶ 113	BÁNYAI ÉVA	
	Párhuzamos élet-képek – Tompa Andrea: Fejtől s lábtól	(kritika)
▶ 116	SZEKERES SZABOLCS	
	Szép város Kolozsvár – Vida Gábor: Ahol az ő lelke	(kritika)
▶ 119	FEKETE MARIANNA	
	Kis magyar történelem – Benedek Szabolcs: A vérgróf, A vérgrófnő, A vértanú	(kritika)
▶ 122	NOVÁK ZSÜLIET	
	A koncepcionális project – Kötter Tamás: Rablóhalak	(kritika)
▶ 124	CHOVÁN ISTVÁN	
	Útkeresés sorsfordító időkben – Hász Róbert: A Vénusz vonulása	(kritika)

Szabó T. Anna

Domesztik

Egy vadállatot könnyebb, bizonyisten.
Mondom neki, de be nem áll a szája.
Én mondom neked, ilyen még egy nincsen.
Szakadjak meg, ha értem, mér' csinálja.

Pedig megadok mindent rendesen.
Van mit enni, sőt! Ruházom. Nem érti.
Mi a büdös franc bonyolult ezen?
Ez nem szabály: tény. Én vagyok a férfi.

Test

Ne vágyd a tökéletest.

Hogy ne mérgesen méregesd:
tied e test, hát jól etesd,
altasd és mozgasd és nevesd,
a kedvét gyakorta keresd,
örömet soha ne tetesd –
akár a másét, úgy szeresd:

tudatod alá ne temesd.

Ha már

Molnár Krisztina Ritának

Ha már beleszülettél,
nem lettél macska, holló,
nem lettél hal, se tölgyfa,
csak emberhez hasonló,

ha már az élnivágás
pont itt kerített testet,
és asszonynak teremtet:
a testedet ne vesd meg.

Ne kérdezz rá szüntelen
mi lakik túl a testen,
csak engedd, hadd beszéljen,
hogyan vágyjon, szüljön, éljen.

Hogyha már beleszülték,
ne félj tőle, becsüld meg,
hogyan asszonytestet adtak,
és engedd át a napnak,

hogyan izzon, melegedjen,
hogyan égig tüzesedjen,
így, így, a test szerelme –
és égjen ki az elme.

Ballada (1888; olaj, vászon; 151,5x120,7 cm; u. Pákh Imre gyűjteménye)

A Reality Printer

(A Boldogok Szigetének megközelítése)

Nem álltam messze a távolságtól
ott az égitelek motorzajában.

Tudom, most kezdődik az életvizsgálat.
Így kiáltottam magam felé, fogaimon
Repedező zománccal.

A sorsok analíziséhez
igen jó háttérrel kölcsönöz
a csillagkohók dohogása –

morfondíroztam – rajta, lássuk.

Ez itt egy nőalkotás
egy szabadpréri előadáson.

Ez itt egy tett
ez itt egy régi tettem.
Lehet, hogy tényleg én?

lehet, hogy elkövettem?

Ez itt egy negyvenéves bőrönd
amit megraktam porcelánnal
és Rilkével és Hölderlinnel
s Polcz Alainnal és Paul Celannal.

S ez itt gyerekkoromból: hova lett?
hova lett a liba mája?
Zsebre tette Nikoláje,
Nikoláje Himalája?

Egy kihalt nemzet Messiássa
Holdbéli sírját messzi ássa.

S míg belemeríti önmagába
a bozótvágo kését,
a fűben ülve hallgatom
a gyíkok szívverését.

A rétet ágyamul,
miként Viszockij, megvetem.
Lelkem is feljő, mint a Hold:
lobogó hajjal érkezik
egy sárkánykígyó-fellegen.

Most én beszélek kintről.
Most éppen visszanézek
a Világegyetembe
a Világegyetemből

most én beszélek lentről.
Bár hangom kissé reszket
az istenfélelemtől.

Volt egy barátom, Alvaro.
Ha telihold volt, alva járt.
Egymás közt úgy neveztük őt,
hogy Alvajáró Alvaró.

A szex az élve-halva jó.
A szex az lágy hajó.
Imígyen szóla Alvaró:

az nem hasonlít semmire,
alva járva is élvezet:
a szex az elvisz messzire.

A szex az lágy hajó,
a szex az lágy hajó.

Így beszélt Alvaró.
Ami meg énengemet illet:

Van az a régi vízióm,
egy víz alatti vízidóm.

Harangtornyában én lakom
és kinézek az ablakon.

A harangozó én vagyok
és én vagyok az ablakok.

206 csontot viszek magamban,
plusz még a fogaim.

A távolságot tükrei
nagyítják is, meg kicsinyítik.

A pacsirta a csalogányt
ma feleségül kérte.
Egy üveggolyó közelít,
nyújtom a kezem érte.

Tükrét nézi a távolság eközben.
Vizsgálja, ez önnönmaga lenne?
nem sok kell már, inkább kevés hozzá
hogyan egészen el is tűnjék benne

mert annyira ráhajol.
Hogy szinte-szinte belevész.
Egy üveggolyó közelít.
És ideér és elenyész.

És követvén, miként világítanak keringve
az égitestek és üvegtestek
körútjain a végtelennek
és a zsákutcáiban annak,
ami felfogható és ami véges,
megpillantottam a Nyomtatót.

Bár régi volt, de roppant fényes.
Szövszék-szerű printert láttam
mely 3 D-ben nyomtatja, kattogva, megállás nélkül magát
a világot, hogyan nevezzem, szóval a valóságot.

De ez a nyomtató
nemcsak azt printelte ki,
Nemcsak, mi kézzel fogható.
Hanem azt is, mi Foghatatlan,
s aminek közepén ott úszik talán
egy sziget,
de az a sziget lakatlan.

Erről szólt ez a locska
és együgyű dalocska.

Költői verseny

(*hazafias vers*)

Induljunk ki abból, hogy mindannyian
szeretnénk segíteni a nemzetünkön,
vagy a fajtánkon, ahogy mifelénk mondják,
és ez nyilvánvalóan nem érdem,
hanem az önzésnek egy rafinált formája,
hiszen mi magunk is beletartozunk
az ugyanazt a nyelvet beszélők
és ugyanarra a történelemre emlékezők
kisebb vagy nagyobb halmazába,
és itt már el is jutottam a matematikai
megközelítés lehetőségéig,
mert tulajdonképpen erről van szó,
ugyanis mindenféle őrült ötletem támadt akkoriban,
az alig-alig bontakozó, rózsaujjú demokráciában,
hogy a kicsinységből miképpen lehetne nagyság,
és mivel egyébként is szívesen tetszelgek
az egykor kitűnő számtanos szerepében,
elő is adtam legújabb tervemet
a szárnyaló képzeletű költőnek, akivel
abban az időben még mondhatni barátok voltunk,
és aki szintén nemzetmentésre adta a fejét,
de ő ebben a felelősségteljes vállalkozásban is
ide-oda csapongó poéta maradt,
bár a csapongást ezúttal nem kell
valamiféle pillangóval társítani,
ahhoz enyhén szólva testes volt
ez a kétségkívül tehetséges költő,
szóval azt gondoltam, megosztom vele,
hogyan lehetne megoldani
a trianoni kicsinység-problémát,
ha már csupán a mosdótál alját,
egy lapos vénasszony-feneknyi
országot hagytak nekünk a nagyhatalmak,
egy síkságot, ahol még a szél is
akadálytalanul rohan át:

óriási gödröket kellene ásni,
és az így nyert földből pedig
hegyeket építeni végedes-végig,
legalább az ország egy részét
mielőbb át kellene kubikolni
svájci típusú hepehupává,
mert ezáltal, hegyre fel, völgybe le,
alaposan meg tudnánk növelni
a megnyomorított Magyarország területét,
és nem vennénk el mástól sem semmit,
amire amúgy sincs lehetőség,
de így talán még a románokat is utolérnénk,
magyaráztam teljes eufóriában
meglehetősen fantáziadús költő-
és politikus-társamnak,
csak hogy hamar rá kellett jönnöm,
a saját fantáziáját szereti, nem az enyémet,
ugyanis ezúttal kifogástalan gyakorlati érzékkel
és megszégyenítő precizitással felvilágosított,
hogyan az országok területét egy sajátos
trigonometriai módszerrel számítják ki,
tehát hiába rakjuk tele az alföldet
hatalmas kúpokkal és gúlákkal,
mert úgyis csak az alap fog számítani,
különbben sem nő a fű ferdén a domboldalon,
mi tagadás, némi fejcsóválás után
kénytelen voltam elismerni,
hogyan matematikai tudásom csődöt mondott,
és a meg sem hirdetett költői versenyt elvesztettem,
de ami ennél sokkal súlyosabb,
emiatt nem oldható meg kotrógépekkel
vagy erdélyi kubikosokkal a nemzeti kérdés,
igaz, ha jobban meggondolom,
a románoknak sincsen lehetőségük
kivasalni és szétteríteni a Kárpátokat,
amelyek úgy hevernek gyűrötten,
amikor tiszta időben
repülőgéppel elszálllok fölöttük,
mint egy végtelen, mintás takaró,
és lehetetlen kitalálni, hogy vajon
ki is alszik a takaró alatt,
magyar lány, román fáta,
vagy talán mégis egy szász kisasszony?

LANCZKY GÁBOR ◀

Folyamisten

(regényrészlet)

Ebben az időben, közvetlenül a költözést követően fedezte fel magának Hampstead Heath-et, a nagy parkot Északnyugat-Londonban. Az útikönyvében olvasott róla, még az iroda pincéjében ücsörögve, és rögtön úgy gondolt rá, mint egy üveg nemes italra, amit a megfelelő alkalomra tartogat az ember. Épp a British Museumban téblábolt, amikor Jean-Paul fölhívta, és közölte vele, hogy ráér csak tízedike-tizenegyedikre körül, mondjuk, tizenkettedikén reggel megjelenni az irodában. Holnap, hétfőn még nem lesz rá szüksége. Igen, akkor már Steve is itthon lesz. Miután Ságvári letette a telefont a japán gyűjtemény teapavilonja előtt ácsorogva, rögtön Hampstead jutott az eszébe.

A bokrok között kicsi nyulakat látott, amelyek egészen közel engedték, nem riadtak meg tőle. Amikor hosszabb gyaloglás után megállt, úgy téblábolt a kopasz, őserg tölgyek gyűrűjében, mint aki valami rendkívüli lehetőséget, valamiféle lappangó rendellenességet szimatol a levegőben. A dombhátról idelátszottak az Isle of Dogs felhőkarcolói. Nápoly mellett, az Averno-tónál megvan a hely, ahol a görög és római időkben az alvilágba vezetett le az út. Ságvári a tölgyek gyűrűjét azonban nem a Hádész lejárataival, hanem egy olyan pontként azonosította, ahová az álmok torkollanak. Átölelte a fákat, a nyelvvel érintette a kérgüket. Lefeküdt mellük a hideg földre. Lehunyta a szemét. Hasra feküdt. Úgy érezte, ha visszajön ide a megfelelő időben, szabad bejárása és átjárása, korlátlan útgengedélye lesz az álmai villódzó vidékén. Mindezt tökéletes bódulatban gondolta el, egyszerre nyerve bizonyosságot a földre futó vaskos gyökérről és a nappali fényben láthatatlanná fakult csillagokról, így a legközelebbiről és a legtávolabbiról, ám hangsúlyosan együtt a kettőről. Közösségre vágyott.

Steve sehol nem volt tizenkettedikén. Ellenben Jean-Paul, amikor Ságvári kilenc előtt pár perccel megjelent az irodában, máris rettenetesen elfoglaltnak tűnt; épp csak fölpillantott a monitor mögül, hogy a szokásosan eltűzött mosolyával üdvözölje, és választ sem várva kérdezze meg, mi újság. Hogy vagy. Hogy vagy. Mint kiderült, ő sem jött be a múlt héten, neki is ez volt az idei első munkanapja. És persze személyesen akarta áttekinteni és könyvelni az elmúlt húsz napban történt befizetéseket. Steve hétfőre ígérte magát, és Laci végül is abban állapodott meg írfeltesével, hogy ha hétfő délután visszajön, már egészen biztosan lesz tennivalója. Jean-Paul egyszerű fémkertes szemüveget viselt, a képén ritkás borosta feketéllett. Amikor Ságvári egyetlenegyszer kontaktlencsében, frissen borotváltan látta, kissé meg is hökkent rajta, alig állta meg, hogy elmondja neki, mennyire jóképű, és hogy milyen borzasztóan előnytelen számára ez a slapos egyen-keletlondoni külső a second hand-nek látszó pólókkal, trottyos nadrágokkal és béna kardigánokkal. Ságvári szívesen hordott inget és zakót, ami itt a környéken majdhogynem meghökkentőnek számított. Steve-hez hasonlóan elsősorban a natúr vagy fekete színű holmikat kedvelte. Volt egy hosszú, sötét vászonkabátja, ha nem ömlött az eső, ebben járt. Maga vágta az egyenes szálú szőkésbarna haját, és soha nem fésülködött. Voltak bunyevác ősei, valószínűleg nekik köszönhetette a szlávosan kemény arcvonásait. Korai egyetemista éveiben fülbevalókat is viselt; ma már nem.

Lement a pincébe, de csak tízig bírta a neonfényes föld alatti elzártaságot. Nem sok pakolnivaló maradt idelelni, és mint aki szükségállapot idején minden egyes falatot meggondol, ezt az időt is csaknem teljes egészében olvasással töltötte.

Három munkaórát írt be az Excel-táblázatba, amely alapján a fizetését kapta, és közben nem volt képes eldönteni, hogy a megalázó pénztelenség réme szorongatja jobban, vagy a rossz lelkiismeret. Esetleg a kettő együtt. Mindenesetre megérett benne az elhatározás: ha a jövő héten nem rendeződik a munkaköre, másik állás után néz.

A szobáját időközben egészen kellemesen belakta. Az ablak katasztrófálisan zárt, úgyhogy Karinával kihívatta a szerelőt, a szőke holland fiút, aki a kisebb javításokat végezte az iroda által bérbe adott ingatlanokban. Előre, az utcára nézett az az ablak, és Ságvári sokszor eltűnődött a szemközi klinkertéglás ház sorlátán, hogy Marx művétől egészen a *Never Mind the Bollocks*-ig és a *London Calling*-ig mi mindent kelesztett meg ez a szeretettelen külvárosi kopárság.

Az új lakótársai közül Jay-jel töltötte a legtöbb időt, már csak azért is, mert hármuk közül ő volt itthon a leggyakrabban. Rajiv a City egyik csupaüveg toronyépületében dolgozott egy informatikai nagyvállalatnál, John pedig csapos volt a Waterloo pályaudvar közelében. A svájci fiú festményei Andy Warhol szellemében készültek, ezt a legkevésbé sem kívánta letagadni, amikor egyik délután fölkeresték a műtermét. Nehéz, nehéz ez, pláne, ha kitart az ember az olajnál és a vászonnál, és nem mindenféle konceptuális objektet gyárt, hajtogatta Jay. Több ezer festő bérel műtermet itt Kelet-Londonban, és persze kivétel nélkül mindegyikük a Turner-díjra hajt, mondta tovább, míg a szomszédban jó hangosan megszólalt egy elektromos gitár.

Hétfő délután Jean-Paul rábízott végre egy kis munkát, át kellett nyálaznia a régi csekkfüzeteket, hogy utánanézzon néhány kérdéses tavalyi kifizetésnek. Steve-hez épp csak beköszönt az emeleten, még csak azt sem tudta tőle megkérdezni, jól telt-e a vakáció, mert ha éppen nem a telefonvonalon lógott, akkor Karinát utasítgatta, hogy hívja föl ezt, majd amazt egy másik ügyben, annak e-mailt írjon a nevében, és ha azt az észak-ír ingatlantulajdonosukat, akinek Ságvári soha nem bírta normálisan kiejteni a nevét, el tudná végre érni, akkor azonnal, de azonnal kapcsolja föl hozzá.

Majdnem egy órát elszöszölt a csekkfüzetekkel, utána akadt egy kis fénymásolni-, majd szkennelnivalója, amit az iszonyúan elfoglalt Karina helyett vállalt be, aztán megint semmi, így maradt a pince. Talán húsz perce lehetett odalenn, kényelmesen elterpeszkedve egy széken, lába a dohányzóasztalon, Dylan Thomas versei az ölében, amikor halk pattanással kialudt a két neoncső. Ságvári lehunyta a szemét. Nagyot lélegzett a dohos hűvösségből. Fölállt, és odatapogatózott a lépcsőhöz. A kisméretű kötetet a zsebébe rejtette. Az első lépcsőfoknál majdnem orra esett, de ahogy óvatosan megindult fölfelé, pár lépés után meglátta az ajtó alatti fénycsíkot, és ekkor a szorongása is enyhült valamelyest, hogy aztán még erősebben törhessen rá a londoni égbolt mocskosszürke visszfényével.

Kiderült, hogy az egész utcában elment az áram, Steve szentségelt is rendesen. De így legalább jutott ideje két telefon között Lacival megbeszélni, hogy másnap kora reggel el kéne mennie a Kingsland Roadra, az egyik új ingatlanjukba, segíteni a szállítónak a megrendelt bútorokat fölcipelni.

Az utcai kapu és a mozgásérzékelős villanykapcsolóval felszerelt lépcsőház egyaránt be volt kamerázva, de ez Ságvárit nem érdekelte, csak ment előre határozottan. Fölliftezett az ötödikre, és először jobbra indult el, majd vissza, de végül mégiscsak a jobb épületszárnyban találta meg a huszonkilences számú ajtót. Vadonatúj háztömb volt, a lépcsőházi járólapról és az üvegablakokról még nem mindenütt tüntették el a frissen szagló falfesték pöttyeit. A lakásba belépve nem gyújtott villanyt. Keresztül a tágas hallon, egyenesen a nappali ablakához lépdelt. Pirosas fénytolulások ütöttek át az alacsony, koszosszürke fellegeken, úgy szegve rá London peremére a nyugati horizontot, hogy közben már szét is foszlott a fonál, mint a műtői hegek fölszívódó cérnája.

Míg körbejárt a lakásban, meztelenre vetkőzött, szanaszét hagyva ruháit a poros laminált padlón. Pucéran lépett ki az erkélyre. Az Isle of Dogs fallikus karcoló parázslani látszottak a távolban. Ságvári dideregve nézett le a mélybe, úgy, mint aki ugrani készül. Gomolygó sötétséget látott odalenn, építkezési területet és a szomszéd utca hátsó udvarait. Akár egy denevér, hallgatta a Kingsland Road esti zaját, amely körül ott duruzsolt az eleven metropolisz a maga vasútvonalainak, autópályáinak,

légifolyosóinak, csatornáinak idegrendszerével. Ságvári elengedte a hideg fémkorlátot, és megborzonzott. Visszalépett a fűtetlen szobába, összeszedte a ruháit, és felöltözött.

Az elkövetkező hetekben lassan, de biztosan elkezdte otthonosan érezni magát nem pusztán a London Fields környékén, de a Hackney-től délre elterülő Hoxtonban is, hála Jay-nek, aki egyrészt bevezette a baráti körébe, másrészt állást szerzett neki a színházbüfében, ahol maga is dolgozott. Lacinak átlagosan heti három este kellett a pult mögött kisegítenie, amiért nem órabért kapott, hanem fix összeget, huszonöt fontot, plusz a borralalók felét. A lakbérkedvezménye azután is megmaradt, hogy január közepén fölmondott az ingatlanirodában, így aztán ebből a kevéske pénzből, azzal együtt, hogy rengeteg szabadideje maradt, valahogy már megélt. Az új munkája könnyű volt és viszonylag stresszmentes; pár éve egy teljes nyarat végigpincérkedett Szegeden. Steve sajnálkozva fogadta a bejelentését, és gyorsan másról kezdett el beszélni, így aztán Ságvárinak még csak udvariasságból vagy retorikai kényszerből sem kellett a döntését megindokolnia.

Neofita lakosként Hackney-t valamiféle fura falunak kezdte látni, és nem csak az ismerősei megnövekedett száma miatt. A véletlenszerűen egymás mellé rendezett iparterületek, bérkaszárnnyák és lakótelepek mozaikja egy kissé azokra a városokra emlékeztette, amiket álmában látott, és amikkel úgy ért össze a valóságos Hackney, akár az indigó alatti papír a ceruzával. Ritkán, legfeljebb hetente egyszer buszozott be a városközpontba, a Trafalgar Square vagy a British Museum környékére, olykor pedig tovább Hampsteadbe; az emeletes busz kerek egy fontért elvitte a Cityn keresztül egészen Bloomsbury-ig, ami egy ilyen hosszú útért igazán méltányos ár. Itt a környéken egy sárga nő biciklivel járt, Jay-től kapta kölcsön.

Februárban és márciusban Ságvári László szinte mást sem csinált a bőséges szabadidejében, mint Kelet-London elveszett folyói után kutakodott. Eleinte régi térképekre vágyott, melyeket a maival összevetve sarokról sarokra lekövethetné a beboltozott Hackney patak nyomvonalát, de ilyenekhez nem sikerült hozzájutnia. A kerületi könyvtárban és a városházán is a British Library-t ajánlották, ott azonban közönséges földi halandóként csak az információs pultig jutott. Mindezt hajlamos volt intő jelként fölfogni. Bátorítólag hatottak rá Jay barátai, különösen egy homoszexuális spanyol szobrászfiú, jóllehet mindazt, amire a Tiszával és Szegeddel kapcsolatban jutott, ekkorra már egészében lejegyezte.

Gyerekes szokásává vált a térfigyelő kamerákat számolgatni, míg a busz a piros lámpánál várakozott. A gyerekkori rejtvenyfüzeteire emlékeztette; Hány kacsát látsz a képen? Színezd ki őket sárgára! Egyszer a Cityben tizenháromig jutott, és gyanította, hogy talált volna még többet is, de közben megindult vele a double-decker, amelynek úgy gubbasztott az emeletén, akár egy ijedt akrobata a cirkuszi sátor magasában.

Ház körüli munkák

Nem ismétlem meg a pókember hibáit. A viszketegséget leküzdve nem írok ketrecekbe húzódó karokról, urunk illatfelhőjén sem élcelődöm. Inkább felállítom az aszalót, és gyümölcsöt pakolok a légáramba, amitől a teraszt estére bogártetemek borítják. Addig van időm a napon izzadni, és hallgatni, hogy darazsak pásztázzák az eresz alját, a pataknál meg követ faragnak. Más ritmusban, de a kocsmatündér harisnyájánál feszesebb gondolatmenetem is formálódik. Azon a pontján, hogy kiteleltünk, a kultusz tárgyai ragyognak, és a révész kalapjába tűzött csirkelábbal már a cirkusz átkelését jeleznél, jobbnak találom felülni, a beavatkozás szándéka vagy ráutaló magatartás nélkül.

Hozott anyagból

A gazda palástja is átvasalva. A kutyák teli hassal hevernek, és a kókadtt füstölőkre sincs gond. A kegyelmi állapot a macska kérőivel elillan, az elektromos viharban az ösztönlény is nekivág az útnak kapucnis pólójában,

és a képfal jelenetsorának folytatása rögtönzésre épül. Már az sem világos, hogy az árkádok tövében gyerekcombok világítanak vagy gyertyák. Hogy menedékváros ez, és építik vagy bontják, vagy az ötletek sorát csak vizek folyásiránya sugallja. Még szerencse, hogy elővehetjük a szivacs-törmelékben nyugvó pótféjet. Szájába adhatjuk: a vonzalom megerősítést nem nyer, el se lobban, az összeollózott példakép sokaknak csodát tesz, és a csilingelő üveg visszaváltó gép is megteszi hatását, ha kiengedünk, és zsebre vágott kézzel hagyjuk.

Kiállítás

Az adók bérlője kerülget. Csak mert azt írtam, hogy a költő kertjében a páva uszálya strófaként kibomlik. Hogy méret utáni ruhában, lejtmenetben pénzt dobok a kalapba, majd társakkal a gőzfürdőbe hajtok. Azt bezzeg nem idézik dőlt betűvel, elütéssel fűszerezve, hogy marékszámra áztatok le bélyeget, és a megfelelő címleteket újra felragasztom. Ingerküszöbükön az a mondatom is elhal, hogy hattyúdalt majd írjanak a korcsok, én szereplírásban tombolok tovább. Jól van így is. Reggel átvágok a barna zónán, és személyesen teszem anyagom az írnok asztalára. Elfogom tekintetét, ahogy a családi gyufaszál a doboz oldalfalán sercen. A viasz csöppjei a félfamentes papírlapra hullnak, jobb kezem pedig az örökölt pecsétnyomóval leírja az ideális ívet, megingás vagy nekiveselkedés nélkül.

Miután elmentél

Miután elmentél, tehetetlenül
tömtem magamba a mézes krémet,
amit itt hagytál, ne érezzem az ízed.
Aztán sajt, paradicsomkrém, vaj,
majd csípős paprika, de mindhiába.
Az összesen átütött keserűséged. Mondd,
hogyan lehet ilyen, ami máskor édes?
A kávé tejszínnel talán még elfedi,
vagy ha nem, hát a gyümölcsjoghurt.
Valami csak segít, hogy mire
jössz, úgy tudjak tenni, mintha
nem lenne már ez más, csak a múlt –
s nem a szájpadról tapadó jelen,
hol e hajnal-íz a mostba fut?!

Kényszeres

Kaparom magamat – ösztövé mozdulat –,
látni, ki vagyok a régi bőr alatt,
az álmokból annyi holdfogytával mi maradt,
s hány elmorzsolódott nap nem kel föl többé.

Az új hús vöröse felfénylik belül, míg
a régi bőr kinőtt kesztyűként feszül
a kézre. Ennyit hagyok hátra. Szarut
a csontba ágyazottan. Meg egy kis haját.

A bőr most varrá vált pillanat, cserélhető
anyag, vedlésre vár, héj a héj alatt,
belül nincs, sosem volt mag.

(Hab)leánykérés

Megtanított élvezni a testem,
annyi rossz után végre megtalált valami jó.
Örülöm kéne. Bárcsak úgy lehetne!
Mégis szorít e rám szabott satu.

A nagy világ meg, bár rossz, vár reám,
s egyre távol. Jobbat nem ígér, csak más és újat.
Ha járni tudok, úszni szeretnék már,
tág tüdővel messze, zátonyokon túlra,

ahol minden lehet *még* szép és határtalan,
ahol a *van* a tájékhangba vész,
s a *lesz* partját nem morzsolja szét a
kérdések árapálya, s a kezem enyém.

Donáció

„Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el
engemet?” 22. zsoltár; Mt. 27, 46.

Mióta méhsebének összezárt
a széle, már a megszokott feszítés
is úgy hiányzik. Jegygyűrűje át-
gurult a párna túlfelére. Így ért

a célba hát? Kinyúl az ujja, majd
sietve visszahúzza. Védtelen még.
A gyermek fekhelyére nem szabad,
üres. Nem alszik ott, s nem is fog. Elnéz

a többi ágy felé, hol életet
szopik sok újszülött. Hideg lapon vár
az ő babája, teste meztelen,

ruhát sem adhatott rá. Agyhalott, ám
a két vese s tüdő mozog, s ezek
– papír szerint – donálhatók. A torkát

kaparja könnye. Döntsön úgy? Legyen
más gyermeké? A szerv csak éljen, hol más
is él? Ezért születni, Istenem?!

Hogyan legyek jobb, mint te vagy velem?!

kézenfekvő

a hang érvényes beszédmodot keres
újra tanulsz a megszólalást
pakolsz egymás után ami csak eszedbe jut
a szórend bizonyára nem helyes
és csupán remélheted hogy megértik
hogy értenek hogy értik ezt az egészet
ami belőled árad hogy felfogják
a jelentőségét a jelentését a hiánynak
mert valahonnan minden bizonytalansággal
hiányzol hiszen nem ott vagy ahol
eddig oly kézenfekvő

most pedig
igyekezel összefüggő a szakadásokat
sziszifuszi munka ez lassan haladsz
de hát szükségszerű így ne siettesd légy
türelmes magaddal amit nappal megjavítasz
gyönyörű pénelopé az éjszaka
sötétjében szétbontja úgyis
mit tehetnél hát

minden érkező válaszban
megszólításban és figyelemben
félelmetesen mélyre merülsz

nyílik a szem

és kissé homályosan látsz
az álom kristályai összekaristolják a könny-
csatornákat kézfejedre örökösen száraz a bőr
nehéz fehér krémekkel kenni felesleges

minduntalan megsebeznek az ébredések
a nagypárnát reggelente magad mellett
találsz szorítottad biztosan mintha test lenne
test ami legalábbis elbírja az ölelést
test ami elbír egy másik testet

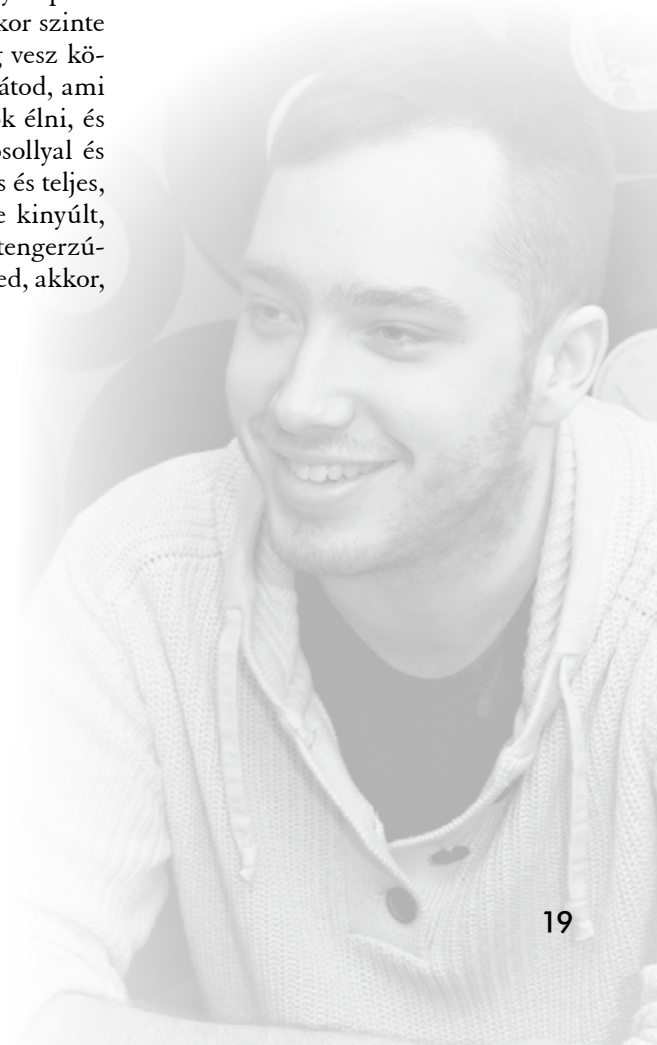
valami visszavonhatatlan

2.

az arcod jut eszembe, megint csak az arcod, ahogy nézel magad elé,
szemed mintha lehunyva, pedig csak a földet nézed, hosszú per-
cekig, mozdulatlanul, nézed, és éppen megértesz valamit, komoly
vagy, és talán szomorú is, mert olyasvalamit értesz meg, amit már
rég meg kellett volna, és észre sem veszed, ahogy a szellő a hajadba
kap, pedig a tenger felől jön, érezni a só szagát, összefogott hajadból
csak néhány szálat szabadít ki, vinné magával őket, honnan tud-
ni, hová, és vinné azt a piros sálát is, vinné az illatodat, oda talán,
ahonnan épp hiányzol valakinek, és szemed mintha lehunyva, pe-
dig csak lefelé nézel, lefelé, abba a repedésbe nézel, abba a szaka-
dékba, és bizonyosan engem nézel, mert most érted csak meg, apró
darabjaim milyen régóta is fekszenek már ott.

3.

északon, a szárazföld szélén egészen másmilyenek a házak, össze-
kapaszkodó, lombtalan fák mögött talállok rá erre az egyre, és azt
gondolom, hogy ha valaha lesz házam, ilyet szeretnék, ilyen piros-
sát, piros tetővel, és fehér ablakkeretekkel, amik alkonyatkor szinte
világítanak, biztosan itt fogok élni, itt, ahol csupa kékség vesz kö-
rül mindent, ahol olyan kék a tenger és az ég, mint a kabátod, ami
évekig nálam maradt, bizonyára ebben a kékségben fogok élni, és
egy pontosan ilyen házban ébredek majd reggelente, mosollyal és
szorítással, úgy képzelem, lassú lesz akkor a létezés, ráérős és teljes,
mert addigra megoldódunk, meglátsz, és amikor egy este kinyúlt,
kötött pulóverben a teraszon állunk majd, és figyeljük a tengerzú-
gást, beleszagolunk a sós levegőbe, és vállamra hajtod a fejed, akkor,
pontosan akkor végleg megnyugszunk egymásban.

Százezer eperfa

(regényrészlet)

Síp harsant balról, az uszoda felől, Latinné odakapta a fejét, nem látott semmi különösét, csak a régről jól ismert, sötét falú épületet, olyan, mintha gyár lenne, sportológyár, úszott benne ő is sokszor, rengeteg évvel ezelőtt. A fák mögött látszott, amint csapatnyi bordó melegítő fiatal tódult ki a bejáraton, röhögtek, ordibáltak, ő eközben a szerelemről gondolkodott, a szerelmeiről, az idejét se tudja, mikor történt vele utoljára ekkora értelmetlenség, ilyen visszaábrándozás, ebből zökkentette ki a vízilabdás szabálytalanság, illetve annak bírói megtorlása, vagy talán csak egy edzői síp, ez a legvalószínűbb, edzés lehet ilyenkor, nem meccs.

Elhagyta az elektromosautó-kölcsönzőt, az út közepén árválkodnak a meglepően nagy méretű kocsik, könnyen okozhatnak baleseteket, amikor mennek velük, hiszen alapvetően gyalogosok között közlekednek a szűk úton, ráadásul bárki a kormány mögé ülhet, akármilyen állapotban van is; a jelenlegi időjárási viszonyok, a kiszámíthatatlan szelesség miatt azonban nemigen érdekel senkit ezekben a napokban a szolgáltatás, az évszak egyébként se kedvez a kisvállalkozásnak, bár amikor kisüt a nap, néhányan mindig kedvet kapnak, így valamennyi bevétel mindennap képződik. Azért a nyár az igazi.

A srác, aki kiadja a kocsikat, kempingszéken üldögél reggel óta, sapkában és dzsekiben tűri az egyre hűvösödő időt, rég nem kéne itt lennie, végtére is december van, de a főnöke kiküldi, mert a kis pénz is pénz, a telefonjára próbál koncentrálni, játszik rajta, felnézett az előbb, amikor Latinné elkopogott mellette, emiatt elmulasztott egy nyúlelfogást, pedig közel járt az egyéni csúcsához. Nem lett igazán dühös, hozzávetőlegesen az ezredik mai meneténél tartott, amint elvonult a nő, folytatta az időgyilkolást, visszatemetkezett az i-Phone-ba, kezdte előlről a csúcstromlást, a szél jobban bosszantja, mint bármelyik járókelő, délelőtt egyszer már a sapkát is lefújta a fejről.

Latinné nem csupán a kocsikölcsönző fiú figyelmét keltette fel, más is rávillantotta a tekintetét, amikor elhaladt mellette vagy szembejött vele, már a Belvárosban és most a Szigeten is, ez mindig így van, nem tehet róla, sétálni csak így tud, hangosan, úrinősen, csodálatos ez, bár nem mindenkinek szimpatikus.

Ő mindenesetre élvezzi a figyelmet, ábrándozva néz előre, hősiesen viseli a felmérő vagy csak érdeklődő pillantásokat, tűri, de vágyik is rájuk, a visszaigazolásra, a megerősítésre, úgy gondolja, azért nézik, mert még szép, hatvanéves léte szédületesen jól tartja magát, ez az ő kifejezése, de igaz, az előbb sóvárogva bámult rá egy elgyötört arcú botos öreg, aztán egy középkorú apuka, az kellemesebb élménynek bizonyult.

Hogy a nézések oka a kopott, de kétségtelenül létező szépség vagy inkább a feltűnően zajos járás, esetleg a rókaprémgallér, nem egyértelmű minden esetben, az apuka tekintete mindenesetre önbizalmat adott, és a lényeg ennyi, hasonló cipőben járnak egyébként, a férfi is összeveszett a lányával, aki öt méterrel mögötte lépkedett, messziről látszott rajtuk a friss, rossz viszony, de az is, hogy ez csak átmeneti állapot, rövid sértődés, legfeljebb a perecárusig tarthat, mindketten éhesek voltak, kiváló békülőuszonnára nyílt lehetőség pillanatokon belül.

Lángos és kukorica is szóba jöhetett a perecen kívül, az özvegyasszony szíve szerint rendelt volna valamit kínálatból, csak hogy nem tudott dönteni a három finomság közül, nem volt eléggé éhes, egyiket sem akarta a lelke mélyén, viszont mindhármat sajnálta kihagyni, meglepően igényesen néztek ki az ínycsiklandozásként kitett csábító mintadarabok, a lángost gazdagon telerakták sajttal és tejföllel,

a gőzölgő főtt kukorica nagyszemű és szép színű volt, a perecen hatalmas sódarabok lifegtek, talán majd visszafelé, most még korai lett volna, nemrég evett macaront. Igaz, este a tervek szerint a lányával vacsorázik, akkor mégse, jobb, ha kimarad az extra uzsonna, habár a közös étkezés megvalósulását kérdésessé tette a teázós affér.

Papírforma és tapasztalatok szerint elsimulnak estére a főleg általa épített buckák, általában sikerül közös erővel letaposni őket még az építés napján, ez esetben még derűs hangulatban is eltelhet az este, ha mégis maradna a feszültség, akkor viszont jobb lenne már este hazautazni, ám ez megoldhatatlan, békülés lesz tehát a megoldás. Az apuka közben összeölelkezett a lányával, két tinédzserkar fonódott a lehajoló, csukott szemmel mosolygó ember nyaka köré, íme a jó példa, ott történt, ahol számítani lehetett rá, a perces előtt, kukoricát és lángost kértek végül, meg két nem túl hideg kólát, a perecek tovább száradtak.

Latinné uzsonna nélkül haladt tovább, jobbra nézett, a – benne legalábbis – erotikus képzeteket szülő nonfiguratív szobrot figyelte hosszasan, vajon ha az építmény női nemi szervet modellez, mekkora férfirész kellene hozzá, aztán a kis virágokat vizsgálta a szobor körül, sávokban színesednek, sárgák, lilák, pirosak, kék, arra gondolt, minden szín mennyire fantasztikus, milyen felesleges kedvencekre szűkíteni a világ szépségeit, a színéknél kevés csodálatosabb dolog van, rajztanárként felméréseket végzett annak idején a gyerekek körében, általában a kék végzett a népszerűségi lista élén, ma már sajnálja, hogy ostoba választásra kényszerítette a tanítványait.

Csalódottan konstata, hogy a szökőkút nem működik, a platánok viszont újra lenyűgözték, hatalmasak, tekintélyesek, nyugodtak és elegánsak, többet tudhatnak a világ fontos összefüggéseiről és a harmónia mibenlétéről, mint ő vagy mint bárki ember, a platánok bölcs tanítómesterek, bárcsak tudnának beszélni.

A következő percben a Holdudvar nevű hely mellé ért, zárva volt, az épületet korábban Casinónak hívták, rég járt erre, az új elnevezést nem ismerte, legalábbis nem emlékezett rá, hogy látta volna valaha, a bejárat fölötti feliratokat böngészte, nem állt meg, csak úgy menet közben: étterem működik benne, bár, kert, galéria és kertmozi, utóbbit hogy szerette fiatal korában, felejtetetlen élmények fűzték a margitszigetihez, szerelmek jutottak eszébe, csokolózások, esőben ázások, meleg, szűnyogcsípéses éjszakák, pókhálós bokrok, titkok, szégyenkezések, milyen érdekes, reggel óta nosztalgikus visszarévedések támadják a máskor mindig józan elméjét, be is fejezte a kényeszeres emlékeztetést, figyelt tovább az út menti érdekességekre, kürtöskalácsos tűnt fel, ilyen se volt itt korábban, ezt is megkívánta, ebből se kért, közeledett a Kisrét, megint feltámadt a szél.

Rengetegen jöttek szembe egyedül, régebben is így volt ez, csak nem figyelt rá, vagy újabb jelenség vajon, az út baloldalán kivágott fa csonkja hevert a földön, kifordult gyökérzet, miért nem vitték el, micsoda barbárság, a famaradvány megkövült állatfejre emlékeztette, egy szelíden viselkedő vadállattéra, aztán két élő állat jött szembe az úton, egymással játékosan viaskodó kiskutyák, egy barna és egy fekete, aztán még egy, ez meg uszkár, eleven kis lény, valami Frici, a gazdája szölongatta így, megszagolt mindent és mindenkit, körbefutotta kétszer őt is, még rá is vakkantott, mielőtt visszarahant szölongatójához.

Hiába küzdött ellene, érezte, hogy jönnek fel megint benne a régi kedvenc sorok, fák között mostanában mindig megérkezett a Tóth Árpád-vers, a gyomra tájékaról indult a semmihez sem hasonlítható, rég elvesztett érzés, az agyából pedig már elő is bukkant az első versszak, a *fák szelíd, nagy árnyát nézni este szeretem én aranyszín dombokon, áldott az árnyak test nélküli teste, titkos kélméjük lelkeimmel rokon*, viszonylag kevés verset tudott fejből, ez volt az egyik, szép és csúnyább emlékek egyaránt társultak hozzá, *hisz isten tán fenyőfák gyenge gyanta lehű árnyából este szötte meg s a furcsa mélabút ekként foganta, mely lágy redőin egyre ott remeg*, érdekes helyzetekhez volt kénytelen kötni a költeményt, fiatal korában extrém pillanatokban fogalmazódtak meg benne a szép sorok, szerelmeskedés közben szavalta őket, halkan vagy egészen magában, de csak olyankor, amikor nem tudott kellőképpen a partnerére hangolódni.

Ezek a nehéz percek akkoriban gyorsabban és mindenképpen könnyebben teltek verssel a fejében és az ajkain, ez egyfajta technika lett, mert hát nem kevészer fordult elő, hogy nem érezte tökéletesen magát valakivel, akivel mégis együtt volt, a lányának csak a szerelmeiről mesélt, ezekről az esetekről, a

rossz döntésekről, a kínos aktusokba torkolló tévelygésekről soha, a házassága előtti időszakról beszélt volna ezek kapcsán, ha beszélt volna, régi dolgok ezek.

Különös volt a módszer, a szavalásos túlélés, de ez az újabb reflex még furcsább, új tapasztalat: erdőben, fák között törnek rá a költő évtizedek óta benne élő szavai, a képzetek alapvetően mégis a testiséghez tapadnak, nem a természethez, hanem azokhoz a régi, téves mámorokhoz. Egy alkalommal hangosan is elszavalta, ráadásul az egész verset, miközben valaki szorosan állt mögötte, nem emlékszik se névre, se arcra, megdöbbszent most ezen, jókor jött az izmos, hirtelen támadó szél, szétfújta a gondolatokat, a zavarbaejtő felismerést.

Az utóbbi napokban megszokotthoz képest is váratlan erejű fuvallat érkezett a semmiből, Latinné majdnem elesett, ahogy megdobta őt hátulról, kis híján előrebukott az avarba, talán vissza kéne fordulni, gondolta, aztán mégis ment tovább.

A szél.

Régen nagyon érdekelte a földrajz és a csillagászat, gyerekkorában el sem tudta képzelni, hogy ne ezek legyenek később a szakterületei, aztán mégse így lett, különösen utóbbi tudományággal kapcsolatban maradtak fájdalmas emlékei, pontosabban valami hiány. Alig volt felsőtagozatos még, amikor nagy bátran jelentkezett egy előadás-sorozatra, akkorra már tekintélyes vastagságú, képekkel és újságcikkkel teleragasztott füzettel rendelkezett csillagászat-témakörben, tudta a bolygók jellegzetességeit, ismerte a távolságaikat, de elsősorban és mindenekelőtt Gagarinért rajongott. Hétéves volt, amikor a szovjet hős a világűrbe utazott, és Latinné, aki akkor még nem Latinné volt, hanem Mayer Viktória, második általános iskolai tanuló, mindent tudott róla, amit lehetett, még azt is, hogy a nagy ember 157 centi magas. Vagy hogy március kilencedikén született, pont, mint ő, csak persze vagy húsz évvel korábban.

Az előadássorozat első alkalma azonban egyben az utolsó lett a számára, minekutána Gagarinról szó sem esett, de még titkokról és rejtélyekről se, az esetleges földön kívüli élet lehetősége ugyanúgy nem került szóba, mint ahogy az időutazás sem; kizárólag érdektelen számadatokról, unalmas mértékegységekről beszélt egy monoton hangon előadó előadó, ráadásul csupa félig vagy egészen alvó nyugdíjas ült körülötte, az ébrenlévők végig méregették őt gúnyos, sajnálkozó, kinevető mosollyal a szájuk szegletében, ennyi elég volt ahhoz, hogy elmenjen a kedve az egésztől. Hazament, berakta a csillagászati füzetet a legnagyobb szekrény mélyébe, és próbált elfelejteni mindent, a füzet évekkel később került elő, akkor átlapozta, és ismét megtudta, hogy a Föld 41,4 millió kilométerre van a Vénusztól, valamint hogy a Jupiter tömege két és félszerese a Naprendszer összes többi bolygója együttes tömegének.

A földrajz is kiesett később a csillagászzal együtt, középiskolásként feléledt még az érdeklődés, éppenséggel pont a szelek tanulmányozása során, de akkor már a képzőművészet vonzotta. Nem lett művész, nem is keverte össze soha saját csekély eredményeit a lányáéval, ő nem festő, mint Orsolya, ő középiskolai rajztanárságig vitte, érdekes módon a tanáriban általában a földrajzos kollégákkal jött ki a legkönnyebben, meg még valakivel, a humán szakos igazgatóhelyetessel.

Most, hogy megtámadta a szél ezzel az eddig még nem érzékelt durvasággal, végiggondolta, mire emlékszik a róla tanultakból. Először is, mire való, ez megvolt hamar, mélyen rögzült annak idején, a szél a globális egyensúlytalanságot hozza egyensúlyba. Az egyensúlyi állapot vagy az egyensúlytalanság állapota a légnyomásban tételeződik, ez is világos. Egyes helyeken magas a légnyomás, másokon alacsony, ez a hőmérséklet függvénye, erre ugyancsak emlékezett, a levegő páratartalma is szerepet játszik benne, és van egy harmadik, talán a tengerszint feletti magasság, az lesz, szélből érettségizett egyébként, a ciklonok-anticiklonok tételt húzta, örült neki, ennek immár negyvenkét éve, akkor foglalkozott a témával behatóbban utoljára.

Dolgozott az agya, de nem kellett nagyon erőlködni, visszajöttek az egykor tanultak, mintha csak tegnap mondta volna fel a leckét az iskolában, az alap tehát, a legfontosabb, hogy a szél az egyensúlytalanság egyensúlyba hozására való, rendben, de mit akarhat itt és most Budapesten? Miféle egyensúlytalanság dühíti ennyire, napok óta fokozódik a helyzet, már balesetekről is hallani lehet. Az jutott még eszébe, és ez a korábbi információk társaságában egy ketteshez ma is elég lenne talán érettségin, hogy ahol sok a levegő, nem, így nem jó, ez ügyetlen, ahol sűrűbb, inkább így mondaná,

ahol hidegebb van például, onnan mindig oda áramlik, ahol kevesebb van belőle, ahol tehát alacsonyabb a légnyomás. Az pedig azokon a helyeken fordul elő, ahol melegebb a hőmérséklet. Felszáll a levegő, ennek következtében csökken a légnyomás, kevesebb lesz, hiszen felfele száll, és akkor annak a helyébe áramlik be újra. Csodálatos. Ez maga a szél.

Amely közben újra elállt, megsemmisült, csend lett, mintha ezer éve nem mozdult volna a levegő.

Latinné furcsállta, de alapvetően a büszkeségével volt elfoglalva, mennyi mindent tudott, kihúzta magát, ahogy továbbhaladt, próbálta visszaidézni az érettségit részletesebben, az ötöshöz több kellett az alapismereteknél, volt beugratós próbálkozás is, nem a földrajztanár részéről.

– Miért kell a szél az életnek? – tudakolta az érettségi elnök.

– Az életnek nem kell szél – válaszolta Viktória, mire a hosszú asztalnál ülő összes tanár ránézett. Meg voltak hökkenve, csak a földrajztanár vigyorgott.

– Ez nem az életéről szól – folytatta az az akkori okos lány. – Van egy földi folyamat, annak a része. Az élet ahhoz alkalmazkodott.

Nyeregben volt, már nem izgult, kezdte élvezni a férfiteltekinteteket.

– A nagy, globális légkörzés következménye például – mondta az olvadozó elnök szemébe nézve –, hogy azokon a helyeken, ahol oxigéndús a levegő, ahol erősen erdősült például a táj, ahol a természetes növényzetet még nem irtották ki, onnan a globális légkörzés elviszi a levegőt olyan helyre, ahol kevesebb az oxigén.

– Mégiscsak van tehát köze az életnek? – kérdezte az elnök.

– Ennyiben igen – felelte Viktória. – És szerepe van a globális hőmérsékletkiegyenlítésben is, mert ahol melegebb a levegő, onnan felfelé, helyébe hidegebb levegő áramlik, ennek következtében a klímánk elviselhetőbbé válik, mint amilyen egyébként lenne, de ez nem életfeltétel.

Megdicsérték, a sarki, ütött-kopott telefonfülkéből szólt haza a szüleinek, hogy minden rendben, emlékszik még arra is, milyen csúnyán össze volt firkálva a fülszék oldala obszcén feliratokkal, lelkesen újságolta, hogy az összes tantárgyból jelest kapott, az elnök a fülszék előtt várta, udvarolt neki pár utcán át, majd kibökte, hogy szeretne vele meginni egy kávé. Vagy egy konyakot. Viktória elzavarta, mert a fiatal földrajztanárhoz igyekezett titkos presszójukba, úgy emlékszik, nála is aludt aznap, ez nem biztos, lehet, hogy olyan csak később volt, összefolyik már az az időszak.

Egy biztos, amikor vele volt, nem szavalta a Tóth Árpád-verset, ők összepasszoltak, érdekes ez, a szerelmeiről gondolkodott, amikor a Margitszigetre érkezett, sorra vette őket, de a földrajztanárt kihagyta, hónapokig együtt voltak pedig, nyár végén még hullócsillagot is néztek, először kielemezték a röppályájukat, utána lettek egymáséi valami sokhangyás mezőn, sok koszos víz lefolyt azóta a Dunán, sok szél tisztította a világot, most is jelentkezik, itt van, fúj nagyon.

Latinné a Kisrét közelébe ér, jobbra tőle csődület, hárman állnak egy fa tövében, egy férfi fekszik a földön, odamegy, hátha segíteni kell, talán a szél döntött fel valakit.

Hat haiku

a föld cserepes
a szája szomjas gémeskút
tikkadt gyalogút

az ének a dal
győz a gyilkos magányon
nem a halálon

Szeretet-hiány
tátong belül a testben
mihaszna lét

hulla hull a hó
belepi a tetemet
Gyászfehér minden

az Ég fekete
mert végül elhal a Fény
s kihal a Szín is

hangos kiáltás
a puszta sík végtelen
szó visszhangtalan

Az átfagyott fiú

Zakopane, olaj, vászon, 2012

Ahogy ültünk a libegőn, mely Zakopane fölé vitt,
alattunk elmenő szarvashordát láttunk.

Mindenütt sűrű köd volt, miközben engem,
a hegyeket, a sóárst, a tejesembert figyelted,

átkaroltalak, mint az angolszürke fogódzkodót,
mikor *Gubalówka*, a banya felénk suttogott –

nekünk, a turistáknak; aggódtam, hogy a tömeg
a *Peków Brzyce* sírkertet feldúlja majd.

A havasi törpefenyők között áll a *Willa Koliba*,
Föhn bukószél fúj, és a fényes hó hazudni

próbál, miközben lábnyomainkkal egyedül hagyjuk,
terrakotta színű volt – akvarellal festve.

Minden másodperc más; kértelek, hogy gyere közelebb,
ülj közelebb, hisz együtt ülünk, fiam.

Csendélet, vadászat után

Tél Bochniában, olaj, vászon, 2012

Ahogy a kitömött nyúl
a mészfalon himbálózott,
ebből a távolságból –

néhány pasztell szétroppant,
akár a töltények,
a magnólia asztalon

felkelek, te alszol,
csak a reggeli vonat zakatol,
felkelsz, visszafekszem

álomban
minden több mint fájdalom
színek, akár a lövések –

olaj a feszített vásznon,
mögöttem vadásznak a falon,
három lökés, mint lövés

ruháira találok,
muff, vadászcsizma, kucsma,
ülök, akár egy ostoba állat

ahogy hazaérkezel,
tél van, sokkot kapok –
az éjszaka véd meg tőled

fű íze a nyelvemen,
mereven állsz az ajtóban,
mikor a konyhába rohanok

Enteriőrkép a Munkácsy 170 című kiállításban

Slammerré lenni (vagy nem lenni)

Kezdetben voltak ők,
az igricek, regösök,
vándorló énekmondók,
kobzosok, hegedősök,

a garabonciások,
bűbajos ördöngösök,
latorkodó poéták,
kóborló kocsmahősök,

és gáláns lovagok,
epedő trubadúrok,
szüzekért, madonnákért
pengtek, zengtek a húrok,

voltak fűzfapoéták,
s poeta doctusok,
sült poetaszterek
s más flaszterkoptatók,

elégiák születtek,
ódák és eposzok,
szárnyaltak metaforák
s minden más toposzok,

és mindig ők voltak
az újítók, modernek,
kik a maguk korában
éltek és énekeltek.

Hát ki ne vágyna arra,
hogya a korral haladjon,
talentumos poéta,
s váltsa, magára adjon!

Üdvös tájékozódni,
és illik észrevenni,
hogy a slammer poetry
lett korunkban a trendi.

Azért most minden vágyam,
(mit nem kíván az ember!),
hogy ezt is kipróbáljam,
s lehessek egyszer slammer!

Ha negyvenéves volnék,
tán legyűrném e vágyat,
hogy a húszévesekhez
bányarémnek beálljak,

de szépkorában persze,
s lám, előnnyel is járhat:
megnő az ember mersze,
mert ugyan, mit kockáztat?

Tehát fellépek itt most
szorongva, ám reménnyel:
Poetra Slam Mary,
vagy Perfor Mancsi néven.

Rímes-rímséges slam-kísérlet

Ez itt egy neoszürrealista rímes-rímséges slam-kísérlet
„elhasalt századunkban” hülyéskedni életszükséglet,
laza sorok, laza asszociációk jól kifőzve,
a forszára rájönni nem nehéz, bökd ki elsőre,
ami eszedbe jut, semmi se jut,
vagyis csak ez, hogy semmi se,
semmi de semmi se ... aha: mise, fekete mise,
fekete misén sátánfiókák ministrálnak,
tömjén helyett ganéjjal füstölnek, pikáns illat árad,
ganéj, ganajtúró bogár, skarabeusz, skarlát betű,
skarlát betű, sátán rimája, rossz nő, rossz életű,
rossz élet, jó élet, van különbség? talán van,
hisz az élet szép, tenéked magyarázzam?
tavaszi este, Zagyva-part, nyitva az ablak,
békazene, brekekekex, micsoda maszlag,
hogy ez a boldogság, ez is, egy boldog békadalárda,

eső után a kis békák hogy ugrálnak, tele a járda,
eső, békák, békaeső, ilyet láttam már, nem is régen,
kecskebéka felmászott a fűzfára, biztos jókedvében,
ezt nem láttam, attól még igaz is lehet,
hisz hírlik: felettünk a béka,
a békák után ide kellene még valami,
a világbéke talán, vagy inkább a Béla?
legyen akkor inkább a Béla, méla Béla, a málé
a legutolsó sor pedig: legyen az Amálé!

Jegyzette: O. K. Dilisy Réka

Parkban (1885; olaj, fa; 116,5 x 88 cm; v. Pákh Imre gyűjteménye)

► BENEDEK SZABOLCS

Bécsi kávé

Alighogy megnyitották a boltot, kitört a válság. Öles betűk harsogtak mindenütt, hogy a Kánaánnak vége, jön a hét szűk esztendő, meg a visszaesés. Ciklusokról beszéltek, szinuszgörbékről, le- és felfelé ívelésekről, meg a kapitalizmus újragondolásáról. S – mondták – amikor majd a válság véget ér (mert hiszen véget fog érni, a történelem számtalanszor bebizonyította, hogy semmi nem tart örökké), egészen más lesz minden, mint ezelőtt. Biztosak lehetünk benne, hogy a hitelre épült jólét végérvényesen megbukott. Innentől kezdve majd mindenki átgondolja, hogy mire költ, és leginkább miből. Csak addig fogunk nyújtózni, amíg a takarónk ér. Mérlegelünk, keveset vásárolunk, és mindössze azt vesszük meg, amire föltétlen szükségünk van.

Ekkor jött elő a férje a hitel ötletével. Éppen akkor, amikor azt mérlegelték, érdemes-e egyáltalán csinálni tovább.

Az ismerősök eleve kockázatosnak ítélték a vállalkozást. Néhány lépésre tőlük ott egy nagyobb élelmiszerbolt, két utcával följebb meg egy egész supermarket – öngyilkosság ilyen adottságok mellett effélébe belekezdeni. A férje azonban senkitől nem hagyta lebeszélni magát. Igen, valóban ott a két nagy konkurencia, ám ha az ember csak két kiflit, egy doboz tejfölt, vagy egy csomag lisztet akar vásárolni, nem kívánczik föltétlen supermarketbe. Az ilyen helyeken szinte kinézik azt, aki nem egy teljesen megpakolt bevásárlókocsit tol a pénztárhoz. Különben is, hosszú percekben keresztül kering az üzletben, mire odaér a tejfölhöz, ott meg a nyakába zúdítják az összes lehetséges márkát, alig tudja kiválasztani a számára megfelelőt, végül negyedórát várakozhat, mire a pénztárnál sorra kerül. Egy efféle beugrás, akárhogy is számoljuk, körülbelül félórát jelent. Arról nem beszélve, hogy nagy boltokban könnyen elcsábulunk, és olyan dolgokat is megveszünk, amelyekre valójában nincs szükségünk. Különösen, ha gyerekkel vagyunk. A kis üzletek ugyanakkor pont azoknak jók, akik tényleg csak beugranának hazafelé valamiért. Arról sem beszélve, hogy amennyiben elégedettek lesznek – márpedig úgy kell csinálni, hogy elégedettek legyenek –, lassacskán ideszoknak. Rájönnek, nem kell ahhoz föltétlen elmenni a supermarketbe, hogy meglegyen a vasárnapi ebédre való.

Ilyenformán – érvelt a férje – nekik voltaképpen kapóra is jött ez a nyomorult válság. A lakótelepen szegény emberek élnek. Nem csupán ezen a lakótelepen, úgy általában véve mindegyiken. Jó, talán ne fogalmazunk ennyire erősen, mondjuk azt, hogy kis jövedelműek, akiknek minden fillér számít (fillér már évek óta nincsen, ezt természetesen tudjuk, de ennek a régi és szép kifejezésnek ettől függetlenül megmaradt az igazságtartalma), és nagyon be kell osztaniuk a pénzüket. Hát nekik nagyon is jó egy kisbolt, harsogó reklámok, a pultok kialakításával trükközés és egyéb kereskedői fogások nélkül. Szépen, nyugodtan, okosan kell csinálni, úgy, ahogyan ez a rendszer évszázadokon keresztül hibátlanul, mindenki meglegedésére működött. Aki tejet akar venni, vegyen tejet, és ne költsön közben kólára meg csokoládéra is. Na és persze ne csupán élelmiszert áruljunk. Főként azt, de emellett mást is. A jó háziasszony figyelme mindenre kiterjed, ám ettől függetlenül megesik, hogy csupán az utolsó pillanatban veszi észre, hogy elfogyott a sampon. Arról nem beszélve, hogy a villanykörte mindig olyankor ég ki, amikor nem számít rá az ember – jól jön hát, ha elég leszaladnunk ide, a sarokra, és öt perc múlva megint van az otthonunkban fény.

A bolt maradt, sőt bevezették a hitelt. Mert ugyan valóban azt harsogják, hogy ennek a világnak vége, csakhogy általánosítások helyett mindig mindent a maga helyén kell szemlélni. Mértékkel – magyarázta Márta férje –, ez a kulcsszó. El lehet adósodni, de nem nyakra-főre, hanem egy józan határig, annyira, amennyire azt biztosan vissza tudjuk fizetni. Egy jó kereskedő tudja, hol a határ, és kinek

meddig adhat hitelt. Ehhez persze ismernie kell a vevőket. Személyes kapcsolatot kell kialakítani velük, pontosan tudni, ki miféle, és ehhez szabni a kereteket. Arról nem beszélve, hogy a barátkozás mellett mindkét félnek szigorúan be kell tartania a szabályokat. Lehet hitelbe vásárolni, de nem nagy tételekben (egy rekesz sört például már nem adunk hitelbe), és hó elején mindent pontosan vissza kell fizetni. Azt is fontos leszögezni, hogy a hitel nem jár mindenkinek. Kell hozzá az a bizonyos személyes, bizalmi kapcsolat. Úgy kell működni, mint ama békebeli sarki fűszeres. Sokat emlegetik, ám annál kevésbé tudják, mi az. Hát ők most megcsinálják. Bizalom és családias légkör, az itteni vevőkre szabott árak és kínálat. Meglátod, Márta, menni fog.

Márta ráhagyta a dolgot a férjére. Nem csak azért, mert kettejük közül ő értett jobban az ilyesmihez, hanem mert amúgy is rá szokott hagyni mindent. A házasságukban egy pillanatig nem volt kérdés, ki az úr a háznál. Mártának soha nem volt ellenvetése ez ellen a helyzet ellen. A lelke mélyén sem háborgott. Úgy érezte, nincs miért. A világ – ahogy a férje fogalmazott – így van kitalálva, és évszázadok óta ennek megfelelően működik. Mégpedig olajozottan. Minek belerondítani mindenféle hamis ideákkal és fából vaskarika elméletekkel. A házban akkor van béke, ha mindenki tudja, hol a helye és mi a feladata. Aki a főzéshez ért, maradjon a tűzhely mellett, egyebekben bízva a másakra magát. Amaz úgyse tud tornyokat emelni, ha az alapok hiányoznak. A férje sose tagadta, hogy idegenül mozog a konyhában, nem is tette be oda a lábát. Azt a terepet teljes egészében átengedte Mártának, ő pedig másutt szervezte és irányította életüket.

A boltban a legtöbbször Márta volt. Míg a férje áru után rohángált, papírozott, rendezte a pénzügyeket, addig Márta állt a pult mögött. Persze a férje is benézett, elvégre azt Márta egyedül nem mérhette föl, hogy ki milyen vevő, lehet-e adni neki hitelt. Az ilyesmit mindig kettesben döntötték el, de a férje mondta ki a végső szót. Mártának fellebbezési joga lehetett, amivel soha nem élt. Egyetlen alkalmat, azaz egyetlen vevőt kivéve. Ágnessel kapcsolatban először azt a döntést hozta Márta férje, hogy nem hitelképes. Kétségtől kedves, tisztességes nő, azonban még lakótelepi viszonylatban is az alacsony jövedelműek közé tartozik. Németet tanított néhány megállóval arrébb, egy külvárosi középiskolában. Az egyenlakások közül a kisebbik fajtában, a másfél szobásban lakott, életét egy macskával osztotta meg. Kora meghatározhatatlan: harminc éppúgy lehetett, mint ötven. Átlagos magasságú, madárcsontú, törekény nő, előnytelen frizurával és olcsó szemüveggel. Mindezek felül adott magára – mindig ápolt volt és jól öltözött, még úgy is, hogy ezt az egyik nagy illatszer-üzletlánc saját márkás termékeivel, illetve turkálókából származó, divatjamúlt blézerekkel és szoknyákkal érte el. Mindenki-vel roppant előékenyen, udvariasan és kedvesen beszélt, folyton mosolygott, és már néhány mondat után kiderült róla, hogy okos és intelligens nő. Nem volt vele semmi baj. Leszámítva, hogy kevés pénze volt. A kisboltban mindenből a legolcsóbbat vette, és gyakran tényleg csak két kiflire ugrott be. Amiből hónap végén olykor mindössze egy lett.

Márta hamar megkedvelte Ágnest. Már első látásra annyira szeretnivalónak látszott, ahogy összevont szemöldökkel, a szemüveglencsék mögül kipislogva azon tanakodott, hogy a kétfajta májkrémből melyiket vigye a macskájának. Hosszasan böngészgette a dobozokon lévő feliratot, és meg is kérdezte Mártát, mit tanácsol, melyiket éri meg inkább megvenni. Amaz kertelés nélkül elmondta, hogy tudomása szerint a kettő között minőségben nincs számottevő különbség, az egyik utáni árkülönbözetet voltaképpen annak nagyobb ismertsége és márkanéve miatt kell megfizetni, úgyhogy ő az olcsóbbat javasolja. Ágnes hálás szívvel és látható megkönnyebbüléssel köszönte meg az őszinteséget. Onnantól fogva, amikor bement a boltba, mindig váltottak néhány szót. Volt is miről, elvégre Márta gyerekei középiskolás korban jártak, Ágnes pedig nap mint nap találkozott ezzel a korosztállyal – könnyűszerrel adhatott hát tanácsokat Mártának gyereknevelési kérdésekben csakúgy, mint olyanokban, hogy például miként kell egyes, esetleg nekünk nem tetsző, ám az iskolában alkalmazott pedagógiai elvekhez, avagy egyszerűen bizonyos tanárokhöz viszonyulni, urambocsá' alkalmazkodni.

Ezekből a beszélgetésekből lassacskán barátságféle bontakozott ki, amely például olyan figyelmességekben nyilvánult meg, hogy Ágnes könyveket ajánlott olvasásra Mártának – igazi könyvfaló volt, a táskájában mindig volt egy regény, azt is elárulta újsütetű barátnőjének, hogy könyvre soha nem sajnálja a pénzt, valamint könyvtárba is jár rendszeresen –, Márta pedig elérte férjénél, hogy

rendeljen a boltba macskaeledelt, mégpedig a lehető legolcsóbb fajtát. Azok a regények, amelyeket Ágnes hozott, és amelyeket Márta a délelőtti órákban olvasgatott, amikor kevesebb volt a vevő, valóban nagyon érdekesek és lebilincselők voltak. Márta a középiskolai kötelező olvasmányok óta csupán elvétve fogott könyvet a kezébe, most azonban úgy érezte, az elevenébe találtak. Nem tudott szabadulni attól a gondolattól, hogy ezek a könyvek mind-mind róla szólnak, az ő életéről, amely a pult mögötti álldogáláson és a gyerekek ellátásán kívül egyébből nem nagyon állt. Például – jutott egy napon Márta eszébe – már idejét se tudja, mikor utaztak el valahova, elvégre a boltot nem lehetett hosszabb időre bezárni, annyira viszont nem jövedelmezett jól, hogy helyettest tudtak volna fölvenni. A regények azonban messzire, nagyon messzire vitték, olykor nem csupán a gondolatait, hanem az érzékeit is fölkorbaécsolták, és a pult mögött, a sörös rekeszek és a mosóporok között kuporogva Márta úgy érezte, hogy olvasás közben, ha nem is a maga teljességében, de egy-egy villanásnyira valamennyire mégiscsak megnyílik és kitarul előtte a világ.

Ragaszkodott hozzá, hogy Ágnes is kapjon hitelt. Ha úgy tetszik, szavatolt érte. A férje engedett, és nem is kellett csalódnuk: Ágnes mindig pontosan és időben, előzetes figyelmeztetés, sürgetés nélkül fizetett. Soha nem volt vele semmi gond. Ráadásul azt az énekest is ismerte, akiért Ildi, Márta lánya (egyben nagyobbik gyermeke) annyira rajongott. Ők csupán annyit tudtak róla, hogy a róla készült poszter ott virít Ildi szobájának falán, a fotója pedig be van állítva a telefonjában és a laptopjában egyaránt háttérképként, ráadásul Ildi nem csak az iPodján hallgatja az idegtépőn ciripelő számaint, gyakran a nappaliban, a családi számítógép hangfalaiból is azokat bömbölteti. Ágnes ellenben naprakész információkkal szolgált az énekes kilétéről. Elmondta, hogy a középiskolás korosztály egyik kedvence, de nem kell tőle tartani, nem problémás, nem drogozik, nem balhész, és senkit nem bízgat sem öngyilkosságra, sem a világ fölforgatására – egy lányos arcú tinibálvány, épp olyan ártalmatlan, mint a szirupos dalai.

Semmi akadály nem lehet tehát annak, hogy Ildi elmenjen a sztár bécsi koncertjére. Mégpedig Márta kíséretében.

Igazából Ágnes ötlete volt. Olvasta az interneten, hogy az illető föllép Bécsben, és rögtön meg is kérdezte Mártát, hogy Ildi megy-e. Ildi természetesen tudott a koncertről, de csupán a Facebookon, az osztálytársainak ábrándozott róla, a szüleinek meg se merete említeni. Valósággal az anyja nyakába ugrott, amikor az bejelentette, hogy ha szeretne elmenni a fellépésre, elmehet, de természetesen csak úgy, ha ő elkíséri. Mindez azután történt, hogy Márta leegyeztette a dolgot a férjével, aki a vártnál sokkal könnyebben, vonakodás nélkül beleegyezett. Elvégre egy-egy fél napra időnként ő is beállhat a pult mögé, nem is árt, ha az ember a megszokotton kívül más téren is gyűjt tapasztalatokat.

A koncert este fél nyolckor kezdődött a bécsi Stadthalléban. A belépőt interneten rendelték meg, Mártát további megnyugvással töltötte el, hogy kizárólag ülőhelyekre lehetett jegyet venni. Ezek szerint nem lesznek ugráló, csápoló, lökdösődő rajongók, mindenki szépen, fegyelmezetten, ülve végignézi a műsort, akár egy színházi előadást. Ráadásul nem szükséges túl korán nekivágni, elvégre, ha pontosan meg van adva, melyik széken fognak ülni, ráérnek akár pár perccel a kezdés előtt érkezni. Miután Ildi hazaért az iskolából, még arra is volt ideje, hogy megírja a leckét. „De ugye nem csaptad össze?” – vonta össze szemöldökét az apja, amikor Ildi, bár még egy óra sem telt el azóta, hogy leült az íróasztalához, máris útra készen toporgott az előszobában. Ildi azzal igyekezett megnyugtani, hogy az írásbeli készen van, a szóbelit pedig majd az autóban megtanulja. Meg is mutatta a hátizsákját, amelybe gondosan bekészítette a tankönyveket. Bécsig bizonyos tekintetben rövid, bizonyos tekintetben hosszú az út, lesz ideje forgatni a tanulnivalót.

Ágnes megkérték, hogy tanulmányozza át az internetről házilag kinyomtatott, német nyelvű belépőt, és mondja el, mi van ráírva. Középiskolás korában Márta is tanult németet, ám részint minden tudás elkopik előbb-utóbb, különösen akkor, ha nem használják, részint ez annak idején mindössze egy közepes érettségire volt elegendő. Megtudták, hogy a belépő a koncert előtti és utáni órákban korlátlan számú utazásra jogosít fel Bécs tömegközlekedési útvonalain. Ennek ismeretében a férje a lelkére kötötte Mártának, hogy eszébe ne jusson bemenni Bécs belvárosába, és ott tekeregni a délutáni csúcsforgalomban, ehelyett beállított a GPS-en egy, az egyik metróvégállomás mellett lévő parkolóházat, ahol otthagyhathják az autót, és kényelmesen bemetrózhatnak egészen a Stadthalléig.

Minden flottul, az előre eltervezettek szerint alakult. Ildi útközben megtanulta a tanulnivalót, rendben megérkeztek Bécsbe, a parkolóház ott volt, ahol a GPS jelezte, és a koncertbelépőt tényleg elfogadták a helyi közlekedési vállalat jegyellenőrei. Hat óra után pár perccel ott voltak a Stadthallénál. Márta már éppen kezdett volna bosszankodni, hogy mit fognak itt csinálni még majdnem másfél órán keresztül, amikor az egyik utcasarkon megpillantott egy kávézót. Azonnal eszébe jutott, hogy még soha nem ivott igazi bécsi kávé. Annak idején, lány korában, a szocializmus utolsó éveiben a szüleivel kiruccantak egy-két bevásárló körútra az osztrák fővárosba, ám akkor eszükbe se jutott, hogy a nehezen összekuporgatott schillingeket efféle hívságokra költsek. Később pedig legföljebb átutazóban, Németország vagy Franciaország felé menet érintette Bécset. Most azonban itt volt a lehetőség. Nem lesznek sokáig, mindössze egy kávé, esetleg egy Sacher-torta. Ildi kaphat kólát, igaz, hogy már majdnem este van, de még egy pár órát úgyis ébren kell lennie. Sőt, Márta a türelméért cserébe a meglehetősen borsos áron kínált, színes fényképekkel teli turnéfüzetet is beígérte neki.

A kávézó nem volt se hivalkodó, se sivár – éppen olyan volt, amilyennek egy bécsi kávézónak lennie kell: visszafogottan, mértékkel elegáns, hogy bármely irányból is érkezik vendég, ne riassza el. Nem is volt túlságosan nagy, mindössze néhány asztal fért el benne, közülük beléptükkor az egyiknél ültek csupán, a többi mind szabad volt. Maga a tulajdonos jött eléjük, egy zakóban feszítő, kopaszodó, szemüveges, jó kiállású, fess úr, egyetlen fejmozdulattal maga mögé utasította az elálló fülű pincérfiút. Mély meghajlással üdvözölte a hölgyeket, és – látván tanácsalanságukat – a legjobb asztalhoz vezette őket, majd segített Mártának az ízben és árban legmegfelelőbb kávé kiválasztani a szerénység ellenére bőséges kínálatból.

A tortaszeleteket ajándékba kapták. Igazság szerint nem voltak már túlságosan frissek, s mivel közeledett a záróra, föltehetően a szemétkben végeztek volna, de akkor is, ez volt az a pillanat, amikor Márta úgy érezte, kevés, túlságosan kevés a középiskolából foszlányokban megmaradt és most makogva visszaadni próbált némettudás. Hamar világossá vált, hogy a kávézótulajdonos érdeklődése immáron nem csupán a vendég elégedettsége felé irányul, hanem azon valamelyest túlmutat. Olyan mondatok hangoztak el, amelyeket nem lehetett az étel-ital lapra mutogatással értelmezni, még kevésbé megválaszolni. Márta a telefonjáért nyúlt, Ágnes pedig azonnal reagált az első, majd a többi SMS-re is. Mivel időközben újabb vendégek érkeztek (egy házaspár a kamasz gyermekével, föltehetően ugyancsak a tinisztár hamarosan kezdődő koncertjének közönségéből, valamint két idősebb hölgy, őket talán a záróra előtt adott engedmény csábította be), akiket nem lehetett teljes egészében az elálló fülű pincérfiúra bízni, a tulajdonos futó távolléteit Márta ki tudta használni arra, hogy – olykor fonetikusán leírva – bepötyögte a telefonjába a tulajdonostól hallott és számára ismeretlen szavakat, valamint arra is megkérte Ágnes, hogy fogalmazza meg németül az ő válaszait. Egyben elhatározta, hogy barátnője ily módon megnőtt SMS-forgalmának költségeit odahaza valamilyen módon kompenzálni fogja.

A társalgás – már ha lehet egyáltalán annak nevezni – minden igyekezet ellenére meglehetősen vontatottan, szakaszosan zajlott. Ildi közben folyamatosan saját telefonjának óráját nézte, és azt kérdezgette az anyjától, hogy mit SMS-ezik ekkora hévvel. Márta futólag, mintegy lerázóan felelgetett, a telefonos segítséggel zajló beszélgetésre koncentrált. Meg kell hagyni, a kis kávézó tulajdonosa nagyon szépeket mondott: ha Mártának lett volna erre ideje, bizonyára bele is pirult volna. Régóta nem kapott ennyi bókot, sőt egyáltalán bókot se, senkitől, és amikor a hosszas szóvirágözönre mindössze annyit tudott válaszolni, hogy ő egyébként férjnél van, és szereti a férjét, mire a tulajdonos azt mondta, hogy milyen szerencsés és boldog emberek élnek Budapesten, Márta úgy érezte, menten megnyílik alatta a föld. Miközben egyre inkább az Ágnesztől kölcsönkapott regényekben találta magát, lopva a férfit méregette, s arra gondolt, amellet, hogy nagyon kedves, és roppant szépeket tud mondani, voltaképpen jóképű is – a tisztaság halántékot sokan megénekelték már, a kopaszodás állítólag a férfierő egyik jele, a csillogó szemüveg pedig némi látható intellektussal gazdagította vonásait.

Ha Mártán múlik, még bizonyára sokáig, akár zárórán túl is elüldögéltek volna abban a kávézóban. Rohamosan közeledett azonban a koncert kezdésének időpontja, Ildi egyre türelmetlenebb lett, a turnéfüzetet is mielőbb magánál akarta tudni, úgyhogy menniük kellett. A számlát az elálló fülű pincérfiúval kellett intézni, aki bőséges borraivalót kapott, a tulajdonos pedig az utcára is kikísérte vendé-

geit, ahol kezet csókolt a hölgyeknek (Ildinek is), kellemes szórakozást kívánt nekik, majd a lelkükre kötötte, hogy amikor legközelebb Bécsben járnak, föltétlen keressék föl ismét az ő szerény kávézóját, ahol mindig nagy szeretettel és – így fogalmazott – izgalommal várják őket. Márta erre ígéretet tett, aztán sietve elindultak a Stadthalle felé. Márta nem nézett hátra, ám egészen addig, míg a bejáráshoz nem értek, a hátában érezte a férfi tekintetét. Arról nem beszélve, hogy a koncerten mindvégig az az érzés kerülgette, hogy a tinisztár dalai a szerelemről és a vágyódásról egytől egyig neki szólnak. Ha nem érezte volna illetlennek az ilyesmit, együtt sikoltozott és tapsolt volna az ültükben is tűzbe jött tini korú rajongókkal.

Már majdnem hajnalodott, amikor visszaértek Budapestre. Ildi végigaludta az utat, Márta szemére azonban odahaza, az ágyban fekvéskor sem jött álom. Fejében rendezetlenül, összevissza kavargtak a gondolatok. Röstellte magát, amiért érett családanyaként úgy érez, akár egy kamasz, és képtelen úrrá lenni a hatalmas hullámokban rátörő vágyakon és ábrándképeken. Az alig pár órával később beköszöntött reggel ébren találta. A reggel mindazonáltal mindig kijózanító. A reggel a hétköznapiokról szól, a valóságról, a sietségről, a kapkodásról, a veszekedésről és a sértődésről. A férje vállalta, hogy az éjszakai utazásra és a kései lefekvésre tekintettel ő nyitja ki a boltot, így Mártának volt lehetősége titokban kitörölni az Ágnessel váltott SMS-ket.

Mártában napközben szégyenérzet kezdett testet öltetni. A pult mögött üldögélvén újra meg újra az jutott az eszébe, hogy ő egy férjes, családossal asszony, az élet komoly feladatokat szabott rá, és neki meg kell állnia a helyét. Itt, ezen a lakótelepen, ebben a földszinti kis üzlethelyiségben, valamint a szomszédos épület hatodik emeletén van az otthona, ennek megfelelően kell élnie, teljesítenie kötelességeit. Amikor Ágnes délután, az iskolából hazafelé menet szokás szerint beugrott a kisboltba, arcára volt írva a föl nem tett kérdés. Márta felelet helyett a kezébe nyomott néhány konzervnyi macskaeledelt, mondván, ezeket nem írja föl, hamarosan lejár a szavatosságuk, úgyis ki kellene őket rövidesen dobni. Belepirult a nyilvánvaló hazugságba, Ágnes azonban továbbra se mondott semmit – sem ekkor, sem akkor, amikor Márta másnap visszaadta a nála lévő kölcsönkönyveket. Csak nézett reá hosszasan, és úgy érezte, hogy kettejük között itt és most valami visszavonhatatlanul véget ért. Nem elég a szándék: nem lehet mindig áthidalni két eltérő világ között a szakadékot, különösen ha az egyik fél nem is akarja igazán. Ilyesmi járt Ágnes eszébe, amikor végtelen szomorúsággal a szívében kilépett a kisbolt ajtaján. Csak a lift előtt döbbszent rá arra, ami a vegyeskereskedésben még nem tűnt föl neki, hogy odabent bécsi keringőt játszott a rádió. Márta a szokásos kereskedelmi adó helyett komolyzenei sávra tekerte a készüléket.

Téves riasztások

Te voltál-e az, aki a rakodóparton vagy a belvárosi utcák árnyékos oldalán kapkodó mozdulatokkal sietnél előzni az elterpeszkedő testek közt, a léha locsogásban? A fikció kiragadja utóéletedet a tömeghullámból (a nyelvükre ragadt dohányszemcséket köpködő, szellemeskedő, befutott világfi talán ügyet sem vetettek hisztériára) – kevesen hallottak volt akkoriban a biometrikus azonosítási módszerről, a kelet-európai törpe diktátor a hatalmi éberség ösztönzését illetően bizonyára nem az ultramodern *arcfelismerő kamerával*, hanem más – a „patriarchális” balkáni kritériumoknak megfelelően szenzuális –, érzékszerveinkre ható módszerrel operált. (Lásd: Totális Információs Éberség! valamennyi potenciális ellenség nyomon követése.) Anélkül, hogy közszemlére tett szeméremértőként kezelték volna a gyanús újságírókat vagy költőket, némelyik egyedet eleve kisebb-nagyobb depressziós hullám ragadta magával este a főtéri neoszeccsiós lámpák fondanttal-bevont-szaloncukor sejtelmességű fénysugarai alatt. Napközben viszont legtöbbször az ügyetlenül bóklászó, mi több, szendergő besúgók ártatlanabbnak tűntek, mint az alélt viperák a déli verőn.

2013. június

(töredék)

Miután kifutsz a fasorból,
talán összeáll még egyszer benned a kép,
az egész, háttérben az erdők, a hegyek és a
szürkületbe vesző körülhatárolhatatlan
hetven év, mely valahol már szinte úgy fest,
mint mikor a víz elmosza az utakat;
miután kifutsz a fasorból,

elheveredhetsz a fűben vagy legalább
 a legszélső fatörzsnek támaszthatod a hátad;
 a reggeli képzelt áhítat áldásában
 is részed lehet, miután elhagyod a
 fasort, és emlékezetedből váratlanul
 előbukkan az utolsó vendégpercek asztala,
 melynél a nyolcvanas években kivándorolt
 rokonokkal, régi barátokkal kávét ittatok,
 s miközben arcvonásaikat már ki is kezdte
 a szeszélyesen kanyargó dohányfüst,
 tenyered utoljára a tenyerükbe simult,
 mintegy megsejtve, hogy még vékonyabbnak fog
 tűnni ezután az emeletre vivő lépcsők pereme,
 melyet valaha talpuk kikoptatott.
 Vigyél esernyőt magaddal és a cuppogó sárban,
 ne adj' isten, az árvízzel rátok törő, iszapbűztől
 megkeseredett éjszakában, húzd fel nyugodtan az
 apádtól örökölt kalucsnit, különösképpen, hogy
 azután már csak krizantémillat fojtogat,
 ha netalán vetkőzni kezdenél szeretkezés előtt,
 egy pillanatig a csupasz parketten
 állva meztelenül, miután a fasorból kifutsz.

2013. december 12.

Alkalmazkodási gyakorlatok

Hány történet a szobrok arcában elrejtve.
 Borostásan, pőréen nyargaltad körbe a főteret,
 az újrakezdés jeleit kerested (lehetséges-e
 bármit újrakezdeni itt? – avagy a hivatalos
 korlátok megszűntével sokallani a korlátoltságot) –

otthon aztán egy szédülés: nézed a tükörben az
 arcot, mely csupán két szemüreg, s a közöny kés-
 éllel kimetszett ránc helyei. Az erkélyről behajol egy
 cserepes-növény indázó levele; az Isten (a tiéd is)
 mindent lát és réges-régen elképzelt, tudhatod.

2014. február 1.

SASS ERVIN ◀

együtt

gondold csak el leszel te még
 akinek nem mondják elég
 aki ha egyszer felkiált
 megérkezett akire várt

ha majd itt lesz az a vendég
 reményből is több lehet még
 és a világ megtanulja
 merre van a keskeny útja

nem kérdezi senki tőled
 barátaid honnan jöttek
 sokan leszünk csodát várunk
 egymásra is rátalálunk

süt a nap

ülünk a padon süt a nap
 itt már a tavasz bujtogat
 időközön túlról hallgatod
 a régi dallam hogy ragyog

közben azt kérded ki vagyok
 ismernek még az angyalok
 olvasnak-e verset tőlem
 hogy innen meg onnan jöttem

hogy az a régi dal neked
 dalban írva az életed
 süt a nap ülünk a padon
 új versekre jó alkalom

csodák

honnan jöttél merre mennél
van-e még akit követnél
aki ha azt mondja éljen
csillag szikrázik az égen
aki ha a kezét nyújtja
veled megy a hosszú útra

aki még hisz a csodáknak
amire annyian várnak
aki ha azt mondja remény
a vers felragyogna szegény
a fák kórust dalolnának
helye lenne a csodáknak

anyámé

gondolok rád az előre
megyek hozzád beszélőre
látalak ahogy mozdulatlan
fénykép lesz száz alakban
dúdolgatsz egy régi nótát
kalapomnál piros rózsát

helyette a szíved adtad
bánataid elhallgattad
úgy siettél csak előre
rózsakertek útvesztője
ígért neked szebbet többet
aztán mégis érted jöttek

HARTAY CSABA ◀

Hazug emlék

Nem emlékszem,
mikor játszottunk
apámmal
fagyievőversenyt
Pécsett a téren,
galambszárny-csattanások közt.

Beharapott
egy gömböt egyszerre,
és együtt nevettünk,
mint minden családi csata után,
rokon győztesekként.

Eldobott

Milyen feleslegessé válnak a tárgyak.
Egy nyaklánc nyak nélkül.
Szemüveg a behunyt szemre.
Alakidegen ruhák.
Telet eldobott kabátok.

Tavaszt elzavart meztelenség.
Milyen feleslegessé válik a test.
Nem támad többé.

Közös rég

Nem merek éjjel kimenni.
Nézel. Látsz.
Kipakolom a zsebeimet.
Itt a tőled lopott húszas.

A puha, tehénszagú farmeredből.
Ellágyult, összeesett a közös rég.
Apám voltál.

Nem merek éjjel rád gondolni.
Melyik arcod viselhető?
A nagy hasú, haragos?
„Anyád megint hisztizett.”

De a bort nem ízlelted.
Lehajtottad. Az idényeket.
Kávét sem kérsz már.
A kulcsokat helyére tettem.

Új ajtók nyílnak.
Átverés.
A küszöbön túl sírgödör.

Enteriőrkép a Munkácsy 170 című kiállításban

Egy koan

(a repedés)

edény, aminek nincs oldala.
festmény, amelyiknek nincs vászna,
lebegő olajfesték.
ablakok ház nélkül,
beparcellázott mindenség.

az illesztések között mindig
térfogatot veszünk, valami
elszívárog, a mozdulat kötőanyagba
botlik, ebbe a lágy habarcsba,
ami issza a tett mögötti lucskot,
mint a tintát.

át kéne fordulni a történetet
keresztmetsző horizontba.
visszacsöpögni a fájáncról
a hibás vezetékbe.

nyelvüreg

az alvásban már ott ülnek a rovarok,
kaparnak kifele, csáprágóikkal pusztítják
az álmok puha felületét, kitin és ízeltlábak
és sárgás nedvek egyvelege, ahogy csillagban
alszom-alszol, reggelre megtelik az arc
apró bogarakkal, a szájból jönnek

Egy koan

(a vízcsepp)

Kiterülünk az ágyon,
két retrospektíva,

de még nem történtünk meg,
a csap csöpög a fürdőben,
idáig hallom. Két test feloldódik
ebben a savas közegben,
csak tett és tettelesség
akkurátus oldata képes
így marni, minden egymásba mosódik,
csak állapot van, körülmény nincs,
keret nincs, mint a kvantumhab
isten szakállán, amikor még
tér és idő nem volt kettéválasztva,
csak egy fényborotva vacakolt
az alsó állkapcsón.

De azért mégis a szív pumpál vért
a péniszbe, lehet, mégiscsak lehet
szívig vetkőzni.

retrográd

puha tömbökben
kiszakadsz belőlem

úgy vagyok, mint
a lefőtt kávé
ami cafatokban
ereszti magából a gőzt

először volt az őrlés
aztán a kávébab
aztán a víz aztán
a teremtés köré
csavart porcelán
a bizonytalan
ornamentikával

a mozdulat maradt itt
ez a marhabélyeg
amikor beleejtetted
magad ebbe a fekete
lucsokba, mint egy
kockacukrot és elkezdted
kevergetni pontosan
abba az irányba, amerre
igazából nem lehet

FALVAI MÁTYÁS ◀

Placebo

„Nem kéne.” Nyugodtan, ingerültség nélkül állítja meg Kobra kezét Marci. A férfi már éppen rácsapott volna Linda fenekére, aki az ablakhoz húzott asztalon állva celluxozott fel egy karácsonyi girlandot. „Kobra!” – néz hátra Linda, meginti ujjával, inkább kedvesen, dorgálón, mint erélyesen. Kobra még mindig Marci arcába mered, résre húzott, westernes tekintettel. Pultos Csabi ráförmed. „Ne faszuljál, Kobra, itt a fröccsöd!” Kobra megenyhül.

Mindenki a lányokat nézi. Annyira szépek, annyira menők, és olyan vidámak, hogy az szinte illetlenségnek számít a Fülkében. „Szerinted hány hópelyhet ragasszunk a kirakatüvegre?” – kérdezi kipirulva Réka. „Hm. Ezt át kell gondolnunk” – feleli Linda, viccesen komolykodó arcot vágva. Felkapja a feles poharat, és koccintásra emeli, Réka követi a példáját. Egy hajtásra beküldik a pálinkát. Linda grimaszolva, oktávval mélyült hangon prüszköl. „Szerintem elég lesz öt.” A lányok újra nekilátnak a munkának.

Marci a pult végén támaszkodik. Beleolvad a Fülke közönségébe, csorgó nyállal figyeli Lindát és barát-nőjét. Hajolgatnak, nyújtózkodnak, méríkskélnek, eltökélték, hogy márpedig karácsonyt csinálnak a bűdös kis presszóban. Linda mind az öt ujjbegyére ragaszt egy-egy cellux-szeletkét, vékony, pici ujjait szétfeszítve, eltartva magától, újra felküzd magát az asztalra. Kemény, hivalkodóan kerek fenéke kivillan a farmerből, a kepesztéstől felcsúszott póló látni engedi a fekete selyem tangapántot és a csípő húsát elszorító övet. Marci a pohara után nyúl. Még emlékszik, milyen érzés volt belenyúlni a farmerbe, csókolni a forró száját, markolni a hideg segget. Tíz év alatt immár hatodszor szakított vele a múlt hónapban.

Marci kinéz az ablakon. A Fülke négy fala közül kettő hatalmas kirakatüveg. Azt gondolná az ember, hogy bent van valahol, kintről mégis úgy tűnik, mintha az utcán ülnének. Az ablakban visszatükröződő arcát nézi, a félhomály határozottan jól áll neki. A feje fölött villogó jegeres reklám pirosra festi vonásait. Nézi a Kiskörút lucskos, forgalmas utcaképét: sáros-taknyos aszfalt, helyenként ezüst-feketére olvadt hószigetekkel. Rosszul öltözött proletárok vonszolják maguk után a belüket, valahogy el akarnak vergődni karácsonyig. Fel sem fogják, mit látnak, önkéntelenül néznek a Fülke kirakata, a néha-néha nekinyomódó lánymellek felé. Marci aprólékosan szemügyre veszi Pultos Csabi Harley-ját, mindig a Fülke előtt parkol le, hogy rálásson szerelmére. Csabi mintha olyasmit mondott volna, hogy kénytelen eladni, mert válik. Marci átérezte a fájdalmát, gyönyörű darab volt a Harley.

„Adjál még egy kóser szilvát, Hagridom!” – ez Pultos Csabinak szól, Lindáék nevezik így, hatalmas termete, hosszú, göndör haja és marcona drótszakállja miatt. Marci is felemeli üres poharát, jelezve, ő is kér egyet. „Parancsoljanak a hölgyek.” Hagrid olyan nyájasan teszi le a pálinkát a lányok elé, mint egy bölcs, öreg, jószívű lakáj. Marcinak is odatolja a poharat, neki azonban nem jut a kitüntető figyelemből. Hagrid beletörli kezét Nagy-Magyarországos pólója hasába, kivesz egy százas multit a dobozból, rágyújt, és tovább nézi a műsort.

Kobra továbbra is Lindáék körül őgyeleg. Nyurga és szikkadt, arcán elhülyült vigyor, karjai börtöntetőválásokkal tele, most is éppen próbaidőn van. Nem nagy gengszter, csak nem nőtt ki a punkból, azért a késhez elég jól ért, úgy hírlík. „Forgatják itt a picsájukat a kis kurvák, oszt csodálkoznak, ha alájuk vág valaki.” Ez már Margó volt, a Fülke dívája, fogatlan, vén ribanc, valamiért mégis respektje van itt. Valamit, valamikor – valamikor elég régen – tudhatott. A férfiak csitítgatják. Nem akarják elriasztani a lányokat. Kíváncsiak, mi lesz ebből a fene nagy karácsonyból.

Zsolti bácsi megint politizál, prófétai hevülettel. Ha időnként kicsit megengedőbb a zsidókkal kapcsolatban, Hagrid elhallgattatja egy ferde pillantással. Van itt egy faszfej is, Marci nem tudja a nevét, de aktivitása kimerül annyiban, hogy helyesel Zsolti bácsinak. Akkor is, ha eleinte nem ért

egyed. Végül egyetért mindennel, neki olyan mindegy, csak béke legyen, meg kedély. Ja, és van még a játékgépes zombi. Semmi örület vagy rosszálló attitűd, egyszerűen csak pörgeti a gyümölcsöst, neki ez a program, ettől ő még megvan.

„Egy korsoni Soprot!” Zsolti bácsi nekiszédül a pultnak, a többiek rendre intik. Marci élvezettel figyel, ahogy a törzsalkeszkok ráncba szedik egymást. Köztük és a „helyiek” között kétségkívül bonyolult a kémia. Lindának jelenléte kicsit feszélyezi őket, mégis hálásak érte. Linda copywriter egy ügynökségnél, Réka accountos. Tarkák és vidámak, elviselhetetlenül szexik, Hagrid alattvalói el sem hiszik, hogy itt vannak közöttük. Huszonéves, okos csajok, és úgy bírják a pálinkát, hogy még Kobrának is fel kell kötnie. Azt is megszokták, hogy Marci állandóan itt koslat, bár különösebben nem kedvelik. A lányok és Marci sem véletlenül járnak ide. Itt nincs para, vannak szabályok, de ha azokat betartod, nyugi van. Olcsó a pia, és nem kell feszengeni. Még mintha szeretnék is ezeket a romos arcokat.

Marci szinte szégyenkezve veszi le Wayfarer-keretes szemüvegét, kábé annyiba volt, mint Hagrid havi bére. Még szerencse, hogy itt senkinek nincs ehhez szeme. Réka az asztalon billeg, elveszíti egyensúlyát. Pont úgy huppan Marci ölébe, hogy mellei a fiú arcába zuhannak. Vörösén kászálódnak szét, Réka mosolyog. Akkor ez most véletlen volt? „Ide még teszünk egy ezüst girlandot, jó?” Réka tettetett gyerekeséggel mosolyog Marcira, miközben a pult fölötti lámpához igazítja a díszet.

„Segítenél? Nem érem el.” Marci méltatlannak tartja, hogy bedőljön ennyire. „A kis faszom fog oda felmászni.” Rágyújt. A kis faszom. Apja szavajárása. Nem jött a szájára már évek óta. Linda előrántja a mosolyt, azt a szívődöglesztőt. „Nem is olyan kicsi az.” A kocsmánép egy emberként hajta fel az italát. Egyszerre sercennek a cigaretták. Réka úgy tesz, mintha megszédülne – vagy tényleg becsípett már? –, Marci combjára támaszkodik. Kicsi, vékony, rövid ujjai vannak, mint egy gyereknek, eltörpülnek Marci izmos combjához képest. Elképzelet, ahogy ráfonódnak a farkára. „Meghiszem azt.” – kacsint.

Linda laposan néz, megnyalja szája szélét, de csak megszokásból. Eltökélte, hogy magához édesgeti Margót. „Margó” – fordul hozzá némileg eltúlzott komolysággal –, „szeretném kikérni a véleményed, mert bajban vagyok.” A nő gyanakodva, mégis figyelmesen pislog a vébéká mögül. „Szerinted ide csak aranyszínűt tegyek, vagy ezüstöt is, vegyesen?” Papírból kivágott csillagokat mutogat neki. Margó zavarba jön. Komolyan mérlegel, mert a pult korlátja sárgaréz, ahhoz inkább az arany illik, a másik ablakra meg akkor mehetnének az ezüstök. „Segítenél esetleg felrakni őket?” Margó zsebre vágva.

Réka a jégerreklámot díszíti Marci feje fölött, melle épp, hogy nem súrolja a fiú arcát. Marci teljesen elkattan a lány illatától, a vékony pulóver hónálján átszivárog a tiszta női verejték, a fiúnak szinte bevérzik a szeme az izgalomtól. Belekeveredik az Armani-parfüm (Linda is ilyet használ, Acqua di Gioia) és ölének a farmeren is átütő, arcucsapó szaga.

„Már a románok diktálnak nekünk, itt tartunk! Meg a szlovákok! Ezek meg hagyják. Ebből háború lesz, az istenit neki, majd meglátjátok!” – vizionál Zsolti bácsi. A bólogatós csávó bólogat. „Bizony, hogy háború. Ha már a szlovákok is.” Játékgépes zombi egykedvűen eteti a gyümölcsöst. Linda rendel még egy kört mindhármuknak. Csípőre tett kézzel körbenéz a Fülkében. Csupa ezüst és arany és girland és csillag és hópehely. Elégedettnek tűnik. Ránéz Hagridra, aki rockeresen lebiggyesztett szájával bólogat. „Fajn lett, hölgyek.”

Marci tiltakozna az újabb ital miatt, érzi, hogy kezd bebambulni. Linda eltolja maga elől Rékát, és odanyújtja Marcinak a kóser szilvát. Lassan simítja meg Marci nyakát, hideg ujjával titkon megbirizgálja a fülcimpáját is. „Idd csak meg szépen.” Marci nem tudja eldönteni, hogy elolvadjon-e, fölpofozza-e, vagy hagyja itt az egészet, és húzzon haza a francba. Végül a helyzet kényszeríti ki a választ, megadóan koccint, vizes tekintettel hajta le az italt.

A lányok tenyerüket csapkodják, ugrándoznak, mint a gyerekek. „Akkor most már jöhet a Jézuska!” Oké, hogy jöhet, de hogyan! Zsolti bácsi, a bólogatós csávó, Margó, Kobra és Pultos Csabi tanácstalanul néznek egymásra. Kicsit kényelmetlen a helyzet. Marci leszarja az egészet, be van rúgva teljesen.

Kobra szolgálatba helyezi magát. „Csavarjuk le a villanyt, főnök!” Már ugrik is a dimmelőhöz, Hagrid arcán átfut, hogy leintené, ne rendezkedjen itt, de addigra előkerül Linda táskájából egy bordó színű gyertya, és a kocsmá közönségét az a feladat köti le, hogyan lenne érdemes meggyújtani. Margó segít Lindának. „Adj egy kistányért, Csabikám!” Hagrid keres egy csészealjat a pultban, Margó előkapja a sárga BIC öngyújtót, megolvasztja a gyertya alját. Rácsöpögteti a csészealjra,

belenyomja a dermedő viaszba. Büszkén mutat művére. „Látod, kisanyám, ennyi az egész.” Marci elnézi Margót. A maga szottyadt, szétbomlott módján van benne valami szexepil. Sárga, koszos pulóvere alatt jól láthatóak a méretes mellek. Igaz, mára leginkább köldökét keretezik, de milyen mellek lehettek azok húsz éve! A jól bevált, évtizedek hódításai során kiérlelt oldalpillantások, amelyekkel nem ártallja nemhogy Zsolti bácsit, Kobrát vagy Pultos Csabit, olykor még Marcit is illetni, olyan magabiztosságról tanúskodnak, amely csak annak a nőnek lehet sajátja, aki valaha észvesztően vonzó volt. Marci azon gondolkodik, vajon miért ne végezné Margóként Linda is. A pusztá gondolatnak is megörül.

A játékgépes zombi megérzi, most egy kicsit le kell állnia. Nem fordul hátra, a többiek felé, de azért abbahagyja a játékot, volt neki gyerekszobája. Leemeli a fröccsös poharat a gép tetejéről, fogával húz ki egy szálat a symphoniás pakliból, elnéz a gép mellett, az utcára mered. Háta mögött a lányok a Mennyből az angyalt éneklnek, kapacitálják a többieket is. Bizonytalanul kapcsolódik be először Margó, aztán Zsolti bácsi, a bólogatós faszfej, Kobra, végül Hagrid is rákezd, sokkolóan magas hangon. Mire túl vannak a Pásztorok, pásztorokon, és eljutnak a Csendes éjig, mindenki felbátorodik. Játékgépes zombi kezében anélkül ég végig a cigaretta, hogy beleszívna. Nézi a lucskos Madách teret, vörösödő szemmel, nem énekel, de a szája a dal szövegére mozog. A végigégett cigarettán egyben megmarad a hamu. Réka és Marci éhes, vigyorgó szemmel nézik egymást. Linda orrcimpája már remeg.

„Boldog karácsonyt!” – tapskol Linda és Réka. Marcit idegesíti a cukiskodás. A lányok elővesznek egy rózsaszín ajándékcakskót. Mindenkinek kivesznek belőle egy-egy csokis-diós-fahéjas muffint. Egész délután ezen dolgoztak. Hagrid elérzékenyül, hebegve-pirulva toporog, Margó összezsapja a kezét, hogy hát ő nem készült semmivel, hogy mennyire szégyelli magát. Marci is kap egyet, Linda szinte félrelöki Rékát, hogy ő adhassa oda, és bűgő hangon, egy valahai, valójában sosem létezett cin-kosság mosolyával ismétli meg. „Boldog karácsonyt!” Marci nem hajlandó elérteni a bizalmaskodást, de udvariasan megköszöni. Üresen barátságos szemmel néz Lindára, részeges éhséggel harap bele a muffinba, nyel egy kicsit a papírkosárkából is. Arra gondol, hogy Linda soha nem törte magát ennyi lelkesedéssel érte. Mint ezekért az alkeszokért. Réka az utolsó muffint akarja átadni Zsolti bácsinak, amikor feltűnik nekik, hogy eggyel kevesebbet hoztak, mint ahányan vannak. A játékgépes zombira nem gondoltak. Réka tanácstalanul néz először Zsolti bácsira, aztán Lindára, majd vissza a kezébe, a süteményre. Zsolti bácsi habozás nélkül kapja ki Réka kezéből, szívélyesen mosolyogva. „Nagyon szépen köszönjük, lányok”, Réka szeme elkerekedik, hirtelen nem tudja, mi van, de Zsolti bácsi már töri is ketté az omlós süteményt, egyik felét a szájába tömi, csámcsogva nyújtja a másikat a játékgépes zombinak. „Boldog karácsonyt, Pista!” Pista a muffinra mered. Nem biztos, hogy látott már ilyet. Nem néz Zsolti bácsira. Megköszöni, visszafordul a gyümölcsös felé, bizalmatlanul csipegeti ki a papírból a csokis morzsalékat.

A kocsmánép marasztalná a fiatalokat, de Linda már hisztis, indulna a Merlinbe, valami holland DJ játszik, cutting the edge, ismételteti a mantrát, de Marci most leszarja, mennyire cuttingolja az edge-et a németalföldi mester, éppen azon dolgozik, hogyan fonja verbális polipcsápjait Réka köré, akiről ma este még kurvaélet, hogy le lesz dumálva a bugyi. „Okés, én kint várok.” Alig leplezett durcával vonul ki. Rajongóit fogadó primadonnaként ad mindenkinek egy pusztit, a szétszikkadt alkeszok nagyot lélegeznek az illatából.

Marci kinéz az ablakon, látja, hogy Linda fázósan felhúzza a vállait, kabátja csuklyáját fölhattotta, egyik kezében cigi, másikkal az iPhone-ját cseszteti, szakaszosan fűttatja a füstöt, a lábával dobol. Nem érdekli, még van a piájából. Réka minden alkalmat megragad, hogy hozzáérjen. „Nagyon szépen énekeltél, jó hangod van” – hízeleg, de aztán szedelőzködni kezd, fölötte még van hatalma Lindának. A gyümölcsös hangos csilingeléssel kezdi szórni a százásokat, és csak szórja, szórja, szórja. A kocsmá felzúdul. „Megjött a Jézuska, Pistám!” A zombi egykedvűen, de érezhető elégtétellel tömi tele hatalmas kabátzsebeit.

„Nem jössz?” – fordul hátra Réka. Tekintete, mint egy kövér biankó csekk. Marci az italára néz, majd megint a kint iPhone-ozó Lindára. Nem tudja, meddig érdemes feszíteni a húrt. „Na, gyere, Pavarottikám!” Réka megragadja Marci karját. Marci utálja az ilyen köznevezítéseket. Einstein, Picaso, Pavarotti. „Kis faszom a Pavarotti. Minimum egy Plácido Domingo!” Nem egyszerű felkászálód-

ni, veszi a kabátját, fél kézzel hátrafelé kaszál, nem talál bele a kabátujjba. Réka közelebb lép hozzá, nagyon közel. „Jól van, kisfaszom, ha Placebo, hát Placebo.” Marci alig hiszi el, amikor Réka ujjai keményen rámarkolnak a farmeron keresztül. „Szóval nem jössz?” Mintha még kérdés lenne. Marci ráérvén elnyomja a csikket, és felhajtja az italát, hogy egy kis időt nyerjen, hogy összeszedje magát. Lecsapja a poharat, megtörli a száját, kihúzza magát, és ellenállhatatlannak szánt mosolyra húzza a száját. „De igen.”

FEKETE VINCE ◀

Fal

(1)

Csak a patak monoton zúgása lent, a kövek, az ázott levelek és a korhadt, vízben ázó faágak között. Itt-ott fatuskó állja el az ösvényt. Jobbról és balról a fák hallgatása. Ágaik szinte a fehér, rohanó felhőket érintik a könnyű és szikrázó levegőben. Szitakötő villan, madár riad a bokrok, a hatalmas bükkök és a sudaras fenyők közül.

Odébb, a tisztás körül csak néhány nyírfá áll. Nagy, barnás kalapú gombák, kék áfonyák virítanak innen is, onnan is. Porzik, lebeg a levegőben, úgy árad szét a nap pora, mint szitáló, meleg kukoricaliszt. Egy picinyke forrásból egy vékony erecske kúszik elő csendesen a levélsüppetegek, a zöldellő páfrányok meg a méregzöld fűszálak alól.

(2)

Mennek, ballagnak, nézik az oldalt, a fákat, egy-egy nyiladékon bevágnak a sűrűbe, a bokrok közé, beleszagolnak az áttetsző levegőbe. Szemlélődnek. Lent puha ködfelhők a völgy fölött. Az öreg fákon vastagon áll a moha. Harkály rebben előttük, odébb mintha mókus futna fel a fán. Ág reccsen valahol fent, a gerinceken, és a fények borongva bújnak vissza a lombok távoli leplei alá.

(3)

Arra gondol éppen, hogy miért olyan kétségbeejtően reménytelen, amikor visszafelé, a barlang előtt, egy pillanatra megszusszanni megállnak. Friss légáramlat csap az arcukba a völgy felől, s átvág a Hegy irányába.

Aztán hirtelen vastag szürkesség árad szét a fák között, kékes-szürkébe csomagolva mellettük mindkét oldal fenyveseit. Hűvösebb szaga lesz a levegőnek, távolról felbúg egy láncfűrész, s mintha csak este volna, egyszerre tele lesz csillagokkal az ég.

Öreg paraszt / Tanulmány A falu hőiséhez (1874; olaj, fa; 39,5x34 cm; v. Pál Imre gyűjteménye)

(4)

Jobbról és balról, az út mentén fák strázsálnak, mint valami mozdulatlan, fekete fal. Talán a fákra gondolnak mind a

ketten. Vagy a falra. Talán a falra mind a ketten. Hogy ott van. Hogy ott van köztük. És hogy fekete, fekete, fekete.

Harmatos fű

(1)

Mint az arc, ami a patak tükrére ráhull. Mint az arc, ami a levelek súlyával együtt lassan elmerül. Aztán a végtelenül hosszú percek, s a víz néma tükre csak. Rajta a moccanatlan szem, ami nézi. Meg se rezdül a homlokon a ránc, a száj körül a két vékony, keskeny árok.

(2)

Ha nincs az az esős, szomorkás őszi délután. Ha nincs az a lehetőség, ami szárnyakat adott, szárnyakat adott és le is kötözött, és le is bilincselte, le is szíjazott talán. Ha nem lettek volna akkor a kötöttségeik. Ha nem fordult volna akkor vissza minden út. S ha nem hagytak volna maguknak mégis mindig-mindig egy-egy kiskaput.

(3)

Ott álltak aztán, az olyannyira ismerős vidéktől távol. A hold volt fölöttük csak. A hold csupán, és valami furcsa félkörben, felhők mögött, a csillagok. Fáradtan, hosszú út után, az autó mellett álltak. Mintha csak mezítláb a harmatos fűvön. És fújta, tépte, cibálta volna hajukat a szél, s lábukat nyaldosták volna a füvek meg-megújuló hullámai.

(4)

Elmenni milyen, kérdezte akkor. Elmenni milyen? S aki elmegy, az a patakzúgáson át még visszatalál-e? Keblükre ölelik-e még a hegyek, a fák? Átkarolják-e, magukhoz édesgetik-e még a frissítő reggeli harmatok?

Inni adnak-e neki a források? Hűsítik-e majd a vizek? És az állatok, az erdők vadjai, az ég madarai vajon még felismerik-e?

(5)

Mint aki nem akarja tudni, hogy végképp el fognak menni tőle. Mint aki nem akarja hallani. Ám a távolból, mintha víz alól, pince mélyéről, hallja már a hangot, a morajlást, ami lassan, visszafordíthatatlanul közeledik feléje.

(6)

Mezítláb a harmatos fűvön áll.
Hogy ne legyen már úgy soha otthon.
Hogy ne legyen már ugyanúgy soha otthon többet.
Arra vár.

Enteriőrkép a Munkácsy 170 című kiállításban

Már megint a régi

Mikor a Teremtő a lelket
Ádám fiába belelehelte,
mikor már végleg el lett döntve
az égitestek forgásrendje,
mikor a bárány húsát adta,
a jó forrásvíz szomjat oltott,
mikor az emberhez rendelt társ
a kéjtől először sikoltott,
szentjánoskák lobogó lelke
pingálta az éjbe, hogy nyár van.
Az volt valami! Polgárnak lenni
Párádisumnak házoában.

De amikortól a női testek
a kígyóval is kokettálnak,
azóta kísértjük a sorsot,
homlokkal rontunk a halálnak.
Azt hiszem mégis: amióta
szerelmed kenyereből ettem,
azóta tudom, mi vár a mélyben,
s milyen ott fent a fellegekben.
Tőled az erőm. Túl fogom élni,
ha az éjszaka rám csukódik.
Tudom, tudom... Nem tudok semmit.
Már megint a régi vers íródik.

Aztán visszatért

Lenyugvó anyám két tenyerét
rövidlító szemére rakva
elfirhangozta magát az éjtől,
és megindult a vaságy alatta.

P. nagyapám hegyelt a bakon
szabóollóját csattogtatva.

Nyerített a vén vasnyoszolya,
s poroszkálásból átváltott trappba.

Végigügettek két temetőn,
helyet kerestek, majdani fészket.
A vágóhíd előtt horkant fel a ló.
A halál állt ott. Szemébe néztek.

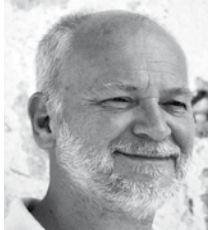
Temető lett ismét a szőke Tisza:
imákat mormolt, és rohantában
súlyos holtakat cipelt a hátán
harminckilenc márciusában.

A családtagokat egybekötötték –
ne maradjon urától az asszony.
Az Esthajnal, ha fel talál sírni,
majd mindnyájuk felett virrasszon.

Anyám nyöszörgött, a sodrony nyiszorgott.
Aztán visszatért belé a lélek...
Maradék élete kilenc nap kóma.
Már csak a viszontlátástól félek.

► GÉCZI JÁNOS

A hang

(Részletek egy regényből)

Aztán eldönti, hogy józan érdeklődést mutat nevenincs ismerőse iránt. Ha mértéktartóan, szűkre szabott időbe szorítva is, de hajlandóságot mutat a vele való beszélgetésre. Pláne, ha ő fizeti a vendéglátást, nevet fel, miközben kifejti álláspontját a pszichológusának – akit arra kért, hogy hozza akkor össze a találkozót. Aki nem csupán a barátja. Így tehát részleges évfolyamtalálkozót tartanak.

Judith emlékezteti a telefonban a pszichológusát, többször megszegték már a protokollt: érzelmi kapcsolatban állnak, s barátságuk már akkor elkezdődött, amikor nem álltak egymással üzleti viszonyban.

A cukrászdába Judith és a pszichológus együtt lép be, de különböző előnyre való tekintettel különböző asztalhoz kívánnak letelepedni. Judith meghitt zugba húzódná, kísérője pedig a tekintetével uralni akarja a teret. A pincérlány határoz helyettük: harmadik helyre tereli őket, ahol a legmelegebb lesz, s amelyhez legközelebb található a hernyószerű radiátor. Ugyanis mértéktartóan fűtenek, s a legtöbb vendég magán hagyja a felöltőjét, a nyaksálát vagy a kendőjét.

– Így majd hamarabb eltávoznak a vendégek? – méláz.

– Így hamarabb jut hely a várakozóknak.

Judith a szomszéd asztalnál ülök – a társánál idősb asszony és a középkorú, éteries tekintetű férfi – tányérjába bámul, hogy megsejmelje a félig maradt süteményeket. Torkosságának egyéb jele nincs; de nem ült még be úgy egyetlen nyilvános helyre sem, hogy ne ellenőrizze a vendégek asztalára felhordott és ilyen-olyan tempóban fogyatkozó ételeket.

– Megkóstolja? – szúr fel egy falatot a puncstortájából a villájára a szomszéd asztal férfiúja. – Finom. Tudom ajánlani.

– Ha nem veszi zokon! – s Judith bevörösödik a merészségébe.

– Ha ajánlom, nyilván nem! Nekem amúgy sok.

– Nem túlzottan édes? Néha nem megfelelő cukorral készítik. Ezt nem lehetne sehol finomított kristálycukorral csinálni. A mázának nem olyannak kell lennie, mint a fondant.

– Ízlelje meg. – S a villán billegő falat alá tartva az arannyal szegélyezett tányérját, átnyúl a férfi, és Judith elé helyezi ínycsiklandó ajándékát. Judith hálásan biccent, megragadja a tányért is, s mire a rendelést fölveszi a pincérlány, már el is fogyasztja a maradékot. A végső cukormáz-morzsa után oldalra fordul, megkeresi és átszól az indulásra készülő asztalszomszédhoz.

– Belehaltam volna, ha meg nem kóstolhatom!

– Láttam, asszonyom! Egészségére!

– Hm, akkor nem olyan önzetlen! Attól tart, hogy gondjai lennének a maga mellé földre zuhanó hullámmal – és úgy legyint, még tizenhat éves korából elmaradt mozdulattal, mint aki elhessenti magától a darazsat.

Majd, hogy valamivel elüsse az időt, elmeséli a pszichológusnak, hogy néhány napja miként fordult meg az Állattár számára érdekes részlegében. Arról, hogy ott a múltra lát rá, úgy, mint aki a színpad függönye mögül kinéz a nézőtérre, szót sem ejt. Nem mintha az analízisre tartogatná a beszámolóját, csupán úgy akar arról beszámolni, mint egy mellékes, semmicske történetről, s éppen olyanról, amelyben neki epizód szerep jut, de az maradandó hatásának bizonyul. Végére, nem szándékozik összekeverni a díványt a cukrászda kárpitozott karosszékeivel.

Utálja, hogy csupa-csupa extrém dolgok esnek meg vele. Mintha szánkón csúszna némelykor vissza a kamaszkorába. Akkor egyre-másra olyan események történtek vele, amelyet akkor és utólag is szélsőségesnek minősít. De meg kell hagyni, a bonyodalmak izgalmát élvezi. Csupa hó van akkor, minden merő porcukor. Istenem, hó és porcukor!

– Hogy miket képzelegsz itt a porcukorról! – koccantja meg kávécsészéjét a pszichológus. – Engem fullaszt.

– Talán mert nem is való neked.

– Ja. Fehér!

– Túlontúl édes.

– Mondhatom, ismerve a hiperbolisztikus gondolkodásodat, a pasasokban se leled örömet.

– Mi köze ennek ahhoz? A pasasok vérbélűek!

– Akiknek húsos a fütykösük, azok nem. Ha módodban áll, ellenőrizd!

Judith, hogy elejét vegye a vitának, megdicséri a pszichológusnő ajakrúzsza bíborszínét. S előkotorja táskájából a sajátját, hogy megmutassa, mennyire különbözik az arany fémhüvelyben és az ajkán ugyanannak a zsíros anyagnak a fénye. Majd, hogy az összehasonlításra ne érkezessen reflexió, megigazítja a frizuráját, s megkérdezi, nem látszik-e zilálnak.

– Segíthetek? – és válasza sem várva a pszichológus beletúr Judith délután készített, lakkkal keményített, fixált frizurájába. – Szegénykém! – jajdul fel panaszosan – Neked ennyire anyagtalan a hajad?

A balra eső asztalnál hatan ülnek. Beszédes, hanyag eleganciával öltözött értelmiségiek, éppen az eperzselés tortát transzírozzák darabokra, s időnként kipillantanak a térre, ahol transzparensaik alatt diáktüntetők skandálják jelszavaikat.

– Oktatási újságírói tevékenységem szorgalmas gyakorlása közben felfedeztem, hogy tökéletes félversszak volna az, hogy „Klebsberg Intézményfenntartó Központtal”, vessed össze: „Éj-mélyből fölzengő/ – csinglingling – száncsengő”. Nem csak az stimmel, hogy minden szótag hosszú, mint Weöresnél, de még az ütemhatárok is pontosan a helyükön vannak. Szép.

– Mnemotechnikai szempontból sem utolsó. Én például fennállása óta képtelen vagyok puskázás nélkül leírni az MTVA nevét, egyszerűen nem tudom megjegyezni – helyesel a középiskolai tanárnő kinézetű asszonyság.

– Egy sor csupa spondeusból. Persze tud ő csupa pirrichiust is – „Hari vigad a gyönyörű dalu ki-keletben” – erre is találj, kérlek!

– Az „in” is hosszú az „intézmény”-ben? Persze lehet, hogy a követő „t” miatt igen.

– Bizony ám.

– És persze a csupa pirrichius végére is spondeus kerül, hiszen spondeus nélkül nem világ a világ!

– Nem lenne jobb, ha az utolsó szótag nem „-tal” lenne, hanem „-volt”?

– Azért kerülhet a „Hari” végére két hosszú szótag, mert a Gítagóvinda fordítása a szanszkrit moraszámláló verselésen alapul – a négy rövid csakúgy kiadja az ütemet, mint a két hosszú.

– Sajnos – közli a hatvanas évek beatnikeinek loncsos haját viselő professzor-formájú – a spondeus a sor végén nem kerülhető el, és itt még előtte is van egy. De az ötlet teljesen új perspektívát nyit: a verstani megalapozású társadalomanalízisét. Persze egy területen ennek mindig is nagy jelentősége volt, s ez a tüntetések területe. Az óidőkben mindig arra a pillanatra vártam, amikor megjelentek az oszlató rendőrmotorosok, és mi rákezdhettünk erre: Vet–tünk–nek–tek–Ya–ma–hát / Vet–tünk–nek–tek–Ya–ma–hát! Ma pedig erősen fájlalom, hogy Hoffmann Rózsát nem Júliának vagy Juliannának hívják, mert a „Julcsá”-ra szebben rímelve a „kulcsa”, a jövőé, amely remélhetőleg nem az ő – és a főnöke – zsebében lapul.

– Ez jó, de Radnóti már kitalálta a nibelungizált alexandrinussal. Mármint a verstani társadalomanalízist. Végtelenen kultúrkritikai élel ugyan, de a helyzetében ez talán érthető.

– A nibelungizált alexandrinus Tóth Árpád találmánya, gondolom, Rimbaud és Appolinaire nyomán. Egy régi ház előtt. Elégia egy rekettyebokorhoz. Ad Weöres: „Kérek tíz deka sonkát és ugyanannyi szalámit”, valamint „Pék Gyula, bádgos és/ vízvezeték-szerelő”.

– Tökkelütött fejűnek nem szoktam mondani verset. Petőfi Sándor állítólag a magyartanárának mondta órán. Durva, goromba paraszt, nevetlen kölyke apádnak – volt a válasz.

– A Klebelsberggről nekem valahogy mindig a Baron von und zu Grünfeld jut eszembe, nem tudom, miért. Talán mert ő sem magyarosított. Illetve Klebelsberg nagyon is magyarosított volna, még ha nem is a családnevét. Bonyolult dolgok ezek. De hogy műfajilag pont Központ, azért engem, bevalom, megnyugtat. Lehetett volna pl. Intézet, Vállalat, vagy az elmúlt „nyócév” előtt közvetlen elmúlt négy év alapján Kht. A Központ mint műfaji meghatározás azt sejteti, hogy közünk van, közünk lesz a neves intézményhez, akarom mondani, intézményfenntartóhoz. Ugyanakkor nem kell messzire mennünk, mert e műfaj centrális erőterben gondolódik el. Klebelsberg Központ. Mindannyiunktól egyenlő távolságra. Súlyosan. Éppen és épen középen. Mert hogy Klebelsberg valójában bennünk van. Ott szunnyadt bennünk már évtizedek óta. Költségvetési kurtításról költségvetési kurtításra cseperedett bennünk, mint valami ellenállás, ha nő a vezető hossza. Aztán most egyszerre csak kivetült. Entwurf des Seinentzugs. Márpedig a projekciók előbb-utóbb megvalósulnak. Ez az élet rendje. Szóval voltaképp ünnep ez. Feleim, a kisebbségi eredetét bátran, sőt hetykén vállaló központ műfajú valami kora jön el. Azt’ hol tartják a gimnáziumokat, Dezső bátyám? Hol másutt tarthatnánk fiam, mint fönn? Hisz a név kötelez.

A pincérnő Judithékre mosolyodik. Összerendezi az asztalukat, s megigazítja a harmadik, egyelőre üres széket.

– Parancsolnak még valamit?

– Köszönjük, továbbra is várunk még valakit.

Ekkor lép hozzájuk az a hölgy, aki miatt jöttek. Nem látszik rajta, hogy zsidó, mérte föl Judith, de az sem, hogy izraeli állampolgár. Leginkább ténsasszonyos!

– Nem vagy éppen túlóltózva! – és a ruházatát alaposan felméri. Egyetlen ruhadarabot sem fedez fel, amely divatházból való. Amúgy semmi emlékképe nincs róla.

– Nem fázol?

Ekkor hagyja el a cukrászdát a rózsaszíromszerűen fonnyadt arcú asszony a szomszéd asztaltól. Kerekesebb székkel tol maga előtt, benne billeg az a férfi, akitől Judith süteményt kunyerált. Judith biztos abban, hogy a férfi visszanéz rá. Valóban, visszanéz, és mély főbólintással köszön el.

– Jeruzsálemben ősz van – s rájuk hajolva könnyed csókot ad mindkettőjüknek az újonnan érkezett. – Emlékezhetsz, ott néhány napra, ha felveszünk valamit, akkor is csak egy könnyebb kabátot.

– No, és ugyanolyan ott minden?

– Nem változik, más a természete.

– Feszült a helyzet, gondolom – s Judith megigazítja a vállára terített sálát. Hogy jobban látszódnak rajta a sávok.

– Igen. A palesztinok aktivizálódnak.

– Három csoportjuk van, egymással sem tudnak kiegyezni.

– Az egyikkel csak-csak meg lehetne egyezni. Kettővel azonban semmit sem lehet kezdeni. Mindenképpen ki akarják magukat csináltatni.

– A zsidók meg mindenkor alkalmasak a mártírcsinálásra, gondoldj csak Jézusra.

Judith minden igyekezete ellenére nem talál ismerős vonást a jövevényen. Feszeng. Nem óhajt sem az időjárásról, sem a közlekedés nehézségeiről beszélni, és civódni sincs hangulata, hogy oldja a találkozás első pillanatának nehézségét.

– Mikor is mentél ki? – fordul az ismeretlenné visszaminősített jövevényhez.

– Tulajdonképpen te mentél ki helyettem.

– Hogyan mondod? – nyomja az arcát kényelmetlenül közéjük a pszichológus. – Van valami titkok?

– Judith az én helyemen repült el. 1991-ben. Azon a rémes napon! Amikor a Feriegyre vezető úton az autóbuszunkat kilenc óra tizenötkor felrobbantották. A pokolgéptől egyes-egyedül én sérültem meg. A kivándorlók csoportja hamarosan elhagyhatta az országot, kivéve engem, akinek az arca szétmállott a bombától. Ezért kaptam új arcot, nem mondom, kezdetben meg kellett magamat szoknom, de csinos lett, nem úgy találjátok?

Judith egy hónapon belül harmadszor is elájul.

x.

Péntekenként, különösen, ha az tizenharmadika, sokat dolgozik. Ilyenkor, annak ellenére, hogy az ajtó előtt, az utcán kell téblábolniuk, tolongnak a páciensei, sosem hagynak fel a várakozással. Többször sivar szerelmi életük jövője után kutakodnak, némelykor eltűntek és visszavártak sorsa iránt érdeklődnek, vagy nyomoznak a távolba szakadtak élete alakulásáról. Péntekenként este hétkor tesz amúgy lakatot a rácsra, s elindul haza. Most sem tesz másként.

– Jó estét, hogy sikerült a napja? – nyit be abba az éjjel-nappal nyitva tartó boltba, ahol ilyenkor futtában bevásárol magának. Mára meleg ételt képzelt el magának vacsorára, gyorsan elkészíthetőt, laktatót.

– Látom, magának is hosszúra nyúlt. Friss felvágottak érkeztek.

– Valami hamarjában elkészíthetőhöz lenne szükségem alapanyagokra.

– Virsli? Tojás? Saláta?

– Parasztosabb nincs? Olyasmire támadt gusztusom.

– Rántson ki valamit.

– Az mérhetetlenül sok idő! Talán valami kását!

– Köles? Rizs? Csicszeriborsó? Kukorica? Kukoricában ma érkezett dara is, liszt is.

– Azt. Az jó lesz. Akkor legyen a dara.

– S nekem mikor fog gazdagságot jósolni?

– Magának bármikor, drágám! Nézzen be valamikor. Szép sárga ez az őrlemény.

– Olyan, akár a napfény. Szólok időben, ha megyek!

– Tegye bátran! Várom!

Hazaérve menten telefonálnia kell. Belezuhan a fotelba, maga alá húzza mindkét lábát. Túl van a félálmon, amikor rátalál a számokra, s hívja a lányát, mondaná el, milyen recept szerint készítheti el a kukoricakását.

– Anya, tudod, hogy hány óra van itt?

– Tudom, de nekem most kell főznom. Mindjárt este van, a késői étkezés nem tesz jót a gyomromnak. Elmondanád, mi a leggyorsabb recept?

– Miből?

– Kukoricából.

– Drágám, jól vagy? A kukorica hizlal.

– Ne aggódj, nem naponta eszek tengerit. Tudod, találkoztam azzal, aki a ferihegyi robbantás alkalmával megsérült. Képzeld, egészen új arcot csináltak neki, meg sem ismertem. Nem is tudom, hogyan tudták ennyire elrontani.

– Valami rémlik, hogy az akkor felszabadult helyre te kerültél.

– Ja. Valakinek csak föl kellett használnia a lefoglalt utat. Előzékenyek voltak, engedték.

– Anya, mert így akartak lerázni! Terhes voltál a számukra!

– Nem lehettem, mert akkor már megkaptam a bevándorlási engedélyt.

– Erre nem emlékszem.

– Elég, ha az én memóriám a jó. A tied mindig lukas volt, pedig esténként rendszerezted a napi eseményeidet. Nyilván így védekezel a rossz élmények ellen.

– Jól vagy? Beszéljek a pszichológussal?

– Igen. Csupáncsak éhes vagyok.

A telefonba mindkét végén nagyot sóhajtottak.

– Édesen vagy sósan?

– Édesen, lányom, édesen! Mákkal.

– Papír van előtted? Diktálhatom?

– Startra készen állok. Azaz ülök.

– Lábasban felolvasztasz vaját, hozzáadod a kevés cukrot, ne feledd, hogy cukorbeteg vagy, és a sót, de azt se sokat, mert nem tesz jót a vízháztartásodnak. Ezután liter tejet, lehetőleg soványat adagolsz hozzá. Miután felfőtt, de vigyázz, hogy oda ne kozmáljon, folyamatos kevergetés mellett beleszórsz

A rózsá ereje*

Az ember megcsodálja (ha megcsodálja) a növényeket és persze jó ízzel elfogyasztja őket. Ha állatot fogyaszt, esetleg érez időnként némi lelki-furdalást; olyanok is vannak, akik nem esznek húst, mert képtelenek elfogyasztani valamit, aminek arca van. Ám a növények esetében ez nem igazán okoz problémát senkinek. A növényt nyugodtan, jó ízzel, lelki-furdalás nélkül fogyasztják el – és kevesek gondolnak arra, hogy gondolkodó lényeket kebeleznak be.

Pedig a növények élnek és gondolkodnak – csak másképp, máshogyan, más (idő)léptékben. A Föld nevű bolygó legnagyobb túlélője-szaporodója, legsikeresebb élőlénye nem az ember, távolról sem, hanem a fű. A legtestesebb élőlény nem a bálna, hanem a mamutfenyő, ráadásul a legöregebb ismert példánya 3.200 éves...

Ez a pompás paradicsom, melyet mindjárt fölszelek, roppant agyafúrt lény. Elcsábít, folyamatosan kíváncsít magát velem, én pedig évről évre nagyobb területeken termesztetem. Imígyen biztosítja fajtája túlélését, szaporodását, gyarapodását. Ilyen egyszerűen, míg én, ember, komplikációk garmadájaival küzdök ugyanezért – kevesebb eséllyel.

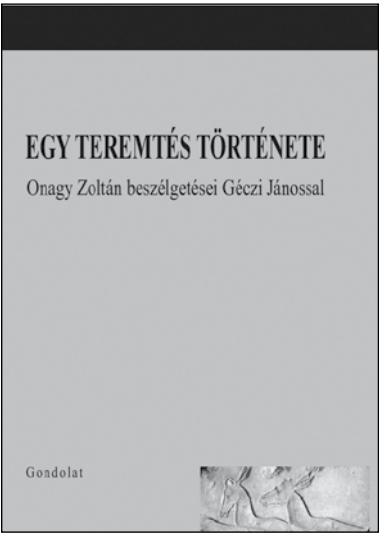
És nem csak fura okosságukkal dominálnak ezek a teremtmények, hanem szépségük révén is. Lett légyen bármekkora művész az ember, az általa teremtett szépség nem tud versenyezni egy virággal. A szépséget a növények találták föl, mi csak tanulgatjuk tőlük.

*

Ha valaki nem ismeri Géczi Jánost, és információkat gyűjt be róla – mondjuk, ahogy manapság szokás, a világhálót bogarászva –, roppant megilletődik, de akár meg is szeppenhet. Biológus, esztéta, író-költő, képzőművész, no meg rózsakutató. Első látásra meghökkentő, hiszen hogyan lehet mindezt egyetlen emberi kalap alá hozni? És a polihisztorok mindig félelmetesek is, mert az emberben félelemmel egyes tiszteletet kelt az, ami több nála, amit nem tud fölfogni.

Aztán tegyük fel, hogy a megilletődött érdeklődő személyesen is megismerheti ezt a fura urat. Aki nem ám egy görnyedt, mogorva tudós, sem pediglen habókos, elszállt poéta, hanem a jómodor és az elegancia megtestesítője, csupa jóindulat, szerénység, kellemes kedvesség. Körülötte (a régmúlttól a jelenig) a magyar kultúra különleges, időnként egzotikus figurái, mondjuk a lázadó, megszállott Sziveri János, vagy a sármőr Zalán Tibor, vagy a kívül cammogó, belül örökké száguldó, nyughatatlan medveköltő, Szócs Géza... Közöttük pedig a maga csendes, szofisztikált, sőt „szufisztikált” nyugalmaival ez a Rózsáember, aki egy ritka növény társaságában hetekig boldog lenne, ellenétben velünk, akik úgy érezzük, csak perceink vannak az ilyesféle szépségek megcsodálására. Arra már nincs időnk, hogy el is beszélgessünk azzal a növényvel – pedig lehet, közelebb

* Előszó az Egy teremtés története című beszélgető-könyvhöz.

harminc deka kukoricadarát, s addig kavarod, míg nem csomómentes lesz. Amikor tejbegríz sűrűségű és pöfög, elotod alatta a tüzet, és lefedett fedő alatt hagyod dagadni. Ha meghűlt, egy tálat bevizezel és lecsöpögteted, de alaposan, beleöntöd a massa felét, és bőségesen megszóród durvára darált mákkal, majd az étel másik felét is beleöntöd a tálba. Ezt is megszóród mákkal. És kész.

- A mákhoz kell cukor?
- Ismét emlékeztetlek, hogy a cukor nem hasznos a szervezetednek.
- Rendben, akkor csak egy keveset. De műanyag cukorral is pótolhatom.
- Mifelénk már kivonták a mesterséges édesítőket a forgalomból. Rákkeltőek. Akad valami természetes alapanyagból készült édesítőd?
- Na, mehetsz. Köszönöm a segítséget. Jó alvást.
- Szervusz.

Judith felriad. A telefon ott hever a padlón, ő meg a fotelban, mint aki belealudta magát egy beszélgetésbe. Aztán nekiáll, és negyedóra alatt elkészül az étel. Ott gőzölög a tálban, és abból kanalazza a sárga masszát a szájába. Sír, nagy-nagy könnyekkel.

- Akkor ez lenne a málé!
- S nekiáll immár lassan falatozni.
- Nincs mellébeszélés! Málé.

x.

Odaballag az erkélyrácsához. Az udvarból felágaskodik hozzá a fa. A kert ónos esőtől megezüstöződött diófáját nézi, miként olvad le az ágakról a jég. Aztán mutatoujja körmére ülteti az egyik rügyről aláringó vízcsöppet, megmarad gömbnek, majd felülről visszahelyezi az ágvégre. Többször megismétli ezt az kapok-adok játékot. Átázott, fázik. Visszamegy a konyhába, és ismét fal a máléból. Éjfélre jár az idő, de nem aggódik miatta, holnap nem szükséges dolgoznia. Azon rágódik elalvás előtt, miért érzi továbbra is Hanna hangjában a félvér kislányok dallamos lármáját. Vagy inkább az amerikai angol zsinatos csevegése lenne az?

kerülnénk ahhoz, amit keresünk, pontosabban amiről azt hisszük, hogy keressük, sőt, talán arra is rájöhetnénk, hogy igazából mit keresünk.

Mínta Géczi Jánosnak sikerült volna – valószínűleg a lassú életet élő növényektől eltanulva – lelassítani az emberi időt, hogy annyi minden beleférjen, a kutatástól a tanításig, az írástól a képzőművészetig és mindezek mellett a barátaival való törődésig.

Igen, én azt hiszem, Barátunk a rózsától tanult, melynek legnagyobb szakértője és enciklopédistája mifelénk. Művei szépek, csöndesek, gyöngédek, érzelmesek – ugyanakkor finoman büszkék és izgalmasak és mindenekfölött: mélyek. A rózsza minden bizonnyal a legszebb és legszimbolikusabb virág; a rózsza szerintem férfias – ezért imádják a nők. Mert a rózsza úgy tud szép lenni, hogy közben végtelenül erős.

Géczi János az anyakönyv szerint 60. életévébe érkezett. Hangsúlyozom, az anyakönyv szerint – de ez mit sem jelent metafizikai szempontból – nem beszélve a növények még rejtelmesebb idődimenziójáról. Ebben a könyvben mesél az elmúlt évtizedekről, nem mindennapi életéről. Nagyon izgalmas könyv és nagyon emberi, és nagyon ideje volt már, hogy többet megtudhassunk erről a titokzatos, magáról ritkán és akkor is csak keveset nyilatkozó elméről.

Allah szórja tele útját rózsákkal, sokáig éljen, akár a mamutfenyők: és erőt kívánunk neki művészetéhez, mely révén mi is közelebb kerülhetünk a világ urainak titkaihoz. A költészet és a filozófia nem ismer lehetetlent, és egyre inkább úgy tűnik, a tudomány sem. Néhány évtized múlva talán olyan könyvet olvashatunk, melyben Géczi János egy rózsza kérdéseire válaszol – a rózsza pedig az övére.

Cigányok az erdőszélen (1873; olaj, fa; 68x104,1 cm; v. Pálkai Imre gyűjteménye)

Ami a beszélgetésből kimaradt

Kiegészítő interjú Géczi Jánossal az Egy teremtés története című beszélgető-könyv leadása után

– Géczi úr, hatvanéves vagy ma. Lehet ezt a megfellebbezhetetlen tényt abból a kontextusból szemlélni, hogy ki mindenki nem hatvan, és nem is lesz. Lehet úgy, hogy ki mindenki nem lesz hatvan, és milyen boldogan lógázza lábát a mennyországban, közben kajánul figyel, hogy fájó háttal loholunk a napi kötelezők után. De úgy is, hogy amikor harmincöt évvel ezelőtt megismerkedtünk a korabeli FIJAK-bázisnak számító Deák vendéglőben a Bajza utcában, senki nem gondolta volna, hogy 2014-re a világ éppen olyan kiszámíthatatlan, kíméletlen és részrehajló lesz, ha nem egy fokkal rosszabb. Egy válasza van lehetőség, melyiket kéred, melyikkel szimpatizálsz inkább a három közül?

– A hatvan – immár tény. Ahhoz képest, hogy ifjonti koromban azt hittem, hogy harmincas éveitől a költő nem ír, mivel az nem tisztességes dolog, még mindig írok. Persze, nem tehetek mást, ha életben akarok maradni. S persze szégyellem is magamat emiatt, és naponta adok más-más választ, mivégre is vagyok még.

– Furcsán alakulnak a dolgok. Egyrészt egyike vagy azon ma regnáló íróknak, akiknek ötven fölött jelent meg szépirodalmi műve, a szakkönyveket nem számolva. Mégis igen kevésnek tűnik – úgy látom – a találkozás az olvasóval. Miért?

– Az irodalmi estek kizárólag Szegeden voltak fontosak számomra, emlékszem, amikor először olvastam egy buszról le az első plakátról a nevünket: Baka, Zalán, Belányi, Géczi... Aztán valahogy eltűnt belőlük az izgalom. A *Vadnarancsok* körüli egy-két est, amikor érdekesnek kellett lennem és extravagánsnak, kifejezetten taszított. Volt olyan év, hogy egyetlen fellépést sem vállaltam, aztán lassan évi kettő-háromra korlátozódott, azok is kiállítások kapcsán történtek meg. A képzőművészeket, filmeseket, fotósokat mindig közelebbieknek éreztem magamhoz, mint az írókat. Velük jó beszélgetni, sosem céljuk, hogy maguk alá teperjék a hallgatókat vagy a beszélgetőtársaikat. Nem a kijelentés a kenyerük, meditatívabbak. Azt is megfigyeltem, hogy magam azokat az írókat kedvelem, akik nem pusztán több műfajúak, de értenek is a képzőművészethez, a tudományokhoz. Nem hiszik magukat föllebbezhetetlenek.

Aztán az sem jó, ha szónokolni kell, orákulumot játszani – én egyszerű költő lettem, aki sokkal kevesebbet tud a világ dolgairól, mint egy közember. Nincsenek igazságaim, csak megfigyeléseim. Persze azért volt néhány nagy est-élményem. Amikor Anna Gorecka a varsói Literanura na świcie számára összeállított egy impozáns Veszprém-számot, s abban a teljes *Nyom* kötetet közölte, kimentünk Szabó Tibor Benjaminnal, Fenyvesi Ottóval, sőt magammal tudtam cipelni Centaurit, akinek ez volt az első nyilvános megjelenése, nos, az pompás volt.

De szép emlékem van az Orbán János Dénes vezette kolozsvári Bulgakov kávéházról, Csányi Erzszi újjvidéki egyetemistáival való találkozásról, vagy amelyet Füzi Laci szervezett egykor, s együtt lehettem utoljára Sziveri Jánossal, Szócs Gézával, Zalánnal. Veszprémben például sosem akadt egyetlen sikeres estem sem. Bulik voltak ugyan, a negyvenes, az ötvenes születésnapomon, felolvasással, egybekkel, de azok nem író-olvasó találkozások. Ja, és amikor Ilia Mihály kérdezett, három vagy négy hallgató előtt, a szegedi felsőoktatási intézmények egyike Sziléri úti könyvtárában, éppen a Monok István vezette intézményben.

Reményi Jóskával mindig szerettem fellépni, talán azért, mert ő sokkal többet tud rólam, mint én magamról. S némely társammal is, akik kerülnek a szétretorizálható helyzeteket.

– *Kétszer láttalak író-olvasó esten, illetve háromszor. Egyszer Esztergomban, egyszer fiatal irodalmárok előtt valamelyik JAK-táborban, és egyszer moderátorként, az én „Nem kell hal” című kötetemet mutattad be Veszprémben. Az ember nem mond szívesen ilyent, de úgy, olyan profi módon csavartad az ujjad köré a hallgatóságot, hogy egy pissenés nem hangzott, csak a nevetés, amikor az volt a cél. A moderálásod lényegére emlékszem, ijesztő tárgyi tudással és emócióval felvázoltad a korosztályt, röviden, kedv-csinálva beszéltél a novellákról, én meg aztán nemigen akartam megszólalni, inkább elhallgattalak volna az író-olvasó végéig. Aki ilyen könnyed és felkészült közönség előtt, miért nem megy az olvasók közé? Félsz valamitől? Én azért nem járok szívesen, mert él a gyanú, egyszer csak közönség előtt kiderül, nem is vagyok író, csak úgy teszek, de ez veled aligha fordulhat elő.*

– Számomra nagyon úgy tűnt, hogy a váteszként szerepelő költők korszaka után egy hasonlóan kétséges változat bukkant fel. Akinek nagyobb a hangja, az fontosabbnak gondolhatja mind magát, mind a munkásságát – semmi egyébre nincs szüksége, mint fellelni, gyorsan rátalálni arra a kikiáltói hangra, amelyet az érdeklődők, netán az arcukat vállaló olvasók elvárnak tőle. És ha a hang mögé kórustapsoncok kerülnek, valóban sikeressé emelkednek. De a költészetnek, mint megváltó hangnak nincs ideje. Annak a költészetnek sem, szerintem, amely mostanság divatos, amely elsődleges célja a könnyed szórakoztatás, nyelvtörés és poénkodás. Meglehet, a költészet közösségi funkció visszatért. Az a meditáció, az a megértésre törekvés, amelyet kedvelek, nem igényel nyilvános figyelmet. Természetesen, ha nincs választásom, meg tudok szólalni, s olykor szakszerűen is. Mindig a megértésre koncentrálok, még akkor is, ha pimaszkodom vagy keckeckedem. Ez utóbbiak miatt azt hiszem, némelyeknek terhükre vagyok, sokan pedig nehezen viselnek el.

– *Szécsi Noéminél olvasom, hogy számára „az írás olykor szenvedés. Sőt, többször szenvedés, mint nem, főleg azért, mert egyre nagyobb a tétje.” Viszont a kutatás, a könyvtárazás, a következő regény előkészületei – kaland és inspiráló élményszerzés az ismeretlenben. A Rózsa-könyved, a Veszprém-könyveid, a vizuális költészetet körüljáró dolgozatok elkészülte hasonló fázisokon mehettek át, gondolom én. Dőzsölés az adatbázisokban, aztán a szelektálás, mi kell, mi nem illeszkedik, eldobandó, mi marad, és érkeznek a gondok. A rendszer kitalálása, az építmény megtervezése, a szakaszhatárok kijelölése, és egyszer csak nem lehet tovább készülni, mert minden nappal közelebb a határidő. Mi a módi, mi a gyakorlat a műhelyedben?*

– Az írásról nekem sincs megnyugtatóbb válaszom: terhes, szenvedéstől teli, nehéz munka, amelyhez békében akarok magammal maradni. Akadnak éjszakák, amikor felébredek egy-egy jó sorra, mondatra, és ha nincs az ágyfejemenél a toll és a ceruza, akkor vége az éjszakámnak, mert kikelni az ágyból nincs elég erőm, s az éjszaka további része arról szól, miként memorizáljak egy-egy sort. A szövegülésre készülés valóban könnyebb, olvasni ugyanis jó. Jegyzetelni se nehéz. A szöveg struktúrája, megfelelő mennyiségű háttérinformáció birtokában majd, hogy nem magától alakul ki, az intuíció is sokszor segít. Bár ha nem, akkor sokszor, nagyon sokszor újból neki szükséges ülni az írásnak, sok tanulmányomnak tucatnyi bevezetője van, s nem egyet el kell hajítani: nem a bennük körbejárt tények miatt, hanem a megszólalás szerencsétlensége okán. Végso soron nem tudok magyarul, amint nem tudok se angolul, se latinul, se oroszul, se franciául. Legfeljebb megértek egy-két szót. Nekem a nyelvet akkor, ha írok, ki kell találnom, miként akkor is, ha el kezdek tanítani, vagy a barátaimmal beszélni, és ezt olykor szégyenlem.

A határidők nem segítenek rá az írásra. A megrendelés ugyan jó – a legjobb megrendelőm amúgy Alexander Bródy, a leginkább társasági entellektüel, akit valaha ismertem, legfeljebb Szörényi László vetéld-

hetne vele vagy Balassa Péter, s aki telefonjainak sosem tudok ellenállni; de nem szeretek így dolgozni. S mondjuk, ha Ladányi Pista kér nagy ritkán tőlem egy verset, neki sem mondok nemet – neki köszönhető talán a legjobb versem is, amelyet az Ex Symposion Tolnai-számban közöltek. S a versenyversek sem mindig kellenek, Zalánnal, Petőcz Andrással, Zsubori Ervinnel írtunk ilyeneket, s akkor élveztem is, ma már meg sem próbálnám (no, ez nem igaz, van néhány ember, akivel repesve szövegesülnék: Milorad Paviccal, Ecoval – az előbbiről egyszer volt szó, Sava Babic közvetített, az utóbbit nem hozta össze Petőfi S. János. Vagy például Bariccoval se.). Ha egyszer lesz rá módom, Csányi Vilmossal írni akarok egy közös regényt: különös író ő, oly annyira szerethető, mint az alfa-emberem, Lénárd Sándor.

– *Nagyapám kétszer járt külföldön, mindkétszer a K. u. K. hadsereggel, apám egyszer, neki olyan szerencséje volt, hogy eljutott egészen a Donig, az urivi hídfőig, ehhez képest az én utazási listám bővebb. De a bővebb listám se mérhető a tiédhez, elég, ha Kínát mondom, de nem kell kiemelni egy célpontot, bejártad a világot. A vonatkozó kérdés kétfenekű, mert a beszélgetésünkből egyszerűen kimaradt. '89 előtt, amikor körülményes volt utaznunk, még megtettem, hogy vállalva mindenféle kockázatokat, meg-megfutottam Európát, főként persze Közép-Kelet-Európát, úgy, hogy soha nem éreztem magam biztonságban. Minden út legjobb pillanata a hazaérkezés. Így is érvényes persze, de a telő évekkel alapigénnyé vált a biztos fészek, a komfortérzet. Hogyan nem tart vissza téged az úttól a kockázat? Mit ad az út, ami itthon nincs meg? Mit pakolsz a batyuba, mit hozol haza, ami miatt érdemes elviselni a kényelmetlenségeket, a kiszámíthatatlanságot?*

– No, nem igaz, hogy bejártam volna a világot. Európában szinte minden országban megfordultam, és Afrikában és Ázsiában is néhány helyen. Alapvetően utálok a repülést, annál jobban a hajózást – azt szoktam mondani, hogy konyak vagy vodka kérdése, mekkora utazási időt viselek el. Egyetemi diplomám megszerzése óta utazom, hol szakmai úton vagyok, hol a kutatásaim miatt, hol csupán a világlátás izgalmaért – kell, hogy szembesüljek saját határaimmal. Kínába sosem vágytam, inkább Dél-Amerikába, de egy meghívásnak nem tudtam ellenállni, s az Artisjus-díj is biztosított némi tőkét a majd negyven napos úthoz, ezért nekivágtam. Kína, pontosabban Yünnan új embert csinált belőlem, kétségessé vált a korábban fixnek vélt identitásom. Nemrég beszéltünk erről az elementáris átalakulásokról Krasznahorkai Lacival – régi ismerős ő, a legsajátosabb kortárs író, a szívhez közel eső prózájával –, különös, hogy ő inkább a mai napig kiadhatatlannak bizonyult jeruzsálemi esszéim iránt inkább érdeklődött, mint a Tibetalji-indokínai élményeim iránt. Én a világban bárhol otthon tudom érezni magamat, nem kell hozzá paplanos ágy és múzeum. De ha van, az se baj. Az utazás a kevés dolgok egyike, amelynek, a sok véletlen ellenére, természetes a narratívája, minden más az életben esetleges, meglepetésszerű, mondhatni, természet ellen való. A saját városomra amúgy éppen az utazások után tudok úgy ránézni, hogy meglássam benne az értékeket. Vagy a kertemre is (amelyet éppen ezekben a napokban számolok fel).

– *Mindig köze van az aktuális utadnak az aktuális munkádhoz?*

– Igen. Igyekszem a rózsáim nyomába lépni. Ciprustól Krétáig, Moszkvától Brüsszelig mindenkor ez történt. Megtalálom az otthonosságomhoz szükséges kellékeket.

– *Tudományos alapossággal készülsz a külföldi kalandtúrákra, napi program, útvonalterv, múzeumi sorrend?*

– Noná. Felkészülök minden napra, hogy aztán mégis másképpen fedezzem fel Máltát vagy Izlandot. És nem zavart, ha emberekre nyitottam rá az ajtókat, s nem a kulturális hagyományokat őrző terekre. Még sosem tudtam azt a napot végbe vinni, amelyet elterveztem.

– *Egyedül utazol, hogy ne kelljen senki nyafogását elviselni, vagy kell melléd valaki, hogy megoszd/megbeszélj vele az élményeket, és mert négy szem kétszer annyit fedez fel, mint kettő?*

– Amikor nehéz volt utazni, akkor a tanítványaimat vagy az egyetemi hallgatóimat gyűjtöttem egybe, s vittem őket Finnországba, Korfura, Itáliába vagy Spanyolországba. Hallgassanak nálam jobb előadókat, lássák Boccaccio kertjeit, találkozzanak Maimunidész szellemével. Jobb esetben a családommal, a barátaimmal megyek, szerintem tűrhető útitárs vagyok, megfelelően vezetek autót, tudok társalogni, és képes vagyok a másakra figyelni. S nem zavar, ha nem az történik, amit én szeretnék.

– A Rózsa-könyv dokumentációjának beszerzése, kiegészítése kényszer-utakat is beiktatott, például a muszlim rózsavilág felderítése?

– Noná. Így igaz. De ezek az utak, bár múzeumokba, gyűjteményekbe, arborétumokba, herbáriumokba vezettek, sosem kellett megbánnom, hogy elmentem.

– Sport. Gondoltam rá, de elfelejtettem rákérdezni: sport. Az egészség, ha van rá igény, követelne némi rendszeres mozgást, figyelmet, de az írás/olvasás legkevésbé se művelhető futás közben, ez nem kérdés. Ráadásul öregkorodra bolondultál meg, szoktál rá a dohányzásra, aminek párját se hallottam hosszú dohánynyomozó életemben (vagy tíz éve készül Kívág(n)om! címmel a nikotinellenes dokumentumregényem. Emiatt maradt ki a honlapodon egyetlen képpel, két cím alatt árválkodó: „Tenisz”, „Fallabda” témakör. Hogyan is határozza meg a sport az életedet? Mekkora szerep jut neki?

– Az iskoláim végeztéig utáltam sportolni. Emiatt a felnőtt korom közepéig nem edzettem. A századfordulón kaptam rá a fallabdára, Horváth József barátom vitt el a pályára először, és vagy tíz évig hetente kétszer-háromszor jártam Pécsre és Veszprémbe játszani, sőt, ha tehettem, akkor bármely városban eljutottam egyik-másik pályára, ahol éppen időben szabad voltam. Aztán néhány éve elfogytak a partnerek, kissé drága a pályabérlet, én se engedhettem meg magamnak a pénz szórását. Manapság gyalogolok, a kutyám is igényeli a velem-létet.

– Cserna Bandi mondja egy interjúban, hogy a színház neki túl közösségi ügy, hogy a mai színházi divatnál jobban izgatja a sarki hentes árukészlete, túljutva az első bemutatóján. És hát valóban, a színház csapatmunka. Két drámát látok a honlapon, az egyik nem olvasható, a szöveg fent sincs (Sötétség), a háromfelvonásos másik mellett pedig nem találom, hol és mikor mutatták be (Hogyan öljük meg a nagypapát?). Nem értem a dolgot. Te – valójában – csapatjátékos vagy, a Rózsa-könyvek bizonyítják. Több tucat ember vett részt a rózsahadműveleteidben, ezeket koordinálni kellett, szervezni. Akkor mi a helyzet a darabokkal? A jó drámák talán el is tartják az embert. Miért nem feküdtél bele, miért nem vagy ünnepelt színpadi szerző?

– Valóban. A Vadnarancsok és a Léghajó és nehezeke ciklusnak is akadt egy-egy drámája. De többet nem írtam. A pécsi színházzal, majd a Katona József színházzal, illetve a Vígvel alakult ki munkakapcsolatom, de annak idején nem tudott egyik dramaturg sem lelket lehelni belém, nem hittem a nem-szerzői színházban. Egyedül Dobák Livia rendelkezett elég türelemmel, de neki csupán filmnovellákat szereztem, igaz, egyik sem vált utóbb filmmé. Péterffy András forgatott a Patkányok egyik novellájából egy inspiratív filmet, Andrással számos képvets is készítettünk, sajnos, nem maradtak meg a felvételek, s ő az, aki szerintem a legjobb dokumentumfilmet készített rólam/velem, a Carmen figuratum kiállítás kapcsán. A tihanyi altemplom másolatát vontam be Hrabanus Maurus egyik képerse torzításának több ezer másolatával, s ez a projekt rendkívüli módon izgatta a látványokba szerelmes Andrást. No, de a lényeg: költői színházat Weöres után kizárólag Tolnai és Zalán tud a kortársaim közül jól csinálni, nekem velük szemben kellett volna valamit is kipróbálni, és ez nem ment.

– A Múlik című esszékötet új lapot kezd az életműben, amit aztán követ a gyerekkorba megtérő Sétáló árnyék és esszékönyvezete. Mi történt, mi váltotta ki, hogy beengeded az olvasót a személyes életteredbe, szordínóban ugyan, de a korábbi szövegeidhez képest sokkal inkább? Nagyon szépen köszönsz el a Múlikban a palacsintás asszonytól, és hagysz egy rejtélyt a kötet végére: ki ez a varázslatos B.? Múlik minden? Marad az irodalom és a tudomány?

– Reményi Jóska és Csányi figyelmeztetett arra, ha már megírtam a magam Veszprém-képét, akkor meg kell fogalmaznom a szülőfalumét is. S mivel éppen akkor születtem a Múlik veszteségesszéi, s mivel ők be-bepillantottak, a vakfoltjaimról is esett köztünk szó. A kert, amelyet húsz év alatt felépítettem, saját szöveget alkotott, s ezt nem szabadott nem leírni. Másrészt nem esik benne elég szó azokról, akik mégis közeli embereim is, de nem kívántak vagy tudtak részesedni ebből az életteremből. B. éppen ilyen valaki, a betű amúgy nem keresztnév rövidítése, hanem annak a jelzése, hogy valaki, aki nem az ábécé elején, de amúgy nem is a végén helyezkedik el. Nem tudom, valóban igaz lehet-e az, hogy a személyes közegem nem volt mindeddig látható: talán az igaz, hogy nem ennyire rurálisan.

– Évtizedek óta tanítasz. Minthogy pedagóguscsaládból származom, ma is tanáremberek vesznek körül minden szinten, pontosan tudom, mit jelent, ha egy tanár munkáját azzal köszöni meg a szülővé vált haj-

dani diák, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy a régi tanár gondoskodása alá kerüljön a gyereke. És azt is tudom, milyen az, amikor évtizedek múltával név- vagy születésnapon felhívják, felköszöntik, beszámolnak a telő időről. Százával, talán ezrével indítottál el a pályán fiatalokat. Jelenük a közéletben, a szakmában ellensúlyozza a meg nem született regényeket, az esetleges Nobel-díjat?

– Tanítani szeretek, volt amikor inkább, s olyan is, amikor kevésbé. A Képzőművészeti Egyetemen nagyszerű tanítványaim akadtak, s nemkülönben a Pécsi Tudományegyetemen. Ott számos hallgató közül válogatódott egy-két csoport, akikkel aztán éveken át lehetett dolgozni: sok-sok tudás felé nem egyszer miattuk nyitottam. A veszprémi helyzet egészen más: megváltozott a felsőoktatás szerepe, a személyes példára kevésbé nyílik alkalom, kevesebben jönnek olyanok, akikkel öt éven át lehetsz együtt. Úgyhogy új módszereket kellett kialakítanom: a tehetséggondozás áll mostanság a fókuszban. Engem nem zavar, ha akadnak olyanok, akik részére nem tudok képviselni eszmét, tudást, de megengedem magamnak azt is, hogy ne telepedjek rájuk, azokra főként nem, akiknek az egyetemből nem a professziók irányába vezet az útjuk.

– Végül a legkeservesebb kérdés, gondolkodom is, hogyan fogalmazzam meg, annyira nem értem a dolgot. Felszámolod negyvenéves folyamatos várépítő munkádat, az eredményt, elhagyod az elhíresült, legendássá vált veszprémi várkastélyt. Én máig beleszakadok a gondolatba, hogy idegen lakja a szüleim – ugyancsak negyven éven át – építgetett, ragasztgatott, alakítgatott házát, udvarát, paradicsomi kertjét. Hová mész? Mi a terv? Hogyan képes önszántából elhagyni az ember negyven évet?

– A válasom óta a kevés jövedelem a ház, a kert fenntartására fordítódott. Nem tudom megtartani ezt a helyet, bár minden azért jött létre, hogy közeget nyújtson az íráshoz. A váltás nehéz, nem tudom, hogy sikeresnek fogom-e majd mondani öt év múlva. Költözöm, két városba is, úgy gondolom, amíg helyem lehet, s amikor a hivatali munkámnak eleget kell tenni, Balatonalmádiban fogok élni, oda semmi sem köt egyelőre. S ha meg majd nem lenne maradásom, elvonulok a magam másik szögletébe.

Legény az asztalnál / Tanulmány A falu hőiséhez (1874; olaj, fa; 33x44 cm; u. Pákh Imre gyűjteménye)

Pálmaházban (1885 körül; olaj, fa; 128x94,9 cm; v. Pákh Imre gyűjteménye)

A Magyar Nemzeti Búzeum

Annyi, de annyi szomorúság van ezen a világon, merengett Márton, nem is tudom, hogyan gyűlhet belőle ennyi össze. Az emberek mind csak gyűjtik őket, mintha valamiféle titkos akció keretében kellené a bánatot életben tartani, megőrizni az eljövendő korok gyermekei számára, hadd tudják csak meg, milyen is az, amikor valaki letört. Mint mikor csak ülnek a mólón, s nézik, hogy járja a táncát a vízen a fény. Vagy ahogyan a villamos ablakán, mint egy frissen festett képet, az esőcseppek elmossák az arcod.

Te, figyelj csak, az a lány nem a tiéd ott a fényképen – szólalt meg hirtelen az egyik Lámpaoltogató. Tudom, tudom, ne is mondd, válaszolt Márton, elrakta az albumot a fiókjába, majd hirtelen úgy döntött, nekilát, s egy helyre gyűjti a világon fellelhető összes szomorú dolgot, hogy az embereket minél jobban elzárja tőlük. Vagyis, gondolta át még egyszer, nem is elzárni kell a szomorúságot az emberek elől, hanem rávenni őket, hogy szabaduljanak meg a szomorúságtól, szolgáltatassák be a gyűjteménynek, hogy mindenki szabadon hozzáérhessen bármelyik szomorú dologhoz.

A Magyar Nemzeti Búzeum ügye nem várt érdeklődést váltott ki. Márton, mint alapító főigazgató, körbejárt, és támogatókat keresett, hogy a Búzeum alapításához a szükséges pénzt előteremtse. Egy özvegyember, kinek hatalmas háza szinte üresen állt felesége halála, valamint gyermekeik felcseperedése óta, helyet biztosított az intézménynek, azzal a feltétellel, hogy a Búzeum gondnokaként szeretne ott élni. Márton örökönyvek közt rázta meg a titokzatos idegen kezét, s írta alá vele a bérleti szerződést.

Végre csak a gyűjtemény gyarapítására kellett koncentrálnia. Sorra látogatta író, költő barátait, adnának-e a Búzeum számára kézirataik közül valami olyat, ami igazán szomorú. Szinte mindenki szívesen állt Márton rendelkezésére. Egyikük javaslatára egy újsághirdetést is megfogalmazott, melyben felkérte az ország összes élő és alkotó tollforgatóját, küldjenek a gyűjteménybe minél szomorúbb szövegeket. A postás heteken keresztül naponta kétszer hordta a küldeményeket. Versek, mesék, novellák, sőt nagyregények is érkeztek, Mártonnak fel kellett fogadnia két asszisztentst, hogy a sok munkával meg tudjanak birkózni.

Zenésztársaitól mindenféle gramofonfelvételeket, magnószalagokat kapott, egyik-másik CD-lemezeket és pendrájvokat hozott neki, tele olyan hanganyagokkal, melyeken a világ legszomorúbb dalait játszották. Voltak köztük szerelmes dalok, siratóénekek, szakításról, halálról, megcsalásról, távollétről, hiányról és vágyódásról szóló dalok, egytől egyig szívfacsaró melódiák.

De érkeztek festmények, s érkeztek szobrok is. Jöttek régi újságcikkek, melyek nagy tragédiákról tudósítottak, filmfelvételek háborúkról, éhínségről, természeti katasztrófákról, s elvesztett futballmeccsekről. A gyűjtemény gyarapodott. Márton és két asszisztense lelkiismeretes munkát végzett, és szakszerűen be tudták rendezni az egykori lakószobákat, mosókonyhát, cselédszobát, hallt és pincelejárót, padlásfeljárót és mellékhelyiségeket. Mindenhová jutott egy kis szomorúság. S mindenhová jutott Mártonnak a saját szomorúságaiból is.

Ezeket a kiállítási darabokat leplezte le utoljára, még az asszisztensei sem tudták, miket tett a falra.

Az első terembe Olga került, s vele együtt az a két hét, amennyivel Márton elkapkodta az udvarlást, évtizedekkel ezelőtt. A második terem Gubacsnak szánta, s a soha meg nem valósult szerelmüknek. A harmadik terembe Petra jutott, lüktető verseivel. Ditta a negyedik terem kapta, mert pont arról kel fel a Nap. Ilkái az ötödik terem. Ide nem is tett be semmi mást. Csak őt. Johanna emlékei a hatodik szobába kerültek: mankók és szertefoszló álmok. S legvégül Lilien, akinek a hetedik ajtó mögött jutott hely. Ékszere könny és fájdalom.

TÓTH KINGA ◀

Szoborpark

Prater

Váltó

a kapuban villamos alakú kupacokban
az emberek a váltókon ringlispil
a gyerek elveszik elnyeli a meseház
a sombrero alatt görnyed a kis mukk
a szájában szalmaszál nyelvére tekeri
a kalapot felfejti a belehímszett várat
a tornyot az órát a szédülő egeret
kasper bújik mellé ketten váltanak
egy felnőttet

Gumi

indián a homokban fából
a céllövölde áldozata
parafatáblán lögyakorlat
törnek a makettek

lefele néz ú alakú a sárga
azon áll az apafigura
fogja a fiút aki a torony
a piros helyenként
felpattogzik a vason
a rakétamászóka felsérti
a puha kezeket

kasper gumizik mellettük
egy traktorkeréken a tenyere
stabilan a kiugrón terpesz
a tornyon is övök a vár

A megnyitó napjára Márton a következő szöveggel küldte szét a meghívókat:
„Gyertek elő, ti bolyongó lelkek, a Búzeum ajtaja tárt kapuval vár! Annyi a bánat, amennyi az égen a csillag!”

A megnyitóra tódultak az emberek. Mindenki látni szeretne volna a másik ember bánatát, a tenyerébe mormolva, hát igen, hát igen. Az ünnepélyes megnyitót követően azonban hiába csődült a termekbe a tömeg, a kiállítási darabok mind láthatatlanok maradtak. Vagyis dehogy voltak azok láthatatlanok. Mind látható lett volna, de a Lámpaoltogatók nem engedték, hogy bárki megnézzék őket. A villanyt hiába kapcsolgatták, nem gyulladt fel, a spalettákat hiába nyitogatták, nem mozdultak meg, hiába próbálták zseblámpával, mobiltelefonnal, gyertyafénnyel, gyufalánggal megvilágítani a termeket, egyik sem működött a falak között.

Aztán egyszer csak megértették.

Ha figyelmesen, csendben szemlélik a kiállítást, akkor az megnyílik nekik. Fények, hangok és szavak nélkül is. Varázstsítésre mindenki elhallgatott, s engedte, hogy a Búzeumban kiállított dolgok megszólítsák őket. Még azt is elfelejtették, hogy mormolni akarták: hát igen, hát igen. Miután végigjárták a termeket, mosolyogva távoztak, s aznap már egy hangos szó nem hagyta el az ajkukat.

A Búzeum azóta is nyitva áll. Alkalmanként ugyan gyarapszik a gyűjtemény néhány bánattal, de alapjában véve állandó a kiállítás anyaga. Az emberek vissza-visszatérnek, s új látogatók is érkeznek rendszeresen. Az intézmény népszerűsége nem csökken, a befolyó bevételek láttán pedig a tőzsdére lépés lehetőségét is fontolóra vette a vezetőség. Ezt végül elvetették, annak ellenére, hogy még a legkomolyabb szakemberek is a bánat árfolyamának meredek növekedését jóslták.

Készülődés a papa születésnapjára (1882; olaj, vászon; 101,7x137,5 cm; v. Pálk Imre gyűjteménye)

Bábszínház

kasper háta mögött
bunkósbót keresi az osztályt
sapkáját törli a látogatókba
rajta maradt egy szösz
letörölöm kasper hol az öregúr
az öltözőbe zártam
rám fújta a rizsport
bosszú ma félárú a kísértőké is

Szédülős egér

a dizzy mouseon kasper
összekeveredik sapkájába
csúszik az étel hullám-
vasúton jön föl a kukorica
meg a hot dog kasper elrontotta
száraz kenyérhéj lesz az
utolsó egér után ínség

Köpők

- mérlegállásban
 - guggolva
 - hajolva
 - lótuszban
- köpd a tigris után a sást
ha lecélzod tízszer bónusz

BALOGH GYULA ◀

Mozart újra felkacag

Gimesi Dóra – Jeli Viktória – Tasnádi István –
Vészits Andrea: *Időfutár 2*

A Tilos az Á Könyvek kiadásában, *A királynő palástja* alcímmel jelent meg az *Időfutár* regényfolyam második kötete. A Kossuth Rádió népszerű rádiójáték-sorozatának átiratát Gimesi Dóra, Jeli Viktória, Tasnádi István és Vészits Andrea vitte papírra.

A kiadás kalandot, viccet ígérő borítója tipográfiaiilag az elsőhöz igazodva, képregényszerű ábrázolás-technikával jeleníti meg a szöveg olyan jelentősebb motívumait, mint a szabadkőműves derékszög-körző szimbólum, vagy a történet időgépének aktivátoraként funkcionáló sakktábla. Az apró ábrázolások mellett graffitire emlékeztető betűtípussal a fontosabb szereplők, helyszínek nevei szerepelnek. A fülszöveg a figurák egy-egy aranyköpésének felsorolásával tart enumerációt.

Az első kötet utolsó fejezeteiben megkezdett időutazás fejleményeiről egy, a Mária Terézia palástjába belevarrt levélből értesülünk. A jakobinusok kincsének feltalálására 1795-be visszautazó Hanna és Sándor bá megpróbáltatásait a főhősnő narratori kiegészítésekkel tűzdelt üzenete beszéli el.

A jelenkori események szálait a budapesti Sigray Jakab Gimnázium nyolcadikos osztályának diákjai, tanárai szövik. A főbb helyszínek, a Budapest–Bécs–Pozsony hármas, referenciálisan a Monarchia területét jelölve alakítják ki a történet tér- és időbeli egységét.

A regény a szereplői nyelvhasználat tekintetében is igyekszik igazodni az adott kor és közeg elvárásaihoz. A ma szemtelen tinédzserének, „Bocs, tanárnő, nem megy” és a 18. század bányamunkásának archaizált „Egy leánygyermek... a tizenharmadik nyílámban találtuk” beszédmódja is a könnyebb beleélést segíti, ha sokszor következtetlenné tűnhet is: „– A szalvétát mindig ölbe terítjük (...) Az asztallapra nem tehénkedünk”, tanítja hősnőnk a bécsi dáma.

A korunk technikai vívmányaival szembeni ironikus távolításokban olykor érezhető a kötet kritikai realista hangvétele. „Hanna egyik pillanatról a másikra eltűnt a Skyperól, Facebookról, te is tudod! Mintha sose létezett volna!” – állítja pellengérré a közösségi portálok identitásképző funkcióját az elbeszélő.

A kötetet mindezek ellenére mégsem a moralizáló, mint inkább az ismeretterjesztő szándék jellemzi. A különleges helyszínek, alkalmak vonatkozásában előadott magyarázatokat, értelmezéseket a szerzők főként az elbeszélés két gyermekzsenijével, Bulcsúval és Ervinnel mondatják fel.

A regény minél sztereotipabb karakterek megalkotásával igyekszik lefedni az általános iskola széles szociokulturális spektrumát. A köztük fennálló kapcsolatrendszerek egy részét szükségszerűen az osztály, az iskola közösségalkotó jellege, más részét az ebből kifelé mutató szerelmi indíttatások motiválják. Előbbire ad példát a magyar- és testneveléstanár közt fűződő titkos viszony, de az osztálytársak: Ervin, Edina és a főhős, Hanna közt fennálló szerelmi háromszög is. Utóbbi esetet egyebek

Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2013

MÉSZÖLY ÁGNES ◀

Mesemarathon – gyermekirodalom három felvonásban

Három évvel az első Mesebeszéd után – melynek témája akkor elsősorban a gyermekirodalom-kritika és annak hiánya volt –, 2014. április 10-én az egykori Tanképző alagsorában gyűlt össze a szakma számos szereplője, hogy ismét áttekintse, melyek ma a legégetőbb gyermekirodalmi kérdések, s vajon találhatók-e rájuk megnyugtató, vagy megnyugtatónak tűnő válaszok.

Szekeres Niki, a rendezvény lelke és fő szervezője jó érzéssel talált három olyan témát, melyek közül bármelyik önállóan is tökéletes hívószava lehetett volna egy efféle szimpóziumnak. Ráadásul a beszélgetéseken való részvételre csupa olyan szakembert kért fel, akik sokszor és sok helyütt hangot adtak már gondolataiknak és véleményüknek. Egy időben és egy helyen tartózkodásuk érdemi, de minimum érdekes beszélgetést ígért.

I. (arról, hogy kötelezően fáj-e a kötelező)

A minikonferenciát nyitó beszélgetést Benedek Anna vezette és moderálta. Résztvevői (Varga Betti és Bacsó Péter, mindketten budapesti gimnáziumokban magyartanárok, Gombos Péter, aki a Kaposvári Egyetemen oktat, illetve Hartai László, aki többek között az ELTE Filmtudományi Tanszékének egyik alapítója) mindannyian naponta szembesülnek az irodalomtanítás problémáival.

Benedek Anna egy remek kérdéssel nyitott (mely önmagában elvinne egy konferenciát): mire való az irodalom tanítása.

A kérdésre négy beszélgetőpartnere természetesen négyféleképpen válaszolt. A gyakorló középiskolai tanárok azt a minimum-követelményt állították fel, hogy lehetőleg ne szoktassa le a gyerekeket az olvasásról. Gombos Péter az irodalom mint tantárgy létjogosultságát vitatta, Hartai László pedig többször is hangsúlyozta, hogy ha van az irodalomtanításnak feladata egyáltalán, akkor az az, hogy megtanítsa a gyerekeknek, hogy egy-egy műben nem a történet a fontos.

Természetesen szóba került az irodalmi „tárgyi tudás” és a kreativitás látszólagos ellentéte is. Az irodalom történeti tudásanyagát mindenképpen fontos megtanítani, bizonyos elemzési, szövegértelmezési sablonok pedig remek mankónak bizonyulhatnak feladathelyzetekben – vélekedtek, megint csak egybehangzóan, a középiskolai tanárok. Hiszen az irodalom egy kötelező érettségi tárgy, és emiatt a tanulók esetleges irodalmi kreativitásának csupán egy esetleges fakultáció adhat teret. Hartai László vitába szállt ezekkel a – gyakorlati tapasztalatokon alapuló – gondolatokkal, provokatíván „pontvivő tárgyaknak” (sic!) nevezte beszélgetőtársait, s alapjaiban támadta az irodalomtanítás megszokott metódusát: projektszemléletet, egyénekre szabott feladatokat kérve számon rajta. Ami, idealista szemszögből nézve legalábbis, kétségtelenül indokolt lehet; ám ha figyelembe vesszük, hogy nem csak budapesti elitgimnáziumokban tartanak magyarórákat, eléggé valóságtól elrugaszkodottnak hat.

Benedek Anna zseniális fordulattal terelte vissza a beszélgetést az eredeti kérdés, a kötelező irodalom problematikája felé. Abban minden beszélgető egyetértett, hogy szükség van kötelező, illetve politikailag korrektebb szóhasználatokkal közös olvasmányokra, ám ezek ideális számában és milyenségében már korántsem volt konszenzus. Bacsó Péter ötlete (minden tanár arról az olvasmányról ta-

közt a konyhásnéni túlsúlyos unokája, Tibi és a kerekesszékre kényszerült szegedi barátnője, Zsófi távkapcsolata illusztrálja. A fiatalok Skype, Facebook, chat-beszélgetéseinek ábrázolásakor a kötet a megfelelő felületek tipológiáját is alkalmazza.

Az angolosok magnóját alkalmasint elkölcsönző tanárnő, a pad alatt tinimagazint olvasó kamaszgyerek, a förtelmes szóviccekkel operáló törtitanár megmosolyogtatóan reális alakjai mellett, a szerzők olykor egészen közhelyszerű figurák megjelenítésével készítenek pihenőre az olvasói fantáziát.

A regényben újfogalmazott Peter Shaffer, Milos Forman-féle vihogó Mozart, vagy a ballonkabátos nyomozóarchetípus toposzának bevonásai mellett is szembeötlően ötlettelen a feketecsuklás, fáklyával felvonuló szekta, a leányzenekarban éneklő, szappanopera-rajongó hisztérika, vagy a Hannát amazonkiképzésben részesítő Charlotte alakja. „sose feledd, a mi legnagyobb fegyverünk nem a kard vagy a pisztoly, hanem a megtévesztés! Gyengének látszunk, esendőnek, könnyű prédának. De valójában kemények vagyunk, mint a gránit.”

A tudományos-fantasztikus, időutazás metafikció, a sztereotipizált karakterek és viszonyrendszerek adta, a műfaj által talán meg is kívánt valószínűtlenség az elbeszélés szintjén azonban mégis zavaróan jelentkezik. A szereplő fiatalok a szabadidejük egy részét olvasgatásra szánva kívánnak állandó életveszélyben forgó barátjuk hogylétéről tudakozódni?

A fő vonalat jelentő Hanna-levél mellett két további, hamis küldemény szövege szövi sűrűre az elbeszélés textúráját. Az epizód szerepű írásrészletek a gyermekek által kreált, másodlagos valóságként jelenítik meg az ókori Egyiptom és a Harmadik Birodalom eseményeit.

A történet szálait, a narrációs szintek váltakozásait sorkihagyásokkal is hangsúlyozó szövegben a múltbéli üzenetek kurzívval szedve jelennek meg. Bár az adaptáció során a forgatókönyv jelentős változtatásokon esett át, az effajta, sűrűn tagoltság hozzásegít az elbeszélés eredeti, egy rádiójáték elvárásainak megfelelő, szerkesztettségének megőrzéséhez.

Talán túlzás lenne azt állítani, hogy az írás stílusát a ponyva felé terelik, a popkulturális hivatkozások halmozásai legalábbis kérdőjelessé teszik a kötet, sokak által hangsúlyozott szépirodalmiságra való törekvését. A tanáriban magányosan Péterfy Borit éneklő Rogyák tanárnő, „szeretem azt a nőőőt...”, a bohózatok kínos kliséire tercelő, szekrénybe rejtett Tibi-jelenet, „Vali néni azonban nem jött zavarba. – Befelé a szekrénybe!”, a folytonos Star Wars-hivatkozások, ha a szereplő/olvasó kamaszok érdeklődési köréhez hozzátartozó momentumok is, nagy mennyiségben való megidézésükkel a szerzők a teljes szöveg univerzumra is rányomhatják a hétköznapi bélyegét.

Az élőbeszéd irodalomra való adaptáció nehézségei révén néhol kézzelfoghatóan közhelyes megoldások ellenére valóban fordulat, humoros, célközönségét megtalálni képes olvasnivalót tartat kezében a publikum.

nítson, amelyről saját véleménye, gondolatai vannak, s ami az éppen adott osztály érdeklődésének, tudásának megfelel) forradalmi, de nyilvánvalóan ésszerű volt; Gombos Péter javaslata pedig az „elég jó könyvek” olvastatására vonatkozóan (miszerint olyan műveket is hasznos feldolgozni, amelyek esetleg nem képviselnek kimagasló szépirodalmi értéket, de szívesen olvassa az adott korosztály) már több iskolában napi gyakorlat.

A hagyományos kötelezőkről sem alakult ki egységes vélemény. Egy száz-százötven éves szöveg – ebben egyetértett mindenki – nehezen értelmezhető egy mai tanulónak. Annak okát, hogy például *A Pál utcai fiúk* mint olvasmány a mai napig működik, vélték megtalálni Molnár Ferenc drámaírói habitusában és a téma időtlenségében is; talán e miatt sikeres az *Abel a rengetegben* is. Ám például a *Légy jó mindhalálig* már egy évszázada sem volt gyerekeknek szánt olvasmány – mondta Gombos Péter. Legalábbis Móricz szerint, aki félreértésnek tartotta, hogy (egyébként remek)művét ilyenképpen kanonizálták.

A beszélgetés konklúziója mindenképpen a nyitás, a nyitottság szükségessége volt. Több kortárs és több olyan mű kell az irodalomórákra – ebben a közönség is teljesen egyetértett –, melyek közelebb viszik a gyerekeket az olvasás öröméhez, élményt, mélységet és szórakozást egyszerre nyújtanak neki.

II. (arról, hogy merre tart a gyermekirodalom mint szakma intézményesülése)

A második menetet Pompor Zoltán vezette, s a beszélgetés az előző órához képest lényegesen kevesebb indulatot kavart. Központi kérdése az idei ősztől a Károli Gáspár Református Egyetemen induló szakirányú továbbképzés volt. Kissé indokolatlannak tűnt a beszélgetést indító felvetés (szükség van-e ilyen szakirányú képzésre), hiszen a szakma évek óta hiányolja a szakembereket, az egységes gyermekirodalmi fogalomtárat, és egyébként is: ahogy Visy Beatrix irodalomtörténész megjegyzi, a gyerekirodalom van akkora hype, hogy szükséges legyen egy ilyen kezdeményezés.

A beszélgetésben a prímet ezek után természetesen Hermann Zoltán, a Károli oktatója viszi. Elképesztő lelkesedéssel beszél a majdani kurzus tematikájáról (melyben helyet kap a gyermekirodalom története, a sokat emlegetett fogalmi bázis, a kritika, a tájékoztatás, sőt, a nemzetközi kapcsolatok is), a megvalósítás már leküzdött nehézségeiről. Thímár Attila, a Pázmányról csak egyetérteni tud vele (és talán egy kicsit sajnálni, hogy az ötlet nem az ő tanszékükön született meg).

Szó esik a különböző érintett egyetemek gyermekirodalomhoz, főképp kortárs gyermekirodalomhoz viszonyulásáról is: Merényi Hajnalka, az ELTE Tanító- és Óvóképző Karáról elmondja, hogy bár a képzésben egyre nagyobb helyet kap az említett terület, nem, vagy nagyon kevésbé jut vissza az általános iskolákba vagy az óvodákba – ennek okaként a konzervatív közízlést nevezi meg, mellyel nem mernek a frissen végzett kollegák szembe menni.

Hermann Zoltán szerint azonban pont ez a közízlés változtatható meg – vagy lenne megváltoztatható –, ha nem is egy két féléves gyermekirodalmi szakiránnyal, de mondjuk egy skandináv mintára felállított, és természetesen bőkezűen támogatott csúcsszervvel, mely átfogó koncepció keretében kezelné a problémákat.

III. (amelyben kritikusok tesznek észrevételeket)

A harmadik szekciót maga Szekeres Niki vezeti – ha másból nem, ebből mindenkinek nyilvánvaló, hogy ezt a témát tekinti a második Mesebeszéd kardinális kérdésének is. Meghívott vendégeként Tóth Patrícia kritikus, Szathmáry István kulturális rovatvezető és illusztrátor, Keresztesi József és Lovász Andrea ül az asztal körül.

A beszélgetés során nyilvánvalóvá vált, hogy bár a három évvel ezelőtti állapotokhoz képest igenis történt, nem is kicsi, előremozdulás, még bőven nem tart a gyermekirodalom-kritika az ideális állapotok közelében. Lovász Andrea mintegy hátra is támadja a szakmát: mint mondja, a Bárka vonat-

kozó rovatának szerkesztőjeként néha igencsak gondban van, hiszen nem kap megfelelő minőségű szövegeket. Keresztesi József szerint ennek az egyik oka az, hogy a professzionális kritikusok nem kerülnek kapcsolatba gyermekeknek szóló szövegekkel. Szathmáry István hozzáteszi, hogy a kiadók hozzáállása sem megfelelő az esetleges kritikákhoz. Nyakló nélkül másolják a külhoni trendeket, az eladott példányszámokat pedig az egyetlen érvényes visszajelzésnek tekintik.

Tóth Patrícia a kiadói hozzáállás anomáliái mellé felvázolja a szerzői reakciók túlzottságát is: s egyben bevallja, hogy a szakma belterjessége miatt egy ideje már nem szívesen ír magyar szerzők könyveiről, hiszen az írók egy része képtelen a szövegét ért bírálatot nem személyes szinten kezelni.

Ezt Lovász Andrea is megerősíti: ő leginkább akkor tud vitriolos kritikát írni, ha egy egyébként jó szerző pocskát dolgoz. Ám, főleg, ha elismert névről van szó, ilyenkor szinte garantált a sértődés. Pedig el kellene fogadni, hogy gyerekkönyvkritikát elsősorban nem a gyerekek számára írunk, sőt, nem is a szülőknek, hanem a szakma visszajelzése ez a kiadói oldalnak (szerkesztőt és szerzőt ide értve), a színvonal javítása érdekében.

Szekeres Niki egy kritika-kritikával próbálja folytatni a beszélgetést: a Gyermekező Szekszárdi Tanácskozásán elhangzott, majd a Meseutcán is megjelent Kertész Edina-írás alapján kérdezi az egybegyűlteket. Keresztesi József rövid (mikor didaktikus egy mese, és zavarja-e ez a gyerekeket) fejtegetése után Lovász Andrea egyszerűen kijelenti, hogy nem tekinti vitaalapnak a fenti szöveget. Véleménye és érvei egyszerre hatnak kiábrándultnak és kategorikusnak, de nem kedveznek a vita további ívének. Szekeres Niki természetesen elég gyakorlott moderátor ahhoz, hogy ne hagyja hamvába halni a beszélgetést. Szóba kerülnek még innovatív kiadók, a hatalmas szakadék a kritika által felmagasztalt és a gyerekek által szívesen olvasott könyvtípusok között, természetesen anélkül, hogy bármiféle kompromisszum születne, akár az olvasók, akár a kritikusok részéről.

Szerencsére ez a beszélgetés – sőt, nem csak ez, hanem az ezt megelőző kettő is – hihetetlen mélységben különbözött az utóbbi néhány év gyermekirodalommal és irodalom-kritikával kapcsolatos kerekasztal-beszélgetéseitől. Nélkülözött minden személyeskedést, sértődöttséget, nem átkozta ki a ponyvát vagy a ponyvának tekinthető műveket: leszállt az intellektuális magas lóról, mégis intelligens és hozzáértő volt az első pillanattól az utolsóig.

Csak remélni tudjuk, hogy a következőre nem kell újabb három évet várnunk.

1914 a kapuk előtt – magyar századelők

„Ami golyó kiszáll, száz angyal fogja össze,
Mint röpködő lepkét, kacagjon fel az élet,
S te Isten, akiben gyermekkoromba hittem,
Hajolj le csendesen és véd meg az öcsémet”.

(Kosztolányi Dezső: Öcsém – részlet, 1914)

Tudunk-e tanítani saját történelmünkkel? Tanítani, nevelni mindazért, hogy tanuljunk belőle? Közelednek az évfordulók, és eme makacs dátumok magukban hordozzák a számvetés igényét. Közeledik a 20. század első nagy eseményesorának századik évfordulója, és a történelemtanárok céhére fontos feladat vár: kísértetekkel, toposzokkal – azaz emlékezetünkkel, és hiúságunkkal szükségeltetik dűlőre jutnunk.¹ Mindazért, hogy újragondoljuk, továbbgondoljuk emlékezetünk egy-egy eseményét – együtt, közösségi szinten: társadalomban és tanórán. A tükör elé kell merészkednünk, és szembenézni múltunkkal, magunkkal – az önismeret végett és a perspektívák végett.² A történelmi emlékezet lényege és súlya elsősorban nem abban foglaltatik egy közösség számára, hogy milyen konzekvenciákat von le, és milyen értékítéleteket fogalmaz meg az egy évszázada történekről, hanem, hogy konszenzusra tud-e jutni múltjával. A múltbéli „vesztes” egységet tud-e mutatni Európában, Európának? Nem a tények a makacs dolgok, hanem az idő: megszépíti vagy torzítja őket. A gyerekek elé

kell tární a múlt századelőt, hiszen az emlékeztetés az előfeltétele az emlékezésnek, az emlékezés kultúrájának. Ez utóbbi pedig hiánycikk – mifelénk. Az újkori történelmünk, polgárosodásunk velejárója, sőt alakítója mindez. Fejtő Ferenc írja egy helyen: „[...] a magyar nép lényegesen múltba néző, ami nem jelenti azt, hogy múltat értő is”.³ Mindez persze nem kizárólag egy „magyar betegség”, hanem maga a nagybetűs „MORBUS HUNGARICUS”. Ez az, ami hadba hív, ami székértáborokat eredményez. Ami legitimál, és példát állít. Ami megakaszt, és kóros xenofóbokat teremt. Összegezve: a fegyver maga. Egy pszichológiai különlegesség, lélek és hangulat különös játéka.⁴ A társadalmi köztudatot az akadémikus történetírás mellett az iskola formálja leginkább. Nem gyengébb képességek a mai gyerekek a korábbi generációkhoz képest. Információk dzsungel, folyamatos technikai forradalom veszi őket körül. A dzsungelben el lehet tévedni, a forradalomban pedig álmokat kergetni.⁵

1 Marc Bloch francia történész, egy 1937-es előadásában („Mit várjunk a történelemtől?”) fejti ki az alábbiakat: „A kísértetek közül, amelyeket a múlt téves felfogása jelenít meg utunk felett, s a valóság megismerés útjára kíméletlenül, én a hamis analógiáknak adnám az elsőséget. Mindnyájunkban megvannak a történelmi tudás morzsái. Kedvünk telik abban, hogy a múlt megvilágításában gondoljuk újra végig a jelent”. Bloch, Marc: A történész mestersége. Történetelméleti írások. Osiris Kiadó – Bp., 1996. 157.

2 „[...] A történelemtanítás szertartása mögött mindig ott áll egy közösség – és annak jövőképe. Jakab György: A közös történelem széthordása. Történelemtanítás online folyóirat. Új folyam IV. 2013. 1. sz. (<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/4/jakab-gyorgy-a-kozos-tortenelem-szethordasa-04-01-09/>)

3 Romsics Ignác–Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): Mi a magyar? Rubicon-ház Bt. Bp., 2005. 72.

4 Trianon után Klebelsberg Kuno így ír minderről: „[...] A magyar történelem sokkal több, mint tudományszak, s számunkra nemcsak okulás és tanulás, hanem nemzetiünknek egyenesen élető elemé.” A történettudomány, az elméleti államtan és a publicisztika viszonya s a neonacionalizmus mint elméleti államtani ideológia. In: Neonacionalizmus. Gróf Klebelsberg Kuno összegyűjtött újságcikkei. Athenaeum. 1928. (<http://mek.oszk.hu/09800/09852/09852.htm#52>)

5 „A kíváncsiság ösztönének izgatása [...] az egyik legjobb nevelési módszer.” Márai Sándor: Rőpirat a nemzetnevelés ügyében. Kalligram Kiadó 2004. 116. Ezt a rendkívül értékes gondolatot még Németh Lászlóval is kiegészíteném: „[...] a serdülőben a tanulásszomj rendkívül megnő. Csak megfelelő pedagógia kell a táplálásra s társadalom: az ébrentartásra.” Németh László: A Medve utcai polgári. Pannonia Könyvek. 1988. 82.

Leány tálcával (1876; olaj, vászon; 114x82,5 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 87.17.1.)

Történelemórán én nem (csak) az érettségire kívánok felkészíteni, hanem az életre, a történelem tükrének segítségével. Hogyan alakítja az idő a történelmi emlékezetet, a történelmi tudatot? Hiszen minden, ami elmúlt: kísért, visszajár, legyen bármilyen az aktuális megítélése. Az ember árnyéka a múltja. Íme, két „ajtó” a múlt századelőre!⁶

*

A dualizmus korát megörökítő festmény is helyet kapott az alkotmányt illusztráló-népszerűsítő képek sorában, az alaptörvényt ismertető könyv díszkiadásában.⁷ Négy meghatározó politikusa jelenik meg a múlt századelő magyar valóságának. Négy politikus, akik szimbolizálják egy érzelmektől túlfűtött kor történelmi panorámáját. A döntéshozók valaha kíváncsi, fogékony diákok voltak, akik iskoláikban fogadták be a történelem formálta emóciót, majd mindezt tovább örökítették. A történelemtanítás beteljesítette feladatát: a történelmet.

Az óbudai kerthelyiséget és vendégeit szemlélő mai diák számára mit sugall az egy évszázaddal ezelőtti korszak? Apponyi Albert, Széll Kálmán, Tisza István és Wekerle Sándor alakjai mögé bepillantva kap valamiféle üzenetet a jelen és jövőbeli könnyebb eligazodás végett? A „boldog békeidők” követendő példa, merítési bázis a jelen századelő embere számára, vagy csak néhány politikus mutyija volt a lugasban?⁸ Súlyos kérdések, főként egy nyiladozó elmének szegezve – mivel a múlt a jövő!

Hogyan lehet szabadságharcosokat kormányozni? Talán erről is folyhat a diskurzus. Vagy azon tűnődnek, miféle kegyelmi pillanat osztályrészesei? Nincs háború, az indusztriális forradalom zakatol, a haladás feltartóztathatatlan. Tudunk szabadságharcosokkal kiegyezni, konszenzusra

jutni, a jövő kompromisszumát megkötni? Sikerül a századforduló óta mind jobban felszínre kerülő politikai törésvonalat meghaladnunk, a nemzetközi trendeket átplántálnunk? Veretes kérdések egy koreszme kiüresedése, metamorfózisa idején.

A 19. század érzelmi töltete a mitológia (1848) és a valóság (1867) összeegyeztetése volt úgy, hogy a dualizmus kereteket, biztonságot, valamiféle kiszámíthatóságot is adott. De, mint mindennek, ennek is ára volt. A történelmi tudatból, a politikai közgondolkodásból, a társadalmi közérzetből kérte a törlesztés megindítását. Ez utóbbi a legkényesebb!⁹ Mindezekhez volt hasonlatos a múlt századelő vázsonra festett világa, és hasonló a jelen századelő, ahol diákok tájékozódás és a világ egy piciny részletének megértése végett szemlélik egy „felfedezett” korszaknak a képét. Olyan korszakét, amely a múlt dominanciájára, romantikus fellengzősségre építve hangolta be jelene húrjait és komponálta meg jövőjének zenéjét.

Komponálta, mivel a magyar „Risorgimento” sorsa úgy alakult ebben a változatlanul változékony században, hogy Ferenc József fejére került „Szent István koronája”. A budai Mátyás-templom mellett el kellett törpülnie – bár kíváncsabb lett volna, ha a feledés homályába merül – a debreceni Református Nagytemplomnak. A magára valamit is adó igaz „hazafi”, a modern Magyarország felépítésének munkájából egy téglát is felemelő honpolgár, éljen ez a jövő alkotmányos királyát, de sohasem feledte (az iskola jóvoltából nem is felejtette) a múlt trónbitorlóját.

A szabadságharcos, az államvédő múlt 1867-től válik minden korábbinál vehemensebbé, központtá. Szekfű Gyula, pályája elején álló történész nagy ívű, vihart kavarázó, a „kurucos” mentalitást, a „negyvennyolcasságot” bíráló „Száműzött Rákóczi”-ja kapcsán írja a *A Cél* című lap publicistája 1914-ben: „Nekünk nem kell ez az igazság. Mi épülésre, nem csüggedésre tanulunk történetet. Rákóczit megismerni csak akkor érdemes, ha olyannak emelkedik szemünk elé, amint történettanáraink idáig rajzol-

9 „A gondolkodás végső hite nem a gondolatban van, valahol mélyebben: a közérzetben. A gondolat: zsoldos, az számú, hogy ki a gazdája. Az embernek az egész korhelyzetet kell szervezetben feldolgoznia, s az ebből kialakuló érzése az, ami igaz vagy hamis, s eldől egy szellem igazsága vagy hazugsága. A legigazibb gondolatok: tévedések, s a legnagyobb szellemi tágasság: vakág, ha a közérzet alatta rosszul kever.” Csoóri Sándor emelte ki Németh László „univerzumából” ezt a szinte fundamentális eszmefuttatást. Ld.: Csoóri Sándor: Első közelítés Németh Lászlóhoz. *Alföld*, 1980. 12. sz. In: A minőség forradalmára. In memoriam Németh László. Vál. és szerk. Monostori Imre Nap Kiadó. Bp., 2001. 369–370.

ták képzeletünkbe [...]. Mit nyerek én Szekfű Rákócziájával? Egy kiábrándulással többet. Szegényebb lettem hitemben, eszményeimben, érzéseimben.”¹⁰ Akár a 16–17. század összegabalyodott, részekre szabdalt államéletének történetíróit, vagy traktátusait is felapozhatnánk.¹¹ Bécs és Sztambul között, birodalmak végvidékén, néhány főnemes és gondolkodó szinte 19. századi romanticizmussal aggódott országa és világa elpusztulása miatt. Újkori utódaik helyzete több szempontból más volt, máshogyan voltunk birodalmon belül: birodalom-megalkotók és -fenntartók voltunk, optimistább jövőképpel és nem utolsósorban biztonságérzettel.

Az 1867 utáni időszak, oly sok minden mellett a nemzeti állam korát kellett, hogy jelentse. De mivel ez nem az „eszményi” állam volt, ezért ennek a történelmi tudatnak nemcsak ideológiai biztosítékul, hanem „bűfelejtőként” is funkcionálnia kellett. A nem magyar nyelvű „honfitársak”, és a „bárdgyilkos” király miatt. Nemzeti állam és nemzeti egység ügye felülírt mindent. „A legtöbb magyar politikus igyekezett a liberalizmus és nacionalizmus között egyensúlyt teremteni, de ha választani kellett köztük, nem haboztak.”¹²

A francia „gloire”, a német „drang” mellett elképzelhetetlen, hogy az égiek valamicske – önmagunk kiteljesítését szolgáló – feladatot ne tartogatnának Hunyadi és Zrínyi késő utódainak. A feladatot vállaló századelő nemzedékében „az ősi baj, a nemzeti illúzió csak most veszi át korlátlan uralmát Magyarországon”.¹³ A millennium idején ránk figyelt Ausztria és Európa. A reprezentáció, és a törlesztés (1848–1849-ért) volt az elsődleges: Zág-ráb, Karlóca, Balázsfalva, Liptószentmiklós és nem utolsósorban Bécs felé. A kényszerű ambivalencia (a dualizmus) következtében a magyarság „felelős lett azért, ami legjobban őt nyomta (...) A Habsburg-

ház az elnyomás felét albérltetbe adta”.¹⁴ Ha már nem tudtunk mit kezdeni az osztrák főbérllőkkel, akkor muszáj volt szláv és román albérlő társainkkal érzékelteni a társbérlet hátulütőjét: valakinek ebben a szobában is főbérllőt kell játszania. Mindez pedig életre hívta az új, immár magyar „basákat” a vegyes nemzetiségű vidékeken, és a harmincmillió magyar állam illúzióját. Annak ellenére, hogy Eötvös József 1868-ban a kor legtoleránsabb nemzetiségi törvényét alkotta meg, a századfordulótól egy kevésbé türelmes nemzedék lépett a színpadra, kiknek nagyhatalmi szerep, balkáni döntőbíráskodás – kifelé –, gyáripár valamint asszimiláció – befelé –, voltak iskolaformáló jelszavaik. Hiszen „[...] könnyű volna a magyar politika, ha nemzetünk vágyai és törekvései csak szűk kört ölelnének fel, de ambícióink még csak nem is tőlünk függ, ránk kényszerítik azt hivatásunk, melynél fogva csak mint nagyok maradhatunk meg, mint kicsinyek elenyészünk”.¹⁵ Nemcsak ambíció és hivatás kérdése mindez, ez követelmény, a 19. század szükségszerűsége. A feladat: magyar előjárósággal „pacifikálni” a régiót, egy történelmi lehetőség (esély), a Habsburg állam kereteinek segítségével. A siker kulcsaként nekünk a birodalom szilárd tartópillérévé kell válnunk, mert a reformkor nemzethalál-víziói nem szűntek meg, csak átalakultak. Német és szláv hatalmi aspirációk között a létharc folyik tovább. Ez a század egyik erőteljes vonása: a népek (nemzetek) közötti verseny. Az, hogy a múlt, a történelem predesztinál minket valamely feladatra. A nagy közös olvasztótégely, melyből e század eszményei kipattantak, a nemzeti történelem volt.

*

A századelőn egy olyan negatív értékítélet (erőszakos magyarosítás, sovinizmus) alakult ki a nyugati sajtóban a magyar elitről és kormányokról, amely befolyásolta az 1919–1920-as döntéseket. A szabadságért vívott küzdelmekre oly büszke, és a szabadságküzdelmeket kisajátítani törekvő nyugati közvéleményt foglalkoztatta is az „agresszív” Németország első számú szövetségesének számító Monarchia – és annak, magyar felének – „liberális deficitje”. Érzékenyen szisszent fel, ha a „liberté” a polgári világban sérüléseket szenvedett, persze mindezt úgy, mintha Franciaország

6 „Minket is ugyanígy elsősorban a saját jelenünk érdekel, és meg is felejtkezünk az ajtókról, amiket azoknak nyitunk, akik majd utánunk jönnek, és akik talán úgy akarnak értelmet adni a saját világuknak – egy világnak, amit mi elképzelni sem tudunk –, hogy megpróbáljuk megérteni, honnan is ered.” – Brook, Timothy: Vermeer kalapja. A tizenhetedik század és a globalizáció hajnala. Európa Könyvkiadó. Bp., 2009. 286.

7 Szinte Gábor: A dualizmus kora (1867–1918). Őrzési helye: Országgház. In: Magyarország Alaptörvénye. (2012. január 1.) Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Bp., 2012. 112. Az érettségizett diákoknak ajándékként átadott alaptörvény díszkiadásában olvashatjuk: „[...] tisztáztuk a múltat, helyére tettük az igazságot”. (Magyarország Alaptörvénye 8.) Ez sajnos nem ennyire egyszerű!

8 „[...] a dualizmus néhány rosszul megfestett magyar politikus mutyija volt a lugasban”. (http://index.hu/belfold/2011/11/08/orban_viktor_kameleon_kepeben_kerul_az_alkotmanyba/)

10 Közli: Gyurgyák János: Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története. Osiris Kiadó. Bp., 2007. 291.

11 Eszembe jut a tizenöt éves háború és Erdély vészterhes éveinek történetírója, a Bocskai szolgálatába állott Szamosközy István: „A haza mindennél drágább: életet ad, méltán megérdemli, hogy mindenki az életét áldozza érte.” In: Szamosközy István: Erdély története (1598–1599, 1603). Vál. a bev. és a jegyz. írta Sinkovics István. Európa Kiadó. Bp., 1981.33.

12 Vermes Gábor: Tisza István. Osiris Kiadó. Bp., 2001.64.

13 Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Maecenas Könyvkiadó Bp., 2007. 270. „Soha nem beszélünk annyit magyarságunkról, mint ez önáltató korban, soha nem hittük oly mélységesen, hogy lábaink a nemzeti talajban gyökereznek, mikor pedig a valóságban könnyelmű gyermekként hagytuk el a szülőföldet és futottunk idegenbe családunk álmok, szívárványos rongyok után.” Uo. 303.

14 Németh László: Szekfű Gyula. Tanulmány. Bolyai Akadémia, 1940. Közli: Cieger András (szerk.): A kiegyezés. Osiris Kiadó. Bp., 2004. 317–318.

15 Szilágyi Sándor (szerk.): A Magyar Nemzet Története. Athenaeum 1898. X. kötet (<http://mek.niif.hu/00800/00893/html/doc/c400590.htm>)

csak „maquisardokat” ismerne, a briteknek pedig fogalmuk sem lenne szikhekről és búrokról. A „csernovai vérengzés” után a kérdés súlyát érzékelteti, hogy Ferenc József, 1908-ban ifj. Andrassy Gyula naplójának tanúsága szerint a következőket mondta: [...] *vigyázzanak a magyarok a külföldre, mert máris egész Európa fel van ellenünk izgatva*”.¹⁶ A nagybetűs optimizmusban kevesen gondolták, hogy memorandumok és sortüzek egy történelmi közösség, egy állam bukásának előszelét fűjják. A felbomlott Monarchia nemzetiségei a révbe érés eufóriájától megrészegülten, évszázados türelmetlenségtől hajtva, nem vették észre, hogy ez a rév valójában Nyugat és Kelet felől ismét ostromlott talmi kikötő, pünkösdi királyság. Rabságban tartóikra lesújtott a történelem ítélőszéke – gondolták –, de a rabtartó valójában maga is rab volt velük egyetemben (ugyanis a cellatársi szolidaritást 1867 nem alakíthatta ki). Foglyokat és lázadókat szintűgy, a történelem mindennél hatékonyabb közösségforrasztó képessége termelte Európa e régiójában. Az esély, a kegyelmi pillanat ellillant. Hasonlatos múltjaink eltorlaszolták közös jövőnk építésének útját. A 19. század végén az ambivalens és soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchia vélt vagy valós nagyhatalmisága azt az ábrándképet ültette el a magyar politikai elit egy részében, hogy a ’67-es birodalomban a magyar szupremáciának, a Nyugatról importált nemzetállami „kivagyiságnak” semmi és senki nem vethet gátat. Az optimista közhangulat birodalmi és nemzeti illúziója mögül felsejlik az esetleges lidércnyomás: mi történik, ha más sorsot szöttek a Monarchiának, mi történik, ha Cassandrának igaza lesz? Beksics Gusztáv vezető közíró, történész, a tízkötetes *A magyar nemzet története* zárófejezetében, miután megírta a millenniumi panorama tökéletes összefoglalóját – a magyar nemzet kárpát-medencei entitását és elsődlegességének evidenciáját – így folytatja: „[...] *Mihelyt redukálnák világesemények az Alföldre és a Dunántúlra, mint faj talán élhetne egy ideig az új létföltételek között is, de mint nemzet megszűnnék létezni*”.¹⁷ A történelmi magyar közösség 1920 után megszűnt.

„Történelemfejlődésünk azt igazolja: a szerint alakult az ország sorsa, hogy milyen külső és belső képét tudtuk adni az országnak. Magyarország elbukott a világtörténelmi fordulatoknál, mert rossz volt az imidzse. Óriási a felelősség, hogy milyen a Ma-

gyarország-kép”.¹⁸ Újra és újra fel kell tudni építeni magunkat – ez a történelem legnagyobb kihívása. Az első világháború előtti idő üzenete, hogy az új „szabadságharcos magyarságnak” most a kiegyező – konszenzuskereső magyarságnak kell lennie, ha már a háború előtt nem lehetett az. Ady írja a háború kitörése előtt négy évvel: „Ütni, vágni, fiataloságot teremteni ez öregségével dicsekvő országban.”¹⁹ Ugyanis az egész 20. században „kurucos” múltunk-bélyegünk után loholtunk. Mit kaptunk fáradozásainkért? A *Time* magazin címlapjára kerültünk, egy 1956-os szabadságharcos alakjában, mint „Men Of The Year”. A szabadságharc nem jellem, nem alkat kérdése, nem velünk született valami, ez egy stigma, mely legalább annyi rosszat hozott, mint jót.²⁰

*

1902-ben robbant a hivatalos történelem-szemléletet kigúnyoló, sőt kártékonynak tekintő kultúrbestia-botrány, Vázsonyi Vilmos demokrata ügyvéd, képviselő debreceni beszéde kapcsán. „*A mai iskolai neveltetés a vérontás apológiája. Ott van a történelem. A történelmet tanulva, folyton verekedést, csatározást tanulunk. A zsenge ifjú nem hall nagy szellemekről, tudósokról, hanem a nagy hős Kinizsiről [...]. Mikor az ifjúság folyton a vérontás glorifikációját hallja, olvassa, természetesen az ifjúságban feléled a vérszomj, a szelídített kultúrbestia vergyőkeret*”.²¹ Annak a szemléletnek, melyre – többek között – épült a dualizmus közgondolkodása. Ady Endre, mint fiatal nagyváradi újságíró a magyarkodó, magukat nemzeti talajon állónak nevező képviselőkkel – a hivatalos Magyarországgal – szemben

foglal állást. A kritikai alapállással készen is van a nemzetáruló bélyeg, pláne, hogy Vázsonyi – aki mellett Ady kiállt – még mindenek felett zsidó származású is.²² Ady a *Nagyváradi Napló* hasábjain foglal állást: „*Néznek bennünket kultúrnépek. Látják képtelenségünket a haladásra, látják, hogy szamojéd erkölcsökkel terpeszkedünk, okvetetlenkedünk Európa közepén, mint egy kis itt felejtett középkor, látják, hogy üresek vagyunk, ha nagyot akarunk csinálni, zsidót ütünk, ha egy kicsit már józanodni kezdünk, rögtön sietünk felkörtanyantani bizonyos ezeréves múlt kiszínezett dicsőségének edes italából, látják, hogy semmittevők és mihasznák vagyunk, nagy népek sziklavára, a parlament nekünk csak arra jó, hogy lejárassuk. Mi lesz ennek a vége, szeretett úri véreim? Mert magam is ősmagyar volnék, s nem handlé zsidó, mint ahogy ti címeztek mindenkit, aki különb, mint ti. A vége az lesz, hogy úgy kitessekelnek bennünket innen, mintha itt sem lettünk volna*.”²³ Megsemmisítő kritika egy fiatal partiumi zszurnalisztától. Kritikája politikai elitünknek, kárhóztatása túlfűtött nemzeti emócióinknak. És hol van még az *Új versek*? A századelő radikálisan progresszív fórumai le-lesújtottak a magát mindinkább védeni kényszerülő, uralkodó „nemzeti szabadelvűség” pajzsára. Tisza István 1911-ben alapítja Herczeg Ferencsel a kéthetente jelentkező *Magyar Figyelőt*. A néhai és a jövőbeni miniszterelnök a századelő szellemi erőit kívánja felkészíteni a „nemzeti munkára”. A társadalom még ingadozó tagjait megnyerni, a nem ingadozókat átnevelni – kihízelegni a polgári radikális táborból, a *Huszadik Század* című folyóirat köréből. „*A hypermodern jelszavakból táplálkozó félműveltség terrorizmusa ez* (ti. a polgári radikalizmus – SzL), amelynek vásári lármája betölti a modern kultúra egész épületét [...]. Nekünk a gondolkodás szabadságát a szabadgondolkodók ellen kell megvédenünk”.²⁴ A Jászi Oszkár vezette demokrata platform az első szociográfiák megjelentetésével, az eddig elhallgatott, elintézetlenül elintézett mély társadalmi gondokra, feszültségekre fókuszáltak. Optikájukat nem a számukra kissé idegen, igazán soha meg nem értett (a mítoszokból nem merítő) atmoszférából, hanem bizonyos tekintetben az asszimiláció utáni türelmetlen reformhevével, a rendi-déli-bábos szemlélet meghaladásával, egy új kor, a 20.

század szószólóinak, előfutárainak vállalkozó szelleméből merítették. A „második reformnemzedéknek” is titulált polgári-demokrata kör, mind a liberalizmusnak, mind a nemzetiség eszméjének meghaladására vállalkozik. Az előbbinek radikális kiterjesztése, az utóbbinak érzelmforrasztó és politikai tulajdonságainak csökkentése révén. A gazdasági-társadalmi változásokra – a pauperizáció és a marginalizálódás orvoslása végett – igyekeznek hangsúlyt fektetni. Tisza számára érthetetlen, hogy a jórészt fővárosi, középosztálybeli szociológusok, újságírók a külvárosi munkások, vidéki summások és uradalmi cselédek „kortesei” kívánnak lenni. Nem opportunizmus, nem politikai nihilizmus, egyszerűen az a gondolatiság mozgatta a radikális gyógyszerekkel operálni kívánó, jórészt fiatal értelmiségiekből álló csoportot, hogy ők azok, akik a margóra szorított rétegeket belefűzik a társadalom szövetébe. Egy olyan oppozíció kiharcolói kívántak lenni, akik nem érik be a „függetlenségi és 48-as” ellenzékiességgel. Ők tovább mennek: a rendszer demokratikus ellenzéke akarnak lenni. A demokráciával azonban rögtön operációt igyekeznek végezni az arra még fel nem készített társadalom testén, ahelyett, hogy a megfelelő diagnózis felállítása után gyógyszeres kezelést alkalmaznának. Egyik oldalon a megfontoltságot, hagyományokat előtérbe helyező, első ízben a felszíni sebek gyógyítását indító kuruzsló-orvoslás, a másik oldalon a szíkvél operáló tudományos-sebészlet kívánt alternatívaként megjelenni.²⁵

Az újkori magyar nemzeteszme történetét vizsgálva, egy lassú amortizáció tanúi vagyunk. Ebben a széthullásban az egyik fő vonulat az a

16 Közli: Péter László: Az 1905. évi alkotmányválság, a „magyarkérdés” az angol sajtóban és Scotus Viator pálfordulása. In: Az Elbától Keletre. Osiris Kiadó. Bp., 1998. 330.

17 Közli: Csorba László: A 19. század története. Pannonica Kiadó. Bp., 2000. 227.

18 Isten becsülete. Gyurkovics Tibor beszélgetése Antall Józseffel (részletek) – Azt kell csinálni, ami a sorsunk – Antall József gondolatai 1991-ből. *Európai Utas*, 1991. 5. sz. Továbbgondolva az alapproblémát: „Az önmagunkról alkotott képnek meg kell állnia szomszédaink vizsgáló tekintete előtt is. Szomszédaink önmagunkról alkotott képének ki kellene állnia a mi vizsgáló tekintetünk ítéletét is [...]. Nem szabad azt megengedniünk, hogy a mások által alkotott torzképek révén tudjon rólunk a világ.” Görömbei András: Irodalom és nemzeti önismeret. Nap Kiadó. Bp., 2003. 43.

19 Ady Endre: Petőfi nem alkuszik. Eredetileg megjelent a „Renaissance” 1910. júniusi számában. In: Ady Endre Összes Próza Művei CD-ROM. Arcanum Adatbázis Kft. 1999. 2385.

20 Az ezeréves múlt, ezeréves bilincs minden lépésünkkel csörömpöl”. Móricz Zsigmond: Kivilágos kivirradtig. Püski Kiadó, 2001. 66.

21 Eredetileg megjelent: Magyar Nemzet, 1902. január 22. Közli: Ady Endre: Vázsonyi afférja. Nagyváradi Napló 1902. január 24. In: Ady Összes 701.

22 Szekfű Gyula (nemcsak) Adyról: [...] mert véres és fekete és szomorú magyarságra, nagy siratóra semmi szükségünk nem volt a katasztrófát jelző öntömjénezés korszakában. S jól meghalt az, kíról egyszer kimondottuk a szentenciát, hogy nemzetellenes”. Szekfű i.m. 368.

23 Ady Endre: Menjünk vissza Ázsiába. Nagyváradi Napló, 1902. január 31. In: Ady Összes 708.

24 Tisza István: Szabadgondolkodás. *Magyar Figyelő*, 1911. április (I. évfolyam), 7. füzet

25 „[...] A legtisztább szándékú nemzeti konzervativizmusnak is lehetnek önvesszőes reflexei.” Amennyiben a „nemzeti kötelességteljesítés” esetünkben [...] nem párosul megfelelő tapintattal és rugalmassággal, az ellenkező álláspontot is megérteni kívánó empátiával, olyan hibás szembeállításokhoz vezethet, mint Tisza esetében [...], aki alkalmat adott arra, hogy az Adyékkel való konfrontáció ürügyéig lehessen a nemzeti és a keresztény eszmerendszer lejáratására. Tegnap és ma és holnap is megszülemlendő: ha nem tanúsítunk kellően segítőkész figyelmet az újabb és újabb nemzedékek miénktől eltérő alkati jegyei, nemzetközi kapcsolódási háttere iránt, a legnemesebb szándékok is oly elidegenítően hatnak, hogy az általunk gyanúsak, netán veszélyesnek ítélt elvek oldalára taszítjuk át az utamunk jövőket. Ha Tisza pozitív meggyőződése kevesebb merevséggel párosul, akkor ellenfelei, s mindazok, akik hosszú távon nem túlságosan dicsőjes szerepet játszottak a magyar történelemben, nem kerültek volna abba a kényelmes pozícióba, hogy a századelő legnagyobbjai (Ady, Babits, Kodály) révén lehessen szembefordítani vele a közvéleményt.” Imre László: Tisza Istvánról, Ady Endréről, az irodalomról, leginkább azonban arról, ami e kérdéskört aktuálissá teszi – című előadásából a debreceni Tisza-konferencián. In: Takács Péter (szerk.): Történeti tanulmányok X. A Debreceni Egyetem Történeti Intézetének kiadványa. DE 2002. 84.

politikai cezúra, mely a múlt századelőn bontakozott ki, és amelyet meghaladnunk máig sem igazán sikerült. A történelem mindig árkokat ás. A problémát az szüli, ha a történelemtanár – az emlékeztető – is az ásót, és nem a lapátot ragadja meg. A történelmi nevelésnek, a tudatformálásnak, a betemetésnek első lépése az árok bemutatása – kialakulásának folyamatában. Az emberhez, és a korszellemhez közelebb kell merészkednünk. A szimbólumot, az ikont inkább az általános iskolára hagyni, hogy már ott elrabolja a képzeletet (mítoszok nélkül ugyanis nincs történelem, nincs emlékezet). Középiskolában pedig vigyázni, hogy az igazság helyett az igazságosság keresése kerüljön előtérbe. A cizellálás, az árnyalás. Nemcsak a negatív értékkéteket kell górcső alá venni, hanem az „aranykorokat”, a piedesztált is árnyalni. Mindezek hiányában az ásó dominál: a klisék, a toposzok. Egy új történelmi kánon politikai alapöztönünket is egészségesebbé teheti: hogy felismerjük a lehetőségeket, éljünk a kínálkozó alkalmakkal. Azért, hogy megtanuljunk továbbgondolni, nem csak visszagondolni. A vágyaink is változnának.²⁶ Ugyanis ez mozgat minket, itt a 21. század elejének Európájában is. Mások lennének minőségileg, fokozatilag. Emócióink tárházában kell rendet teremteni: a történelmi emlékezetben. Kielégületlenségünk mentális alapokon nyugszik, és a történelemtanítás: terápia, léleknevelés.

A „biztonság aranykorának” is aposztrofált dualizmus, nem mutyi volt, de valami hiányzik ebből a lugasból. Háborúban, betegen írja a hanyatló kor egyik magyar sorsa: „*Napóleon nem ott van, a hova hazahozták, hanem sok-sok ezernyi, mindenféle nemzetbeli, bolond rajongójában. Ez a Napóleon most kissé és méltán haragos: hát ő csak annyit tanított nagyonkéső utódoknak, amennyit most produkálnak? Valóban pedig az-az igazság, hogy Napóleonnak sincs igaza: ő elvégezte a maga típusának befejezőjét. De hát éppen az az emberiség baja, hogy még vezetői sem tudják, hol végződött és hol kezdődik valami*”.²⁷ Ami hiányzik a lugasból: az árbocrúd – Ady.

*

Az újabb „ajtó” a 20. század elején csatátérren rohamozó huszárokat tár a szemünk elé.²⁸

²⁶ „Ahogy oly gyakran mesélik magyarokkal, vágy szülte a gondolatot. Vegyük ezt szó szerint, mint anyánál és gyermekénél: hús a húsból, vér a vérből – a vágy maga a gondolat.” Lukacs, John: Egy eredendő bűnös vallomásai. Európa Könyvkiadó. Bp., 2001. 96.

²⁷ Ady Endre: Távol a csatától. *Világ*, 1915. augusztus 22. In: Ady Összes 2542.

²⁸ Somogyi Győző: Az első világháború (1914–1918). – Magyarország Alaptörvénye II/4.

Lőporfüst, drótakadály, vér és a gyönyörű huszárvisélet – színesen, önfeláldozóan ezen az alapvetően szürke, és minden magasztosságot nélkülöző harctéren. A háború előtt a Dunapart eklektikus palotájában zajló huszárkodás Gorodoknál folytatódott, de más minőségben! 1914. augusztus 17-én Galíciában az 5. honvéd lovashadosztály katonái mellett, egy magyar illúzió, egy utópia is elveszett. Az az illúzió, hogy könnyűlovassággal még sikereket lehet elérni egy gépesített háborúban, ahol a lőtér minden pontját bemérik – alapvetően a 19. századi magyar polgárosodás mikéntjében gyökerezett.²⁹ A múlt parancsszava olyan történelmi tudatot generált, mely Hunyadival és Zrínyivel vágtázott a „muszka” gőzhenger ellen. A Nádasdy-, a Bercsényi-, a Hadik-huszárezredek legújabb kori utódainak bátorsága az orosz nehéztüzérséget is meglepte, és tiszteletet vívott ki. Szinte dübörög a föld a lovak alatt. Megértettem valamit, a képet vizsgálva: valamit a magyar 19. századról, a történelmi tudatról, az emlékezetéről, s arról, amit Móricz Zsigmond írt a világháború első évében: „*a Halál templomában lihegjük az Élet imáját legbuzgóbban*”.³⁰ Az élet sója, és egyben súlya: a választás.³¹ Az elköteleződés, egy élet felfűzése, magyarázatot keresni a kritikára, a lelki nyugalmat, a Széchenyi-féle „*belső csendet*” kialakítani. Az ember nem kényszer nélkül választ, soha, egy korban sem. Az emlékek, és az emlékezet világítja meg számára a helyes utat, a követendő identitást, az eszmét. A századelő nemzedékét 1867 mellett, 1848 mítosza, a hivatalos, a „kézzelfogható” történelem mellett egy „képzelt”, a lelkünket és a

²⁹ A másik illúzió 1867 után szökkent szárba: az, hogy misszióink van. Nem gondolom, hogy lennének „kis” népek – de a 19. század végén a romantika és a liberalizmus alkonyával, soknemzetiségű országként ez nem realizálódhatott. Pedig „*nagylelkű kis népek lenni [...] nagyobb dolog, mint nagy nép voltunk illúziójával másoknak sülyedni eszközéül*”. Németh László: Magyarok kibékülni. In: Sorskérdések. Magvető és Szépirodalmi Kiadó. Bp., 1989. 614. Vágytunk „nagy” népek lenni, és ez a vágy eluralkodott rajtunk. „*Azt hiszem [...] a tények ismeretéből feltörő, az életet átfogó s a jobb felé módosító törekvés az, amit eszmének szokás nevezni; amennyiben pedig az elérendő állapot képe túlságosan eluralkodik rajtunk: utópiának*” – írja úgyszintén Németh. Közli: Monostori Imre: A népművelő Németh László. In: Szegedy-Maszák Mihály (összeáll.): A mindentudás igézete. Magvető Kiadó. Bp., 1985. 146.

³⁰ Móricz Zsigmond: Inter Arma. *Nyugat*, 1914. 15. sz.

³¹ „*Az embernek nemcsak úgy vannak eszméi, hanem választja őket. Hogyan, miért és mikor választja őket: ahl! Ez a lényege az egésznek, az ember helyzetének, az emberi sorsnak, a történelemnek*.” Lukacs, John: Isten velem. Európa Könyvkiadó. Bp., 2009. 18.

közérzetünket „simogató”, az emlékezetben őrzött történelem is befolyásolta.³²

A gorodoki huszárhoam után tíz nappal – és egy nappal a kelet-poroszországi Tannenbergnél aratott német győzelemmel az oroszok felett – Tisza Istvánnak egy olyan levelébe nyerünk bepillantást, amely a leplezetlen őszinteség hangján és szorongó bizakodással néz a jövőbe – azon a napon, melyen az Osztrák–Magyar Monarchia újabb hadüzenetet küld, ezúttal Belgiumnak. „*Keserves hús esztendőn keresztül gyötört az a gondolat, hogy ez a monarchia s benne a magyar nemzet pusztulásra van kárhoztatva, mert az Úristen el akarja veszteni azt, akinek elveszi az esztét. [...] Most e nagy idők válságos napjaiban dől el a dolog, de azt a nemzetet, amely így viseli magát a reá tornyosuló veszélyek között, nem ítélteti halálra a Gondviselés*”.³³ Tisza hivatástudata: a Monarchiát fenntartani, és ennek érdekében minden olyan zavaró tényezőt elhárítani, ami ennek útját állhatja, a magyar nacionalizmus mélyén gyökerezett. A történelmi küldetést kálvinista puritánsággal és merevséggel vegyítve, politikája homlokterébe állította azt a – kárpótlásnak és eleve elrendelésnek sem utolsó – célt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában mindinkább növelje befolyásunkat. A kérlelhetetlen miniszterelnök, a nagybirtokos és a leendő nádorhelyettes, a tragikus sorsú „geszti bolond” testesíti meg a magyar történelem azon személyiségét a századelőn, akiben liberalizmus és nacionalizmus egymást legyűrni kívánó hatásmechanizmusa dolgozik, azt a kapcsolattrendszert ahol a két kíváncsi (mint európai minimum) és a két mítoszfenntartó gondolkör (mint nemzeti minimum) testet ölt. Tisza sziklaszilárdnak mutatott politikája, és lelki alkata a háború végére egyre inkább feloldódni látszott. Könnyűnek találtatott – de nem 1918 októberének tragikus napja miatt, hanem – egy illúzió miatt, egy újabb keletű miatt. Ez a pragmatizmus, a haladás kritikátlan szolgálja.³⁴

³² „*A szabadság légköre, az identitáskeresés életre keltette a holtakat, előhívott szellemeket, kifejezhetővé tett mindent, amit elfeledettnek hittünk. Erőt adott a tradíciónak, és szimbolikus politikában mondta el mindazt, amit fontosnak gondolt. A történelem nem egyszerűen politikát, hanem identitást legitimáló eszközzé vált*.” Gerő András: Képzelt történelem. PolgART Kiadó. Bp., 2004. 9–10.

³³ Tisza István levele Berzeviczy Albertnek – 1914. augusztus 27. Közli: Vermes i.m. 491.

³⁴ „*Tisza István, kínél a politikai felfogásnak alapja volt a hit, hogy a parlamentarizmus Magyarországon nemzetfenntartó [...], mikrokozmosz, a nemzeti lét összesűrített, szinte magasabb fokú alteregója, mellyel, ha lelkiismeretesen foglalkozunk s bajait meggyógyítjuk, nemzeti munkát végeztünk [...]. Tisza István végül mégis elbukott, mert a parlamentbe kapaszkodva elmulasztá a nemzet belsejét reorganizálni*.” – Szekfű i.m. 374–376.

A századvégen az eszmei bázisul szolgáló liberalizmus metamorfózisával állunk szemben, azzal a kapuzárás előtti állapottal, amikor is egy koreszme a politikai struktúra következtében állagörző szerepkörbe kényszerül. És a századelő „nemzeti munkája” (Tisza Istvánja) a liberalizmus megmenetése – meghaladása volt.

A Szerbiának küldött hadüzenet utáni magyar mindennapok másik összesűrített látletét Karinthy Frigyesről kölcsönöztünk. 1914. szeptember 15-én, amikor a orosz haderő elfoglalta Kelet-Galíciát, és a Monarchia csapatait a Kárpátokig szorították, mély emberismeretről tesz tanúbizonyságot. „*Az írók, szószólói a közhangulatnak, rémes víziókban látják ama kísértetet* (ti. a háborút – SzL). *S még felzaklatva az ő rémképeiktől: hirtelen váratlan emlék döbbsen meg. Hőskölteményekre emlékezünk és csatadalokra, melyek ujjongva és mámorosan dicsőítik a harcot. És e dalokat is költők írták [...]. Más nevelés volt az és más ideológia. Ők nagyszerű és férfias játéknak látták a háborút [...]. A militarizmus visszaadja nekünk, amit a kultúra elvett [...]. Megtanultunk bánni harmadik kezünkkel a karddal. S nevelésünk ezzel válik tökéletessé [...]. A béke hosszú évei alatt hozzászoktunk, hogy a halálmegvetést rajongásnak higgyük [...]. Szép és magaslatos szereppé lesz a halál, amit jól eljátszani büszke és dicsőséges feladat [...]. Új hőskölteményt látok és egy új romantikát*”.³⁵ Azaz a történelmi emlékezet lesz a domináns szereplője a háború utáni Magyarországnak. A háború után, és nem a háború befejeződése után – ugyanis befejezni teljesen: nem lehet. Az emlékezet új „romantikát”, új korhangulatot alakít ki, mint egy szonda, amely azonnal reagál a változásokra, és ami gátja lesz közérzetünk kompromisszumkészségének. Emlékezetünk új – és újabb vágyak formájában tolja elénk ezt az eposzt: tragikus sorsú szereplőivel, szimbólumaival – mítosz-szerűen.

*

A századforduló frontjai maradtak, és mélyültek.³⁶ Az újkori magyar történelem bonyolult cezúrája ez, a polgárosodás folyamatának nem velejárója, több annál: alakítója. Maradni a lö-

³⁵ Karinthy Frigyes: A harcoló ember. *Az Ujság*, 1914. szeptember 15. Közli: Szabó Dániel (szerk.): Az első világháború. Osiris Kiadó. Bp., 2009. 326–327.

³⁶ „*A háborús feszültségek (...) éleződése nyomán a magyar közép- és felsőosztály kibékíthetetlenül ellenséges tömbökre szakadt [...]. És ez a szakadás lényegében a zsidókérdés mentén következett be. Ezzel a Horthy-kori jellemző alapképlet nagyjából készen állt*.” Bihari Péter: Lövészárkok a hátszínben. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon. Napvilág Kiadó. Bp., 2008. 245.

vészárkokban és várni a bajonett felcsatolásának parancsát egyszerűbb, mint árnyalni és az igazságosságra hajlandóságot mutatva valamit megérteni az előttünk haladók „megbicsaklásából”, felismerve bennük a gondolkodó embert, és mindezeket megértetni az utánunk jövőkkel. A századelő magyar közgondolkodásáról, az azt kikristályosító történelmi emlékezetéről kívántam írni – arról, ami az első világháború nemzedékének vágyait kibontotta, és közérzetét megformázta. Az értelmiség feladata ebben foglaltatik: megérteni, emlékeztetni – felelősen. És nem a „szellemi munkásokról” írok! A felelősség érzetének súlya az értelmiség ismérve.³⁷

A 20. század első nagyobb közösségi élménye 1914–1920 volt. Ferenc Józseffel, IV. Károllyal, Tisza Istvánnal – de leginkább Trianonnal és az azt megelőző 1918–1919-cel. A széthullás folyamata a maga politikai, társadalmi, szociálpszichológiai kontextusaival már jól láthatóan 1900-tól megindult, de mindannak a folyamatos újragondolása, ami meghatározó alapélménye lett a 20. századi magyar társadalomnak – az 1914 nyarától történtek voltak.³⁸ Hiszen a történelem nem más, mint amit az emberek történni vélnek, hogy történik. És mindezt az emlékezet kényszerítő ereje, a történelmi gondolkodás állandó jelenléte generálja.³⁹

A 19. század végén lappangó eszmék két évtized leforgása alatt: egy háború, egy birodalom, egy ország, és megannyi illúzió elvesztésével felszínre kerültek, otthonra találtak. Kezdve azzal, amit a háború szociálpszichológiája kapcsán ír Kosztolányi: „a gyűlölet, a sovány és hosszú körmű istennő, aki kígyóhaját csigákba fésűli, közénk telepedett. Talán jó is, hogy itt van. Mert nélküle teljesen egyedül lennénk. Mindenki választ valamit magának, amit gyűlölhet, a tömeg egy népet, az írástudó egy irányt, egy zászlót, egy jelszót, egy embert, egy

*taglejtést [...]”*⁴⁰ A műveltség, a felelősség, a bizalom közösségépítő képessége elhalványult, gondoljunk csak a folytatásra: 1944–1945-re. A társadalom ellenálló erejéről: az emberi értékekről, és az ember értékéről írok. És ez nemcsak politikai kérdés, pláne nem gazdasági. A lelki kultúráról, a szimbólumteremtő képességről van itt szó: arról, ami inspirál, és ami menedéket nyújt.⁴¹ Rendszer-váltás a közgondolkodásban: a klisék és toposzok lebontásában rejlik – ez az esszenciája. Felismerni azt, hogy megfelelni – kornak, magunknak – folytonos újragondolással és továbbgondolással tudunk.⁴²

A magyar 19. század Ferenc Józseffel költözött a föld alá, de Tisza és Ady búcsújával vált kezelhetővé az elföldelés. 1916–1919 között eltemetődött valami a polgári magyar valóságból, a liberális nacionalizmusból, a nyugati társadalomszervezési modell egy közép-európai kísérletéből. És követte egy másik kísérlet, a mindennapok replikája Limanova és Doberdo, majd Padova és Versailles után.

*

A történelmi emlékezet kihívása mindig Janus-arcú. A 19. századi beidegződések amennyire gátolták a politikai egyetértés kialakulását, olyannyira öntöttek lelket a magyarság előretolt állásaiba – a hadseregbe. A háború egy társadalom immunrendszerének fokmérője. Nem az I. világháború volt a probléma – soha nem a háború az, hanem amik befolyásolják kivajúdását,

40 Közli: Bihari i.m. 127.

41 „A civilizáció nem tévesztendő össze a lélek szimbólumteremtő munkájával. [...] A barlanglakó ősember kultúrlény volt, a technikai civilizáció embere nem szükségképpen az, csak mert rendelkezik e civilizáció eszközeivel” Kodolányi i.m. 123–124.

42 Illyés Gyula a *Magyar Nemzet* 1981-es karácsonyi számában, saját „írói-politikai” munkásságában is komoly szerepet betöltő *A fölpattanó labda* című esszéjében írja (több helyen Leventel László orvost is idézve): „Ahogy az idült betegség mindig az egyén történetéből bomlik ki, a társadalom betegségei ugyanígy bomlanak ki a nép múltjából, történetéből. A mai sorsrontásokban ott van a magyarság minden eddigi sorsrontása. A rossz döntések, a kényszerű kiegészések földolgozatlan élménye, tudata, [...] Egy nép sorsrontói nemcsak személyek lehetnek. Hanem körülmények, tartós utóhatások. Örökségek, sőt hagyományok.” Illyés Gyula: *Naplójegyzetek* (1981–1983). Digitális Irodalmi Akadémia. Petőfi irodalmi Múzeum. Bp., 2011. (<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?offset=1&origOffset=-1&docId=651&seclId=60497&qdcId=3&libraryId=-1&filter=Illy%C3%A9s+Gyula&limit=1000&pageSet=1>)

de leginkább az, ahogy lezárják: a „békék” – a múltértelmezés. A türelmet, bizalmat, felelősséget, és műveltséget lealacsonyító múltértelmezés. Az illúziók világa, a szimbólumok dominanciája, az, amikor mindezek elhatalmasodnak: a vágyak nyomasztó despotizmusa. A 19. század ebben a háborúban rúgta az utolsókat, és az utolsó felvonásban érzelmi realitássá vált Ferenc József, Tisza István, vagyis a ’67-es pólus. A háború az a fajta szakralitás is, amikor végleg megtörténnek a „kiegyezések”. 1914-ben egyeztünk ki 1867-tel. A hadsereg vette át a politika kormányrúdját, a birodalom védelmét – régóta vágyakozva, büszkén, kötelességszerűen. Az oly sokat támadott Tisza Istvánnal is megbékülve. Vass Tamás huszárszázados – aki Gorodoknál megsebesült és orosz hadifogságba került – regényt írt az I. világháborúról, melyből 1932-ben közleményeket jelentetett meg a *Nyugat* című folyóirat. „Már régen várnak ők erre a hatalomra, hiszen felháborító, ami a képviselőházban folyik. Paktlátnak a románokkal, így alázza meg magát és az országot még Tisza gróf is, aki egyedül tud imponálni politikusaink közül a katonának. Ő bátor, vakmerő, ha kell, ő civil létére is katonás jellem. [...] Majd ha ők jönnek, meg fogják mutatni a civileknek, hogyan kellett volna csinálni a dolgokat bent és kint, hiszen már nincs tekintélye a monarchiának. Nevetségessé tették külföldön. Újságai nyíltan írják, hogy a monarchia beteg ember, mely a török birodalom után következik sorra. Itt a tizenkettedik óra arra, hogy ők mentsek meg mindazt, ami még megmenthető. [...] A magyar katonaság vágyott a háborúra!”⁴³

Az agg uralkodónak a magyar huszárok is szerettek volna örömmel szolgálni születésnapjára: Gorodok után egy nappal, augusztus 18-ára. A roham után, visszavonuláskor Galíciába menet – megtörtén, illúzióktól elhagyatva, félve a kozákok üldözésétől az egyik huszár az alábbiakat mondja a főszereplő Tamás főhadnagynak: „Mit tettek velünk, miért tettek ma tönkre bennünket? Mi haszon van abból, hogy csak hatan maradtunk meg a századomból?”⁴⁴ – a feleletet senki nem tudta, a főhadnagy sem. Az I. világháború magyar katonája azt a társadalmat is szimbolizálta, amelyik a hátszárki lövészárkok ellenére az élni akarást, az őszinte, férfias kiállást bizonyította – úgy az olaszországi karsztvidéken, havas hegyormokon, mint többszörös kozák túlerővel szemben az ukrainai tikkasztó

43 Vass Tamás: Az élvemaradtok útja. Az utolsó hadgyakorlat a Bácskában. *Nyugat*, 1932. (25. évf.) 2. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

44 Vass Tamás i.m. A gorodoki huszárhozam. *Nyugat*, 1932. 4. sz. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

síkságon. Ez a háború, pontosabban annak utóélete és lezárása (1918–1920) azt az embertípust, azokat a jellemvonásokat állította margóra, melyet egy általam becsült öregúrnak, Limanovát megjárta huszár édesapja mondott: „aki ott volt, az többet nem hazudott”.⁴⁵

Az önismeret szolgálatában áll az emlékezet kultúrája. Az emlékezetnek őrzői legyünk, közlegényei – a huszári, hősi babér pedig maradjon meg a huszárhozamban résztvevőknek.⁴⁶

*

A történelmi emlékezet kapuinál nagy a fogalom. Az ide érkezők alakítják történelmi tudatunkat. A történelemtanárnak feladata és felelőssége van a kapuk előtt. 2014 egy nagy sereg érkezését jelzi, jelenti – a 20. század első fuvallata érkezik, melyből majd a többi (1918, 1919, 1920...) is ered, de már orkánná, tornádóvá erősödve. A kérdés súlya abban áll, hogy ezek a hadak kísértetekként fognak körülöttünk garázdálkodni és a múlt árnyaiként behálózni az utánunk következő generációk történelmi tudatát, avagy az önismeretünkhöz, és az önbecsülésünkhöz fognak kapaszkodni szolgálni? Ellenség lesz, vagy felmentő sereg?

Ne kívánjunk feltétlenül többek lenni, mint amennyit tehetségünk elbír. Ne konstruáljuk a múltat ne csak legitimációs szándékaink arzenáljának tekintsük – ne gondoljuk magunkat huszároknak. A történelmi tudat univerzumában potyautaskodunk amikor fegyvernek tekintjük a múltat. Örvényeket idézhetünk elő – és a bliccelés nagy kalandorság. Ebben az esetben az önismeret öncsalásba fordul át, az önbizalom öntömjénezésbe, és a kapuk felé közelgő sereg rohamot fog indítani – harcolni fog velünk újra és újra, nemzedékről nemzedékre. Ellenség lesz, vagy felmentő sereg?

Történelemtanári mivoltom azt íratja velem, hogy nézzünk bele mélyen 1914 „tükrébe”, és bátran menjünk ki a kapuk elé – üdvözölni.

(2014. március-április)

45 Boló Sándor (1932–2013) emlékére.

46 [...] *Közlegénysorban állni és kitüntetés nélkül gyakorlani polgári erényt*” – ajánlja ezt a receptet a sikerhez Széchenyi 1848. március végén. Széchenyi István: Mi lesz belőlünk magyarokból. In: Barta István (szerk., bev. írta): Széchenyi István válogatott írásai. Gondolat. Bp., 1959. 405.

► MEKIS D. JÁNOS

Hadi-esztétika, termékeny nyelvzavar

Első világháborús irodalmunkról

A háború irodalmi megjelenítése nem könnyű vállalkozás. Nem mintha nem lenne konjunktúrája a betűnek is a fegyverek között. Ez azonban többnyire múzsa nélküli termelékenységet jelent. Az első világháborús Magyarországon a haditudósítások és a célelvűen hazafias irodalom többnyire csupán kiszolgálták a birodalmi léptékű ideológiai igényeket. Eleinte ez kevésbé tűnt fel, hiszen a közvélemény szinte egyöntetűen üdvözölte a hadba lépést. Ám idő múltán egyre többen fogadták kétkedéssel a háborús célt támogató szövegeket. Ady Endrének a Nyugatban közölt, ide vágó versei 1915-ben már nyíltan háborúellenesek – igaz, ő sosem lelkesedett igazán. Nem úgy, mint Balázs Béla, aki önkéntesként vonult be, a közösség iránti erkölcsi köteleességre hivatkozva. E közösség hol a nemzet, hol az egyszerű emberek, akikkel a hadsereg nagy, egyenrangúsító bajtársi szövetségében lehet csak valóban találkozni, hol egyenesen a nemzetközi szolidaritás. Előzetes spekulációiban odáig megy, hogy a szemben álló, egymást pusztító hadviselő feleket e pusztítás révén véli testvéri szövetségbe forni. Később viszont életszerű és intellektuálisan gazdag beszámolókat ad élményeiről.

Balázs Béla „Menj és szenvedj te is” című sorozatát, mely 1915 elején jelent meg a Nyugatban, majd másutt közölt, naplószerű írásait, s 1916-os *Lélek a háborúban* című, ezeket összegyűjtő kötetét, egyfajta átesztétizált háborúszemlélet is áthatja. Ez irodalmi-modernista program. Az egyéniség feloldódásáról elmélkedő szerző az egyéniségre és egyediségre alapozott irodalmi érvényesülést keresi. Intellektuálisan érdekes, bölcséleti igényű elmélkedéseiben és képszerű történet-törödékeiben a háborús élmény esztétikai reflexióját adja. Ugyanakkor magánnaplójában a következőket írja: „Olvastam

Babitsnak a *Miatyánk – 1914* versét, melyet külön műlapokra nyomtatva árulnak. A vers szép, és én valami irigységfélélt éreztem, holott ezt soha[sem] szoktam. De nem a műlapokat irigyeltem, nem is a vers szépségét, nem is nyilvánvaló nagy sikerét. *A verset magát* irigyeltem. Azt, hogy Babits, aki ott-hon maradt, nemcsak testben, de nyilván lélekben is ír 1914-es, háborús verseket, és én, aki elmentem, nemcsak lélekben, hanem testben is, még egyet sem írtam.” (Balázs Béla: *Napló 1914–1922*. Magvető, Bp., 1982. 43–44.) Az érvényesülés igénye, s a magasabb érdekű, esztétikai becsvágy mellett az etikai igény szól itt Balázs Béla szavaiból. Gondolatmenetében a közösség problémájával foglalkozik, és az ezzel kapcsolatos dilemmák árnyalják az – 1914-ben még töretlen és lelkes, szellemileg az esztétikadekadens vonaltól a szociáldarwinizmusig indázó s ingázó – háború-pártiságát, mely utólag szemlélve súlyos felelőtlenségnek tűnik.

A háborús irodalom a többes szám művésze. Hazafias nyilatkozatok, politikai szónoklatok, kormányzati propaganda – a nyilvános beszéd terai nem kedveznek az egyéni beszédnek s egyedi gondolatnak. Balázs könyve – bár naplója szerint fiktív elemeket is tartalmaz – éppen személyes, intellektuális-egzisztenciális élményfeldolgozása, énközlései miatt lesz hitelessé. Babits Mihály említett költeménye viszont oly módon, hogy a többes szám első személyű megszólalást átértelmezve, szokatlan módon alkalmazza.

Miatyánk ki vagy a mennyekben,
harcokban, bűnökben, szennyekben,
rád tekint árva világod:
a te neved megszenteltesség,
a te legszebb neved: Békesség!

Jöjjön el a te országod.
Véres a földünk, háboru van,
kezed sujtását sejtjük, uram,
s mondjuk, de nyögve, szomoruan,
add, hogy mondhassuk könnyebben -:
Legyen meg a te akaratom!
mint angyalok mondják mennyekben. (...)
(Babits Mihály: *Miatyánk – 1914*)

A *Miatyánk – 1914* „kibővíti” a jézusi imádságot. Az alapszöveget kiegészíti: átszővi és értelmezi a történelemnek kiszolgáltatót, kortárs emberi közösség panasza. Az így létrejövő, Istenhez fohászoló beszéd nem idegen a Biblia szellemétől. A sirámok, zsoltáros könyörgések archaikus tisztasága, és a kiáradó kegyelembe vetett bizalom reménysége egyszerre jellemzi a verset. Ám „stratégiája” egyszerre modern-ironikus. A soráthajlások felerősítik a szakrális alapszöveg és az apokrif szöveg kétértelmű viszonyából adódó feszültséget: azt, hogy pro forma mindig csupán egyetlen apró lépés választja el a blaszfémiaától és tagadástól. De éppen így, ezáltal lesz még hitelesebbé, elemi erejűvé. A többes szám első személyű közlés az imádság kettős értelmű megszólításformája és odafordulási formája (explicit: „mi atyánk”, implicit: a „mi atyánk”) révén, és az imádságforma aktualizáló újraértelmezése révén a tényleges és időszzerű közösségi tudat létrejöttének mintázata. A Balázs Béla által említett „nyilvánvaló nagy siker” nem a vers magánvaló szépségének, hanem etikai és esztétikai programja élő dinamikájának tudható be, melynek látszólag talán esendő, de távlatosan egyetemes békeüzenete messze túlmegegy a kor *tipikusan* naiv történelemgondolatán. A mű sok tekintetben a *Jónás könyve* előképeinek tekinthető.

A közösség nevében szóló költő 19. századi típusa a modern háború érdekmechanizmusok vezérelte gépezetszerűségében alapvetően időszzerűtlen. 1914 egy csapásra véget vetett a romantikus nemzeti és jogeszmények igazoló erejére épített erőszak-kultusznak, és kiprovokálta a háború kritikáját. A maga idején ez persze korántsem volt ilyen nyilvánvaló. Az éppen történő események sodrásában sokak számára éppenséggel a militarista ideológia által felkínált közös élmény tűnt időszzerűnek. Így volt ezzel Gyóni Géza is, akire Balázs Béla az idézett naplójegyzetében Babits és Ady mellett mint „1914-es” költőre hivatkozik. Gyóni a „háborús költészet” közösségi jellegét, a költő szószólói szerepét feltételezve jóval kevésbé bizonyul kétkedőnek, mint pályatársai, noha korábban pacifista művekkel hívta fel magára a figyelmet.

Hurrá, testvér, csak most szorítsd még,
Rontsunk reájuk énekelve!
Velünk az Isten s minden szentség,
S velünk harcol Petőfi lelke.
S ha úgy akarja Végzet-úr
S rablók golyója minket is talál, -
Hurrá, testvér, a mennyországban is
Petőfi lelke vár!
(Gyóni Géza: *Petőfi lelke*)

A *Petőfi lelke* a magyar közösségi tudat megragadó erejű indulója. Sajátossága, hogy formájában, beszédmódjában és eszmekörében is a címben és refrénben megidézett költő-előd költészetéhez és tetteihez kapcsolódik, a felhívó erő politikai és retorikai radikalizmusát némi adys poétikai radikalizmussal fűszerezve. A végső instanciákra alapozott igazság-bejelentés hatásmechanizmusához hozzá tartozik, hogy (a *Nemzeti dal*-hoz és a *Csatadal*-hoz, másfelől pedig a *XIX. század költői*-hez – hasonlóan) oly módon vonja be az olvasót a maga kijelölte értelemvilágba, hogy kész helyzet elé állítja, s ily módon azonnal ki is jelöli számára a legmesszebbmenőkig való azonosulás lehetőségét és köteleességét. A felszólításnak ily módon nem külső-imperatív értelme van. Ez azonban az adott helyzetben akart-akaratlan visszaélés a *kész helyzet* retorikájának a jogvédelemre alapozott Petőfi-féle forradalmi formájával. („És mindenütt, hol a zsi-vánság ellen / A jog nevében dörren egy mozsár, / Emészto tűzben, bosszuló fegyverben / Petőfi lelke jár”). Mert a – nyilván jóhiszeműen föllevenített – polgári és hazafias szabadságmitosz most csupán elfedi a birodalmi érdeket. A kész helyzet ugyanis itt nem az erkölcsi döntés szabadságát megengedve, hanem az akaratot magához hajlító, idegen kényszer erejével bizonyul megkerülhetetlennek. Erről az alapvető különbségről azonban nem „tudnak” az idézett költemények. (Még áttetszőbben nyilvánul meg ez a birodalmi mételey Gyóninak a Szent László-legendát megidéző-újjírójának, enyhén adyázó műköltészeti kísérletében, a *Ferenc Ferdinánd a hadak élén*-ben: „Szent László óta aludt a legenda, / És csodás fénnel ime újra támadt: / Szent dördüléssel ajtaja kipattant / Az artstetteni szomorú kriptának. // Szent dördüléssel ajtaja kipattant / S lovára pattant a legendás herceg. / Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén, / S orgyilkos-ország rettegéssel reszket. (...) Szent dördüléssel mikor dörg az ágyú, / Ferenc Ferdinánd jár a hadak élén...”)

Gyóni Géza *Lengyel mezőkön, táború mellett* című kötete már 1914 karácsonyán napvilágot látott az ostromlott Przemysl várában, és csakhamar tízezer példányban kelt el a katonák körében. A könyv

kalandos körülmények között jutott el Budapestre, ahol szintén kiadták, és rendkívüli figyelmet keltett. A kincstári-hazafias sajtó és irodalom Rákosi Jenő vezényletével rohamtempóban kanonizálta a szerzőt és művét, s kijátszotta az egyre nyíltabban háború-szkeptikus Nyugat ellen, ahol történetesen nem kapott túlzottan kedvező kritikát. Ez is hozzájárulhatott, hogy (az egyébként addigra a Nyugattal a maga háborúpártisága miatt szintén összekülönbözött) Balázs Béla vita-verssel vezeti be a már említett, *Lélek a háborúban* című kötetét. A napló tanúsága szerint már régóta vágyott, saját háborús költemény a *Csendesen! (Üzenet egy macsvai lövész-árokából Przemysl várába)* címet viseli.

Tedd el a zászlót, nincs mit lobogtatni,
Azért, hogy kissé reccsen a hajó.
Rossz vihar vágta más hajókhoz
De nincsen ezen szavalni való.
Csendesen.

Mert itt szolgálunk, itten helyt is állunk,
Meg is halunk, mert hajón ez a rend.
Vagy mi, vagy ők. De dalolás az nem lesz.
Matróz-testvérek várnak odalent
Csendesen.

Hajónk, hajónk az megmarad bizony
De minket bűnnek vérhulláma nyel be.
Rejtsd el zászlód: tiszta éneked.
Mi már sül[!]yedjünk így el: tisztelegve,
Csendesen.

(*Lélek a háborúban. Balázs Béla honvédtizedes naplója Divéký József rajzaival.* Kner, Gyoma, 1916. 7.)

Csakúgy alkalmi művészet ez, mint a Gyónié, aki éppenséggel a goethei értelemben vett alkalmi, azaz közösségi költő naiv típusát képviseli a magyar modernségben, még ha a megkésetttség és a világháború körülményei folytán eleve bukásra ítéelve is. Balázs polemikus műve a vitatárs költői retorikájához kapcsolódik, de a klasszikus hagyomány felől mintegy kiigazítva azt, amennyiben az állam hajójának toposzát megidézve festi meg a közösségért önmagát méltósággal és csendben feláldozó egyének képét. A vers hatása egy paradoxonon nyugszik: a hallgatás imperatívuszát és a csendet hangoztatja – az erkölcsi parancs mindkét félre érvényes („dalolás az nem lesz”; illetve „Rejtsd el zászlód: tiszta éneked”). A vita-költemény a grammatikai személyek célzott alkalmazásának szintjén lép ki óvatos keretei közül: a megszólított mindig „te”, azaz egyén; a megszólító mindig „mi”, azaz közösség.

Szintén az *állam hajója* allegória áll Babits Mihály azon művének középpontjában, amely történetesen a címével is utal a közösségi költészet műfaji-poétikai problémáira.

Ó, mikor oszlik már a köd?
hol késik a vigasztaló?
Örvények és sziklák között
hogyan ing a kis magyar hajó!

Nekem már sírni sem szabad,
talán összerendezni sem
ha látom, hogy a forgatag
elkapja egy-egy kedvesem.

És átkoznom sem a vihart
s kiáltanom borzadva, hogy
csekély deszkánk talán kitart,
de drága vérünk színe fogy. (...)
(Babits Mihály: *Alkalmi vers*)

Az *Alkalmi vers* a közösségért aggódó szószóló beszédét viszi színre. Az aggodalomnak nemcsak a következmény, a szeretettek halála a tárgya, de a kiváltó ok is: a vihar, azaz – a költemény allegorikus rendszerében – a háború. A 19. századi klasszikus és romantikus, nemzeti érdekű líra legjavával össze-csengő mű közvetlen politikai üzenete kettős: kódolt beszédével részint a háború ellen, részint a háborús cenzúra és véleménydiktatúra ellen emel szót.

Az ének, a személyesnek ez a közösségi-lírai megnyilvánítása, a hagyománynak ez a modern szerepköltészeti s formai újrendezése az első világháborús háborús költészet másik alapvető iránya. A kincstári-hazafias költészet jellegzetesen a hagyomány parazita újrafelhasználásában érdekelt, a közhely reflektálatlan művészetét adja, s ily módon mára jobbára kihullott a kulturális emlékezetből. Az utóbbi a propaganda és általában az ideologikus reflexek lebontását kísérli meg, a tapasztalatot nyilvánítja meg, s már csupán ezáltal is a szólás-szabadság és lelkiismereti szabadság érdekében cselekszik. Az előbbi fölvirágzik a háborúban, költői a hatalom árnyékában vagy zsoldjában tevékenykednek („Eduárdoknak hangos éljenektül / zengő poéták...” – mondja Babits a *Háborús anthológiák*ban), s ami új esztétikai dimenziók alapja lehetne, náluk eleve devalválódik („lubickoltok az ingyen élmény / ezrek könnyétől sós vizében”). A hadi-irodalom e típusa nem lesz maradandó, sokkal inkább a némaságban kiküzdött szó, jósolja meg Babits Mihály: „hogyan hallgattok és apadtok / ha egyszer elhallgat a szél // s csupán a szív és könny beszél! // (kicsi marad aki ma hajlik! / csöndnél a tűnt hang nyo-

ma némább!): / azok beszélnek, kik ma némák! // Van némaság, mely messze hallik, / s sok mára visszafulladt ének / hangokkal terhes a Jövőnek!” A jóslat második fele is igaznak tűnik: ha Babitsnak nem is épp e verse, de a *Húsvét előtt*, a *Fortissimo*, s a (többek által vitatott, és legérdekesebb) *Szittál-e lassú mérgeket?* alapvető, ma is nagy hatású, érzelmi-intellektuális lírai megfogalmazásai a háború és a forradalmak személyes, közösségi és ars poetica tapasztalatának.

A szó lehetőségeinek e próbatétele nem csupán a magyar költészet dilemmája. Bár a háborúban győztes nemzetek irodalmáról könnyen azt feltételeznénk, hogy nem volt oka megkérdőjelezni az ideologikus beszédet, éppen nem ez a helyzet. „Died some, pro patria, non dulce non et decor...” – írja Ezra Pound a *Hugh Selwyn Mauberley* című poémájában. „The old lie: *Dulce et decorum est / Pro patria mori*” – olvashatjuk Wilfred Owen *Dulce et Decorum Est* című versében. Mindketten Horatius sorait visszhangozzák (Édes és dicsőséges / A hazáért halni), csak éppen erős kritikai éllal: az utóbbi „régizugságnak” nevezi a hazafias kitélt, az előbbi pedig a harcokban való részvételt magát nevezi nem-édes és nem-dicső (lelki) halálnak. Owen művében a gáztámadás okozta gyógyíthatatlan sérülés tüneteinek megrázó és részletes leírása készíti elő a kegyetlen, ideológiakritikus megjegyzést. „Miféle lélekharang jut azoknak, kik úgy hullnak el, mint a barmok?” – hangzik Pilinszky János fordításában egy másik híres verse, az *Anthem for a Doomed Youth* kezdősora („What passing-bells for these who die as cattle?”). Csak „a puskák vad dühe, s a karabélyok kattogása”. E sorok Pilinszky Benjamin Britten *Háborús rekviemjének* ismertetésében (Új Ember, 1966) olvashatók magyarul. Owen halála a háború utolsó napjaiban performatív eseményként „nyomatékosította” mondandóját. Britten ma is gyakran játszott zeneműve latin liturgikus szövegekből és az angol költő műveiből építkezve állít maradandó emlékművet a második világháború után a háború, minden háború áldozatainak.

Az angolszász háborús irodalom ideológiakritikája társadalomkritikán alapul, azok ellen szólva, akik a háborúba küldik az ifjúságot. Éle nemcsak a harctéri borzalmak, de a háborút gerjesztő hatalmak, emberellenes akaratok és haszonleső ügyeskedés ellen is irányul. Poundnál ezt a radikális ironia nyomatékosítja, egészen a háborús költészet paródiájáig.

Tízezernyi halt meg ott,
S a legjobbak közül közöttük,
egy fogatlan vén ribancért,
Egy elfuserált kultúráért

(Ezra Pound: *Hugh Selwyn Mauberley*. Ford. Kappanyos András. In Ezra Pound Versei. Európa, Bp., 1991. 28. Eredetiben: „There died a myriad, / And of the best, among them, / For an old bitch gone in the teeth, / For a botched civilization.”)

A háború alatt s közvetlenül utána jelentkező, új költészeti és irodalmi hullám egyik főmotívuma az ellenség esszenciális ellenség-voltának relativizálása, s a hadi helytállás mindenek felett álló jelentőségének, mint a háború morális igazolásának relativizálása. A „régizugság” és a háború értelmetlen volta a modern hadviselés mindenre kiterjedő és mindenben túlterjedő totalitásától következik. Hemingway korai regényeiben (*Fiesta, Búcsú a fegyverektől*) olyan, fiatal szereplőkkel találkozunk, akiknek testén és lelkén ugyan maradandó nyomot hagyott a világháború, melynek részesei voltak, de annak emlékével nem tudnak azonosulni. A cselekmény időnként a kiérdemelt, de át nem vett, elbitorolt vagy éppen leértékelt, s többé-kevésbé folyton kigúnyolt vitézségi érdemek körül forog. Remarque népszerű és hatásos műve, a *Nyugaton a helyzet változatlan* a harctéri tapasztalatot nemzedéki élményként mutatja be, mely másokkal megoszthatatlan, mert a lecsapó gránátoktól szétszaggatott testek, az örökös rettenet, a fásult éhezés, a gyilkolás mámorea olyan bajtársi szövetséget teremtenek, melyből hiányzik a felnőtt társadalom minden álságos szólama. Márai Sándor *A mészáros* című kisregényében a kéjgyilkos figuráját látatja a háborús elvárásoknak leginkább megfelelő hősként. Ugyanő a *Zendülő*ben egy apa nélküli világot mutat be, melynek kamasz hősei a háború árnyékában láznak a felnőtt társadalom szabályai ellen. A háborús tapasztalatnak ez a nemzedéki íve számos irodalomban és kultúrában nyomon követhető.

A háborús irodalom a fentiek nyomán a szövegektől a tapasztalat elmondásának kiküzdéséig tartó nyelvi-poétikai küzdelemsorozatként is tekinthető. Gyóni Géza költészete is bejárja ezt az utat. Legismertebb verse a hátország kritikájából kiindulva mutatja be a csatatér világát.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket;
A pártoskodókat, a vitézkedőket.

Csak egy éjszakára:
Akik fent hirdetik, hogy – mi nem felejtünk,
Mikor a halálgép muzsikál felettünk;
Mikor láthatatlan magja kél a ködnek,
S gyilkos ólom-fecskék szanaszét röpködnek, (...)

Csak egy éjszakára küldjétek el őket.
Az uzsoragarast fogukhoz verőket.

Csak egy éjszakára:

Mikor gránát-vulkán izzó közepén
Ugy forog a férfi, mint a falevél;
S mire földre omlik, ó, iszonyu omlás, -
Szép piros vitézből csak fekete csontváz.

A *Csak egy éjszakára...* poétikája az Arany János-i költői hagyományt viszi tovább a maga sajátos érzelmi szertelenségével, hogy ily módon mutassa meg az áldozatvállaló kiszolgáltatottság hősi voltát. Gyóni kései versei, melyeket a fogságból juttatott haza, különösen megrázóak. Az alkalmi, közösségi költő itt a halál árnyékában, szétdúlt idegekkel igyekszik utoljára kimondani a lélekbe markoló iszonyat nevét.

Ám épp e szó megeléje oly bajos a kor irodalmában. Ady Endre 1915-ben *A halottak élén* címmel írja meg egyik legfontosabb versét, melyet majd 1918-as kötetének címadó darabjává választ. Ez a könyv az apokalipszis biblikus látomásait felsorakoztatva írja körül a harcokat, s a korszak civil háborús élményét. De ehhez az ő költői műhelye kellett: a kultúra készen álló mintázatai nem képesek e tapasztalatok adekvát megmutatására.

Megfigyelhetjük, az alapvetően az anekdotikus történetmondás hagyományában gyökeredző magyar kispróza hogyan szembesül a világháborúval, s hogyan alakít ki új stratégiákat. Herczeg Ferenc *Tűz a pusztában* című kötetének több darabja is ide sorolható: így például *Az 1915-iki rózsák*, *A fiú* és *Az idén nem lesz karácsony*, melyek a harcolókért aggódó otthon maradtakat, a búcsúzás, a reménység és a gyász helyzetét és lelki eseményeit mutatják meg. Lélektanilag hitelesen és emlékezetesen, és nem melleleg anélkül, hogy kilépnének a mikszáthos modorból. *A hadiárva* a szegénység sújtotta hátrországról, *A tábornok leánya* az alkalmatlan hadvezetésről ad éles szemű és finom hangú rajzolatot s kritikát, mellékszereplő típusú hősök egyéni sorsfordulóit megmutatva. *A gyöngeszívű király* az allegorikus mese műfaját megpróbálva fokozza fel az utóbbiakban megcsendülő szecessziós hangot. (Herczeg Ferenc: *Tűz a pusztában*. Negyedik kiadás, Singer és Wolfner, 1917)

Herczeg kitűnő elbeszélő, de nyilvánvalóan nem ő a voltaképpeni háborús írónk. Tersánszky Józsi Jenő már inkább, hiszen a frontról küldött haza írásokat, melyeknek egy része, a Nyugat szerkesztőjének biztatására, egy teljes kisregény szövegévé állt össze. *A viszontlátásra drága...* (1916) formáját tekintve szecessziós ízű levélregény, amelynek női elbeszélője egyre zavarba ejtőbb élményekről számol be. A frontkatonaság tisztjeinek kiszolgáltatott, majd e helyzetbe beleszokó lengyel úrikisasszony szomorú története olyan szféráját mutatta meg a

háborús tapasztalatnak, mely korábban hozzáférhetetlen volt.

Az újságírói szerepkörbe épp ekkor beletaláló Móricz Zsigmond háborús riportjaiban és elbeszéléseiben jól nyomon követhető annak íve, hogyan jut el a hadi-anekdoták és vitézségi jelentések világától az egyes ember harctéri tapasztalatának hiteles megmutatásáig. A hősök és vesztesek összefonódó szerepei, és gyakran hasonló lélekképletei számos történetben megmutatkoznak. S bár a hírlapi tudósító végső soron nem lép ki a kincstári hazafiasság köréből, és egyfajta kettős látás jellemzi (például a rekvirálásokat hol civil együttérzéssel, hol katonai reálszemlélettel mutatja meg), e munkái között sok igen emlékezetes darabot találunk. (Pl. *Két kis magyarok*, *Lázban*, *A nevető ember*.) Elbeszéléseiben már kevesebb kötöttségnek kellett megfelelnie. A *Kis Samu Jóska* az ellenséggel szolidáris közkatona megható története, a *Szegény emberek* pedig, mely az egyik legfontosabb magyar novella, a háborús pszichózis megrázó ábrázolása.

A háborús valóság megmutatásának nagy kísérlete a hadi-esztétika és a termékeny nyelvzavar kettősségében bontakozott ki. Különösen élesen mutatkozik meg ez Kassák Lajos művészetében, akinek háborús kisprózája is jelentős (*A fekete vonat*, *Ballada*, *Eltolt figurák*), de igazán maradandót e témáról a költészet terén alkotott. Az *Eposz Wagner maszkjában* című műve (1915) olyan eszközökkel rajzolja meg a háborús jelenséget, melyek addig teljességgel ismeretlenek voltak a magyar irodalomban.

Zzzzü... bum, bum... bumbumbum.
Bősz ágyúcsordák ugatnak a térben
s a vér már bíbor szökőkutat játszik,
röhög a szél, szakad a karcsú kőhidak gerince
s a völgyben veszett lokomotívok ritmusa szédít.
Vahiu... hijji-hi-hi-hi-hi-i-i.

A hangutánzásra és mellérendelésre épülő csatakép futurista találmány, s Kassák nyilvánvalóan merített is ezen irányzatból. Ám, mint Derék Pál kimutatja, míg Marinetti versei a felsorolás radikális technikájára épülnek, és tartózkodnak az értelmileg és érzelmileg koherens ábrázolástól, addig az *Eposz Wagner maszkjában* éppen e felé törekszik. S bár nem hagyományos eszközökkel dolgozik, a kultúra és a vallás köréből vett képzetei megakadályozzák a poétika dehumanizálódását. (Lásd Derék Pál: *A vasbetontorony költői*. Argumentum, Bp., 1992. 16–17, 20–21.) A mű egyes darabjai a Nyugatban láttak napvilágot, 1914–1915-ben, noha esztétikai programja nem éppen „nyugatos”: a futurizmus mellett az expresszionizmussal hozható összefüggésbe.

Valahol meleg babusgató fészkek
és száz szerelmes asszonyi ágyék várja a katonákat,
de itt mindenütt vér, vér és ők nem tudnak csak ölni.
Fölöttük vad acélmadarak dalolnak a halálról,
pre-pre-pre, pre... pre... rererere... re-re-e-e...
és vér, vér, vér és tűz, tűz, tűz,
vér és tűz és fölötte, mint repülő sakál vonít a srapel,
Zizegő golyóraj... Égő acélüstökösök...
Szürke, zömök gránát...
s valahol a tajtos sörényű óperenciákon,
mint vérmes bronzbikák bogárganak az U9 és XII-ők.
Fu-u-ujjjii... bum... bururu-u... bumm... bumm...
siü-cupp, paka-paka-paka-paka-brura-rü-ü-ü-ü...
fru-urrru-u-u-u... pikk... frrrrrrru-u-u-u-u-u,
a porban égő rózsabokrot forgat a szél.

Ó jaj!... Testvér! Jézuskínzenvedés!... Máramanyám!

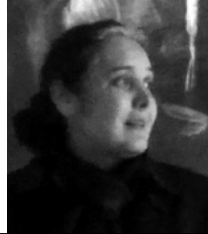
A füst sebesre marja a katonák torkát,
de a látás még egyszer törre élesedik a fekete gyapjún,
a dombokon két esett öszvér körme kapálja az eget,
aztán lassan-lassan az is elmerül a térben
s a végtelen pusztában, mint riadt, szakadt inú ordások,
a földszíni katonák jajongva lopják szegény beteg szívük
és ahová lépnek mindenütt, vér... vér... vér.

A hallás, a látás; a maró füst, a seb érzékei és szubjektív érzékköreik képviselik az egyik poétikai pólust, a megszemélyesítések, a totálképek, valamint a vallási képzetek és a mesei elemek a másikat. A poéma képisége szinte tobzódik a vérben. Az ölés az ölelést konnotálva bukkan fel (a „nem tud-

nak csak ölni” másfelől Ady *Krónikás ének 1918-ból* című versét előlegzi), a szerelem és a halál már-már egybemosódnak. A harctér veszélyeit a fenyegetés materiális valósága („Szürke, zömök gránát”), kozmikus pompája („Égő acélüstökösök”), és hangzó jelenléte („Zizegő golyóraj”) hangsúlyozza. A jelenetet a felkiáltások révén igen drámaivá, utolsó, mozgalmas totálképe révén pedig filmszerűvé válik. Legfontosabb talán mégis a zeneisége. Csehy Zoltán ezt belátva, s a mű egy Wagner-utalását kibontva, a *Parsifallal* veti össze a költeményt, és a két mű cselekménye, zeneisége és szimbolikája közötti párhuzamokat hangsúlyozza. (Csehy Zoltán: „*Mint ezer wagneri orchester*”. In *A Kassák-kód*, 1998.)

A háborús irodalom „végső lehetősége” talán mégsem ez a totalitás-kísérlet, hanem a paródia. Karinthy Frigyes *Így láttatok ti. A háborús irodalom karikatúrája* címen közölt torzképeinek tanúsága szerint a háború megmutatása során annyiszor elkerülhetetlennek bizonyult szűklátókörűség, sőt hazugság elsősorban magából a helyzetből következik. Műve a háborús irodalomban és a haditudósításokban virágzó kompromisszum és szépelgés, tévedés és mellébeszélés kegyetlen és szellemes kritikája. De egyben annak belátása és irodalmi színrevitele is, hogy a konvenciók és a stílus automatizmusai, s általában véve az addigi poétikai formációk, alkalmatlanok a hadi események esztétikailag hiteles megmutatására.

A „látás” és az „írás” viszonyának problematikussá váltát már címében is hangsúlyozó mű maga is hozzájárult az új írásformák létrejöttéhez.

Munkácsy 170

2014. február 20-án emlékeztünk meg a magyar festészet legnépszerűbb alakjának, Munkácsy Mihálynak 170. születésnapjáról. E kerek évforduló alkalmából tartott megemlékezések közül különösen jelentős a szülővárosának tekintett Békéscsaba és a Munkácsy Mihály Múzeum közös szervezésében létrehozott kulturális programok sora. A festő munkássága előtti tisztelgés legmértőbb kerete munkáinak bemutatása. Erre vállalkozott a *Munkácsy 170* címmel megrendezett kiállítás, amelynek legnagyobb részét v. Pákh Imre gyűjteményének darabjai, a Magyar Nemzeti Galéria és a Déri Múzeum művei alkotják. A kiállítás kurátora, Gyarmati Gabriella, a Munkácsy Mihály Múzeum művészettörténésze, már több alkalommal és több helyszínen rendezett, elsősorban a Pákh Imre gyűjteményét bemutató tárlatot. Személye mindig biztosíték a szépen gyarapodó magángyűjtemény darabjainak új és újabb módon történő értelmezésének. Így történt ez most is, a 170-es szám köré szervezett bemutató esetében, amikor a rendező 170 négyzetméteren, egy igen reprezentatív térben, installációs elemek segítségével nyújtott újszerű térélményt.

Már a kiállítás előtere is részt vesz a belépőkre váró élmény előkészítésében. A könyves szekrény, az előtte álló rokokó asztal a ráhelyezett tárgyakkal, a kézi csomózású szőnyeg, a falakon lévő festmények és a kiállítás bejárata mellett kétoldalt elhelyezett, Munkácsy Mihályt és feleségét, Cécile Papier-t ábrázoló büsztök gazdag szalon hangulatfestő elemeiként fogadják a látogatókat. Innen juthatunk be Dél-Magyarország egyik legszebb kiállítási terébe.

A tárlat helyszíne egy nagyméretű, egy légterű terem. A rendező választhatta volna a legegyszerűbb rendezési koncepciót, és a festményeket tematikától függetlenül, kronológiai sorba helyezve mutatja be. Nem így történt. Az impozáns kiállítótér nagyságát kihasználva két eltérő részre osztotta a teret, és az alábbi módon csoportosította a festészeti

anyagot. Az első egységet Munkácsy kritikai realista alkotásai és a barbizoni tartózkodása során festett művek képezik. A második egységet az enteriőrben és a szabadban megjelenő nagypolgári idillt megörökítő zsánerképek alkotják, amelyek közé helyezve megjelennek a polgárság tagjairól készült portrék is. A harmadik csoportot a Krisztus-képekhez kapcsolódó művek adják.

A kiállítás első, kisebb méretű egységét mindkét oldalon a középtér irányába benyúló oldalfalak választják el. Az elhatárolást zöld háttér is jelzi. Az így kialakított téglalap formájú térbe helyezte el a kiállítás rendezője azt a kettősfalat, amelynek bejárat felőli oldalára Hans Temple Munkácsy Mihály-portréja (1887) került, így már messziről látható a festő életnagyságú alakja. Ő fogadja a látogatókat, felidézve az egykori párizsi évek emlékeit, amikor a művész elegáns viseletben, valóban vendégül látta a műtermébe érkezőket. Az életnagyságú ábrázolás köré helyezve jelennek meg fiatalkori élettapasztalatait feldolgozó, a bécsi, müncheni és düsseldorfi akadémián szerzett ismereteit tükröző, realista szemléletmódban festett népi zsánerképei: a mára Munkácsy emblematisztikus művévé vált *Ásító inas* (1869). Előbbihez társul a *Zálogház* két vázlata, az *Öregasszony mappával* (1873) és a *Bohém* (1873) című alkotása, amelyeket változtatás nélkül felhasznált a végleges kompozíció elkészítésekor. Az *Éjjeli csavargók* főszereplőjének tanulmányképét (1881), a *Falu hőse*hez készült kétalakos tanulmányt (1874), valamint az *Öreg paraszt* (1874) című mellképet is ebben a térrészben mutatták be.

Munkácsy a társadalom szegénységbe süllyedt tagjainak kilátástalan világát megörökítő, mély tónusú barna, fekete, és a kontraszt fokozása érdekében alkalmazott fehér színek drámai hatására építő, komor hangulatú műveit a kurátor a barbizoni hatást mutató figurális és önálló tájképek oldottabb hangulatával próbálja ellensúlyozni.

Enteriőrkép a Munkácsy 170 című kiállításban

Munkácsy az önálló tájképfestészetet nem tartotta különösképpen nagyra. Életművében az e műfajban fellelhető alkotások jobbára későbbi festményekhez készült vázlatok. Figurális tájképeit az ifjúkori barátjával, Paál Lászlóval 1873 őszén Barbizonban tett látogatásának tapasztalatai inspirálták. Későbbiekben is gyakran felkereste a barbizoni és a hozzá közeli vidékeket. A táj szépsége és az itt élő emberek hétköznapijainak megörökítése inspirálta az *Erdőrézlet két alakkal* (1873), az *Eltévedt gyermek* (1873), a *Cigányok az erdőszélen* (1873), a *Téli út* (1882), a *Mosó nők* három variációját és a kiemelt helyen bemutatott *Tehénpásztor leány* (1873) című kompozíciókat. A méltán kiemelt mű ember és természet harmonikus együttesét jeleníti meg a zöld számtalan árnyalatának alkalmazásával. Centrális elhelyezése nagyobb távlatból való szemlélés lehetőségét biztosítja a néző számára, és érdekes együttest képez gazdagon díszített keretével az oldalfalakon elhelyezett két zsánerképpel: a *Mérgőző nő kutyával* (1885 körül) és a *Ballada* (1886) című művekkel.

A második, az előzőnél nagyobb méretű téregységbe lépve vörös színű háttérben jelennek meg a zsánerképek, a portrék és a Krisztus életét feldolgozó művek. A fő falat a *Krisztus Pilátus előtthöz*

és a *Golgotához* készült két vázlat, valamint a *Golgota Kálvária* jelenetét feldolgozó *Síratóasszonyok a keresztfánál* (1894–1895) című festmény foglalja el. A kurátor a tér adta lehetőséggel élve a bibliai témát feldolgozó alkotások számára kiemelt helyet biztosított. Bár funkciójától elszakítva furcsán hat a csúcsíves felső lezárás, de a neogótikus épület fal-fülkéje, ahova eredetileg oltárképnek készült, ezt a formát indokolja. A bibliai témát feldolgozó művek együttese remekül érzékelteti azt az utat, ami végül a mű megszületéséig vezet. Ehhez nyújtanak segítséget a kiállított vázlatokon túl a relikviákat bemutató kiállítás modellfotói, amelyek a *Krisztus Pilátus előtt* tömegjelenetéről, a *Két zsidó jogtudósról* a kereszt alatt, illetve Munkácsy keresztre rögzített alakjáról készültek.

A két hosszú oldalsó falon kerültek elhelyezésre a természeti környezetben játszódó jeleneteket ábrázoló *Sétány a Parc Monceau-ban* (1882) és a *Parkban* (1883) című képek, a gazdag főúri, illetve nagypolgári enteriőrben zajló családi eseményeket ábrázoló szalonképek, a *Készülődés a papa születésnapjára* (1882), a *Két család a szalonban* (1880), a *Pálmaházban* (1881) vagy a *kis cukortolvaj* (1883). Munkácsy e műfajban készült alkotásainak nagy része az Egyesült Államokba került. Különleges

élményül szolgál most is, mint ahogyan 2005-ben, e korábban csak fekete-fehér fotókról ismert festmények megtekintése. Gazdag színviláguk, közkedvelt témájuk miatt a mai látogatók számára is vonzóak. Az 1880-as években a zsánerképek és a bibliai témát feldolgozó monumentális alkotások festése közben a festő számára az arckép- és tájképfestés jelentett egy kis változatosságot. Erre jó például szolgál a Munkácsy arcképfestészetében jelentős előrelépést mutató *Madame Chaplin portréja* (1880 körül) és Julien Adolph zenetörténész barátjáról készült ábrázolás. A festő mindkét esetben a realista ábrázolási mód eszközkészletét alkalmazta, a fény és árnyék modelláló szerepére építő, széles ecsetvonásokkal, oldott festőiséggel formált, mély lelki tartalmat közvetítő arcok egységes sötét háttér előtt történő megjelenítése során. Könnyed ecsetkezelését és karakterábrázoló képességének megnyilvánulását csodálhatjuk meg a *Reök Ivánné arcképe* (1885) készült vázlatának megtekintésekor. A szalonképeket a portréfestéssel összekötő festményként jelennek meg a művész *Merengő nő kutyával* (1883) és *Hímző nő* (1886–1887) című alkotásai, amelyeken az ábrázolt alakjának megfestésén túl, annak jellemzésére mindennapi tevékenységét, környezetét és kedvencét is megjelenítette.

A kurátor által válogatott *Munkácsy 170* című kiállításon szereplő művek a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum állandó kiállításán szereplő festmények együttesével a festő biedermeier világtól indulva a kritikai realista stíluson átívelő pályájának teljes keresztmetszetét adják.

A festmények megtekintése után a látogatónak a relikvia-kiállítás biztosít további lehetőséget a festő alakjának felidézésében. A művész környezetének bemutatását szolgáló használati eszközök, viseletek, archív fotók, a párizsi szalon fényét idéző XIX. századba illeszkedő drapériák, korabeli kézi csomózású szőnyegek gazdagsága segít elképzelni azt a világot, amelyben a festő mindennapjait töltötte. A házikabátja, valamint a *Műteremben* (1876) című alkotásán viselt festőkabátja érdekes időbeli kalandozásra invitálja a látogatót.

A kiállítás grafikai háttéranyaga is jól illeszkedik a művekhez, egységes arculata az egész tárlaton végigvonul*, mindenhol illeszkedve a kiállítási egységek összképéhez. Információs anyaga jól olvasható, elsősorban a művek alapadatait tartalmazza, illetve feltünteti a származási he-

* Az egységes grafikai arculat a kiállítás egésze mellett a teljes Munkácsy év kapcsolódó rendezvényeire és kiadványanyagára is kiterjed. A grafikai munkák Nyisztor János nevéhez kötődnek. (A szerk.)

lyet. Az írott ismertető anyag, a kiállítási vezető mellett audiovizuális eszközök felhasználására épített. Minden kiállítási egységben az ahhoz szabott hangos tárlatvezetés zajlik. Az állandó kiállításban Munkácsy Mihály életéről forgatott film tekinthető meg.

A kiállítás ideje alatt a szervezők a „Munkácsy estek” keretében a festő munkásságát ismertető előadásokkal járulnak hozzá a mesterről szóló ismeretek bővítéséhez.

A kurátor szerkesztésében számos ismertető anyag került kiadásra, szórólap, leporell illetve egy különleges öröknaptár formájában. A festő munkásságát és a kiállítást népszerűsítő kiadványok arculata harmonikusan illeszkedik a kiállítás grafikai anyagához, és újabb információkat nyújtanak az érdeklődők számára.

Békéscsaba városa és a Munkácsy Múzeum a festő emlékének ápolásában nyújtott áldozatos munkája a civil szféra adakozási kedvét is előmozdította. Ennek köszönhetően a Munkácsy Mihály Múzeum Végh László, a Csaba-táj Zrt. elnökének anyagi támogatásával a ma Szlovákiában lévő Tőketerebes számára elkészíttette a *Siratóasszonyok a keresztfánál* című festmény eredetivel azonos méretű digitális másolatát. Március 26-án került sor az oltárkép eredeti helyén ünnepélyes keretek között történő felavatására. Ezt az eseményt mise és a mű felszentelése kísérte. Ez az ünnepélyes alkalom tovább erősítette a két település közötti baráti kapcsolatot. A mauzóleumban felállított művel ismét megvalósult az az összművészeti program, amely gróf Andrássy Gyula és felesége, Kendeffy Katalin hamvainak méltó keretek között történő elhelyezését szolgálta. Az Arthur Meining által 1893-ban neogótikus stílusban épített sírkápolnának minden részlete és berendezése alkalmas volt az elhunytak emlékének megőrzésére. A kápolna nagyméretű mérműves ablakain át beáramló fény, és az elhunytak által különösen szeretett kastélypark ablakon át feltáruuló részlete különleges hangulatot teremtett az épület belső terében. Az itt elhelyezett művészeti alkotások a veszteség okozta érzelmek és a gyász megjelenítését szolgálják. A Krisztus kereszthalála okozta fájdalom hatására összeroskadó, síró asszonyok és a szülei elvesztését sirató Andrássy Ilona koporsóra boruló alakjának párhuzamos szerepeltetése a halotti kápolna programjának összképét teszi teljesebbé. Különösen nagy hatású Munkácsy Mihály oltárképmásolata és a Zala György szobrász által 1893–1894-ben készített, fekvő oroszlánok és egy angyal által őrzött szarkofágok, valamint a veszteség súlya alatt leroskadó Andrássy Ilona alakjának együttes látványa.

A kiállításon szereplő művek, az előadások során ismertetett életmű láttán igaznak érezzük Prohászka Ottokár búcsúbeszédének sorait: „Génusz volt Munkácsy Mihály. Próféta génusz volt, mert hiszen páratlanul meglátta a Krisztus dicsőséges arcát. Misztikus vallási génusz volt, mert érthetetlen mélységből fakadtak eszméi, és vitték őt és vezették az egész emberiséget az ő nyomán az eszméknek fenséges magaslataira. Egy küzdő, imádkozó génusz volt, mert lefogta az eszmét és közénk varázsolta, hogy végtelen időig nekünk sugározzék, minket melegítsen, minket gazdagítson.”

Reményeim szerint a látogatók e tárlat megtekintése után igazolva látják a fentebbi gondolatot. Ezt szolgálja e kiállítás rendezése is, amely a zenemű interpretációjához hasonlatosan megfelelő alázattal nyúlt a gyűjteményben található művekhez, és teremtette meg azt a környezetet, amelyben a kiállított művek legjobban érvényesülnek. A Pákh Imre-gyűjtemény huszonegyedik alkalommal történő bemutatása után külföldre utazik és hosszú ideig nem lesz látható a hazai közönség számára. A kiállítás május 4-ig volt látható.

A *Munkácsy 170* című kiállításon bemutatott festményanyag műtárgylistája:

v. Pákh Imre gyűjteménye:

1. Hans Temple: Munkácsy Mihály portréja (1887; olaj, vászon; 228,9x179,3 cm)
2. Rippl-Rónai József: Munkácsy Mihály arcképe (1900; akvarell, papír; 130x105 mm)
3. Ásító inas (1868–1869; olaj, fa; 83x69 cm; keretméret: 102x88,5x8 cm)
4. Bohém / Tanulmány a Zalogházhoz (1873; olaj, fa; 32,5x26 cm)
5. Öregasszony mappával / Tanulmány a Zalogházhoz (1873; olaj, fa; 86x68 cm)
6. Öreg paraszt / Tanulmány A falu hősehez (1874; olaj, fa; 39,5x34 cm)
7. Legény az asztalnál / Tanulmány A falu hősehez (1874; olaj, fa; 33x44 cm)
8. Csavargó / Tanulmány az Éjjeli csavargók című képhez (1874; olaj, vászon; 82,9x65,7 cm)
9. Pásztorlány az erdőben (1886; olaj, vászon; 95,5x142,5 cm)
10. Erdőrészlet két alakkal (1873 körül; olaj, fa; 61x49 cm)

11. Az eltévedt gyermek (1873; olaj, vászon; 100x90cm)
12. Cigányok az erdőszélen (1873; olaj, fa; 68x104,1 cm)
13. Franciaországi tájkép / Tájkép szekérrel (1880 körül; olaj, fa; 24x35 cm)
14. Franciaországi tájkép (1880; olaj, fa; 11,5x21,5 cm)
15. Mosó nők I. (1880; olaj, fa; 54x81 cm)
16. Szántás Colpachon (1885 körül; olaj, vászon; 60x100 cm)
17. Mosó nők III. (1892; olaj, vászon; 64x100 cm)
18. Téli út/Magyar táj (1882; olaj, vászon; 45x80 cm)
19. Mosó nők II. (1880 körül; olaj, fa; 85x120 cm)
20. Madame Chaplin arcképe (1880 körül; olaj, vászon; 40x34 cm)
21. Reök Ivánné arcképe / Vázlat (1880-as évek; olaj, fa; 45,5x38 cm)
22. Julien Adolph zenetörténész arcképe (1880 körül; olaj, fa; 45,8x37,7 cm)
23. Sétány a Parc Monceau-ban (1882; olaj, fa; 98x76 cm)
24. Parkban (1885; olaj, fa; 116,5 x 88 cm)
25. Két család a szalonban (1880; olaj, fa; 108x150 cm)
26. Készülődés a papa születésnapjára (1882; olaj, vászon; 101,7x137,5 cm)
27. Pálmaházban (1885 körül; olaj, fa; 128x94,9 cm)
28. Merengő nő kutyával (1885 körül; olaj, fa; 115,5x90 cm)
29. Olvasó nő (1880-as évek eleje; olaj, fa; 74x60 cm)
30. A kis cukortolvaj (1883 körül; olaj, vászon; 88x114 cm)
31. Ballada (1888; olaj, vászon; 151,5x120,7 cm)
32. Hímző leány (1887 körül; olaj, fa; 65x53 cm)
33. Kompozíciós tanulmány a Krisztus Pilátus előtt című képhez (1880 körül; olaj, vászon; 93x133 cm)

Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria:

1. Siratóasszonyok a keresztfánál / Beteljesedett (1895; olaj, vászon; 490x290 cm; leltári szám: 50.481.)

Déri Múzeum:

1. Golgota/Színvázlat (1883; olaj, vászon; 133x192 cm; leltári szám: DF. 205.9.2.)

Női típusok, női szerepek Munkácsy festészetében

Munkácsy Mihály festészetében különösen fontos szerepet játszanak a női témák. Zsánerkompozícióin szinte mindig vannak női főszereplők is, a Párizsban festett szalonképein pedig csaknem kizárólag női figurákkal találkozunk. Vajon van-e valami különös jelentése Munkácsy nőábrázolásainak, elárulnak-e az ő képei valamit a nők korabeli helyzetéről, vagy éppenséggel a művésznek a nőkhöz való viszonyáról? A kérdés felvetésének apropóját a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum *Munkácsy 170* című kiállításához kapcsolódó előadássorozaton való részvételem adta. 2014. március 14-én, a nőnap-hoz kapcsolódva, bár ahhoz képest kissé megkésve, egy esti előadáson foglaltam össze a témát.

A XIX. század festészete különösen gazdag példákat kínál arra, hogy a képzőművészet alkotásain keresztül nemcsak esztétikai, stílustörténeti kérdéseket vizsgáljunk, hanem társadalomtörténeti témákat is. Ám az elfogulatlan és a célul tűzött „objektivitás” még a realizmus mestereinek is komoly kihívást jelentett. A realizmus ugyanis, amely a valóság úgymond kendőzetlen bemutatását tűzte ki célul, meglehetősen egyoldalúan csak a társadalom alsó rétegeinek világát, a hétköznapi életet vizsgálta, és egészen feltűnő módon maradt érzéketlen például a gazdagok világával kapcsolatban. A nézőpont megválasztása, a hely, ahonnan a művész szemléli a világot, már eleve kizárja a tárgyilagos szemlélődés lehetőségét. Munkácsy abban a szerencsés helyzetben volt, hogy az életnek mindkét oldalát megtapasztalta. Volt szegény, aki nélkülözött, és volt dúsgazdag is, akinek már nem az anyagi javak előteremtése jelentette a legnagyobb kihívást.

Munkácsy nőábrázolásain is megfigyelhető a nézőpont megváltozása. És megfigyelhető az is, hogy mind a szegény, mind a gazdag nők megjelenítése hiteles. De azt is észre kell vennünk, hogy Munkácsy nőábrázolásaiban ott van egy másfajta elmozdulás is. A realista, zsánerszerű felfogástól való eltávolodás után egy elvontabb, szimboliku-

sabb nőábrázolás irányába fordul, de még a zsánerkompozíciók világán belül is megtapasztalhatunk egy bizonyos szemléletváltást, nevezetesen a külső, megfigyelői állásponttól a szereplőkkel való azonosulás irányába. Melyek is tehát azok a legfontosabb művek, amelyek a fenti mozgásokat, változásokat a legszebben dokumentálják?

Munkácsy legkorábbi festményei arcképek. Számos rokonáról festett portréját ismerjük az 1860-as évek elejétől kezdve. Ezek a portrék, bár javarészen nőket ábrázolnak, de a nőábrázolás, a női reprezentáció szemszögéből nézve mégsem tekinthetők különösképpen izgalmas alkotásoknak. Portréként meglehetősen konvencionális beállításúak, festőileg érződik rajtuk, hogy alkotójuk még nem egy kiforrott művész. Értéküket a dokumentatív jelentőségük adja: ezek a képek az egyik legnagyobb magyar festő ifjúkori munkái, s ők, a modellek, ennek a nagy művésznek a rokonai. És ez nem kevés ok, hogy becsüljük és szeressük ezeket a munkákat. Ennél sokkal izgalmasabbak azok a zsánerkompozíciók, amelyek Munkácsyt itthon is és Düsseldorfban is népszerűvé tették. Ha az ezeken látható női szereplőkre tekintünk, bármilyen furcsa is kimondanunk, de itt is az elvárt és megszokott, illetve ismert női szerepeket látjuk. A *Húsvéti locsolódáson* egy fiatal szépség próbálja megúszni – különösen kitekert testtartásban – a reggeli locsolást. A *Siralomházon* az anya, a *Tépécsinálón* a figyelmesen dolgozó lányok éppen úgy a mindennapi élet szereplői, mint a *Korhely férj* elkeseredett anya-figurája, akinek már szemmel láthatóan elege van a fiatal, részeges férj kicsapongásai-ból. Típusok, karakterek, de nem érezzük bennük azt, hogy a művész a külső megfigyelő helyéről egy kicsit is elmozdult volna. Leírja, pontosan körülírja ezeket lányokat, asszonyokat, elhelyezi őket a mindennapi élet szövetében, de nem teremti meg a néző számára a velük való azonosulás lehetőségét. Sőt, olyannyira távol áll tőlük, hogy a gyermekét

A zongoralecke (1890; olaj, fa; 95,5x128 cm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: 624.)

karján tartó anya-figurát szinte névjegyszerűen ismétel meg a *Siralomháztól* kezdve a *Két család*ig. Ez utóbbinak mind a gazdag, mind a szegényes enteriőrbe helyezett változatán ott van ugyanaz a figura. És megjelenik fiatal dadaként is a *Sétány a Park Monceau-ban* alakjai között, majd ugyanez az anya tűnik fel Krisztus közelében a *Krisztus Pilátus előtt* című képen, s végül az *Ecce homo* előterében is. Valóban az anya érdekelte Munkácsyt, vagy örült annak, hogy talált egy jó motívumot, amit ide-oda rakosgathatott a legkülönbébb témájú képein?

Pedig az 1870–1880-as évek európai festészetében éppen az volt az egyik legizgalmasabb fejlemény, hogy újfajta női reprezentációval találkozunk. Megjelenik a modern nagyvilági dáma, a démon és a vérszívó vámpír. Megjelenik a szajha és feltűnnek a teljesen átszellemített, vagy az imában, vagy az érzékiségben feloldódott női alakok. James Tissot pedig nem kevésbé érzékeny realizmussal a felső tízezer világát festi meg. Spleenes szépasszonyai a modern divatfotó rezzenéstelen arcú, hűvös szépségű modelljeinek teremtik meg a prototípusát. Edouard Manet női figurái is mind modern egyéniségek, akár a provokatív tekintetű *Olympiája*, akár a kissé üres tekintettel a semmibe révedő bárhölgye a Folies

Bergère pultjánál. Még az impresszionisták csoportkompozícióin is modern, városi hölgyekkel találkozunk. Renoir fürdőzői nem egyszerűen a klasszikus aktfestészet típusmodelljei, hanem az életnek és a napfénynek örvendő szépségek. Toulouse-Lautrec a bordélyházak világát örökíti meg, de nem a voyeur, a külső szemlélő kíváncsiszkodó tekintetével, hanem ennek a nehéz, sokszor megalázó munkának a leg-hitelesebb tolmácsolásával. Toulouse-Lautrec nem a férfi szemével pillant az áruba bocsátott asszonyokra, hanem az emberi sorsok lényegét kereső művésze-vel. Az ő prostituáltjai fáradt, esendő, olykor csont-tá soványodott emberek, olykor kedvesen egymással társalgó hölgyek, de sohasem a vágy tárgyát képező áruk. Ez a művész nem a saját vágyainak kiélése miatt jár a párizsi bordélyházakba, mert ő semmit nem akar elvenni ezektől a szerencsétlenektől. Ő adni akar. A megértés, az együttérzés és olykor a lemondás ajándékát adja nekik, mert ő szereti őket. Ő nem akarja őket, hanem szereti ezeket az embereket. Ő az igazi művész, aki átélhető, megélhető és érzelmileg megérintő szituációkat teremt képein, még akkor is, ha csak egy végtelenül kifáradt testet mutat be. A bécsi Hans Makart, Munkácsy barátja Bécs híres szépasszonyait festette meg. Mosolytalanul, hűvösen

tartózkodó eleganciával, de mégis a ruhák és a drapériák pazarló bőségébe csomagolva. A Makart festészetében megjelenő női szépség nem az igazi hús-vér érzékiség világa, hanem a fogyasztásé, ahol, mint egy színes katalógusban mutatkoznak meg a szinte áruként bemutatott asszonyok. Ezek a művészek mind többet akarnak, mint pusztán „lefesteni” a női alakokat. Ezek új nőtípusokat alkotnak, s új eszközöket teremtenek ezen új típusok megjelenítésére.

Hasonló változások figyelhetők meg az angol festészetben is. A század második felében felerősödő Dante-kultusz egyik központi tematikája a Beatrice iránt érzett szerelem. Beatrice az elérhetetlen szépség prototípusa, akinek egyetlen pillantása elegendő ahhoz, hogy a költő, Dante múlhatatlan szerelemre lobbanjon iránta. A XIX. századi viktoriánus Anglia prűd erkölcsi közepette ez a rejtélyes, titokzatos szerelem szinte minden rezdülésében, minden megjelenési formájában ábrázolható volt. De ennek a világnak volt szülőtte, pontosabban újra felfedezett nőtípusa Ophélia is. A szerelem áldozata. Aki a családi konvenciók, az értelmetlen apai tekintély, és persze a szeretett Hamletjének félreérthető gesztusai miatt vet véget fiatal életének. Ophélia a modern, a halálosan szerelmes nő modern prototípusa. Egy olyan különleges nőtípus, aki igazában halottként, fekve, teljes passzivitásban képes csak megmutatni ennek a modern női karakternek a teljes mélységét.

Munkácsy számára – sok más szempont mellett – a nőábrázolás tekintetében is Párizs jelentette a fordulópontot. Munkácsy Párizsban fedezi fel a modern nőt. Nemcsak leendő felesége személyében, hanem festészetében, festői témavilágában is. Munkácsy számára is Párizs teremtette meg azt az inspiráló közeget, ahol el mert szakadni a régi konvencióktól és új vezérlő csillagot talált magának. Ami különösen fontos Munkácsy párizsi festészetében, hogy az 1870-es évek végétől megteremtí az úgynevezett szalonzsáner műfaját. Munkácsy szalonképei a szó klasszikus értelmében nem zsánerképek. E képeknek nem az a lényege, hogy a szereplők a mindennapi cselekedeteikkel szeretnének valami összetett erkölcsi mondanivalót megjeleníteni. E képek nem a jóságról, önfeláldozásról, szeretetről, szerelemtől szólnak. Nem is a hitről vagy a lemondásról, vagy az állhatatosságról. Munkácsy zsánerképeinek nincs igazi dramaturgiája. Nem mondható el róluk, hogy a szereplők cselekedeteiben különféle értékek és viselkedésminták ütköznének össze. Nincsenek negatív karakterek sem. Munkácsy szalonképeinek a legjellemzőbb tulajdonsága, hogy rajtuk szereplő figurák – szinte kizárólag nők! – nem csinálnak semmit. Pontosab-

ban persze csinálnak, hiszen olvasgatnak, virágokat rendeznek, várják a vendégeket, vagy beszélgetnek. De pontosan azt látjuk ezeken a női szalonképeken is, hogy ugyanazok a modellek, ugyanazokban a ruhákban, a Munkácsy-ház ugyanazon díszletei között, ugyanazon mozdulatsémákkal tesznek-vesznek. Nem a való élet szereplői ők, hanem olyanok, mintha csak egy akvárium mestersegesen kitenyésztett lényei lennének. Olyan nők és asszonyok, akik a mindennapi életben, a poros utcákon, a tűző napsütésben, egy bárban, vagy akár a párizsi Café le Luxembourg kávéház asztalainál, ott a Boulevard Saint-Michel sarkán bizonyosan elpusztulnának. Ezek az asszonyok nem a való élet asszonyai, hanem Munkácsy műtermének kreatúrái, akik ugyanakkor azonban mégis megmutatnak valamit a modern nőről. Éppen azt mutatják meg, hogy így is lehet élni. Levegőtlenül. A jólét díszletei közepette, unos-untalan ismételve a megszokott és bejáratott mozdulatokat. Személytelenül, mert senki az ég világon nem kíváncsi rájuk. Viszont, ha jól el tudják játszani a szerepüket, akkor ők is beilleszkedhetnek a társaság, a környezet életnek látszó életébe. Ennek az ára azonban az egyéniség feladása. De Munkácsy nem a modern művész kritikai attitűdjével reflektál erre a világra. Ő még itt is megmarad annak az előkelő kívüllállónak, akinek látszólag semmi köze ehhez a világhoz. Lényegében persze ő is ugyanazt veszi észre, mint sok más kortársa, vagyis azt, hogy a modern nő nem egyéniség, nem egy akarattal bíró személy, hanem a fogyasztás tárgya. Sőt, a tömegfogyasztás tárgya. Ezért sematikus és ezért találunk oly sok teljesen hasonló kompozíciót a szalonzsáner világában.

Munkácsy ugyanakkor mindezek mellett mégis képes volt néhány alkotásán valóban olyan nőtípust teremteni, akiben a modern, individuális és autonóm nőt ismerjük fel. Aki nem a férfivágy tárgya, nem egy társadalmi szerepet játszó önálló lénnyel, hanem a férfinak valóban társa. Önálló, alkotó társa. Műzsája, iránytűje, jobbkeze és vezérlő csillaga. Olyan asszony, olyan nő, akiben a modern néző is magára ismer, és akiben egy hiteles, a mai ember számára is vállalható és szerethető asszonytípus jelenik meg.

Munkácsy 1878-ban alkotta meg a *Milton* című kompozícióját, amelyet korábbi műkereskedője a kép nagy méretei miatt nem volt hajlandó átvenni. Ez a kép, amely a párizsi világkiállításon kitüntetést kapott, s amely meghozta Munkácsynak a francia becsületrendet, egy új fejezetet jelent a művész életében. Ez vonta magára a kor egyik legjelentősebb műkereskedőjének, Charles Sedelmeyernek a figyelmét, aki boldogan átvette a hatalmas művet és igazi nemzetközi sikert ért el vele.

Az angol felvilágosodás vak költőjéről készült történelmi zsánerképen Miltont látjuk, aki lányának diktálja nagy költeményét, az *Elveszett paradicsom*ot. A kép bal szélén ül a költő, akinek vak-ságát Munkácsy nagyon eredeti módon a lehajtott fej és a lecsukott szem segítségével érzékelteti. Az asztal körül nagyon változatos beállításban a költő három leánya foglal helyet, s közülük különösen a jobb szélső, az apja szavaira koncentráló és kezében tollat tartó leány alakja a legfigyelemreméltóbb. Ő a

Miltonnal kapcsolatban az lehet az érzésünk, hogy Munkácsy szándékosan keresett olyan zsánertémát, amelynek erős karakterű női főszereplői vannak. S valóban, ez a leány nem egyszerűen egy nagyon jól megragadott szereplője a képnek, hanem egy nagyon is modern női imázst reprezentáló figura. A költészetre fo-

gékony, a művész számára valódi segítséget jelentő alkotótárs. Érzésem szerint ez, vagyis a sztereotip nőábrázolásokon túllépő, rendkívül egyéni női karakter is szerepet játszhatott abban, hogy a *Milton* ilyen népszerű lett.

Munkácsy Mihály életművében a másik, a nőábrázolás szempontjából nagyon jelentős alkotás a *Műteremben* (1876). Ez a művész legösszetettebb tartalmú önarcképe. A hatalmas, 161x221 cm-es vászon már a mérete miatt is fontos mű Munkácsy önreprezentációja szempontjából. Ez a legnagyobb önarcképe, amely azonban zsánerkép is. A műteremben hárman vannak. A művész és a felesége, valamint a kép bal szélén, a háttérben egy kisgyerek. Eltekintve a Munkácsy képein rendre megjelenő kisgyerekektől, akik a művésznak a család utáni vágyát testesítették meg, feltűnő, hogy ennek a művészönarcképnek az igazi főszereplője az asszony. Ő, Cécile ül a vászon előtt, mintha ő lenne a születő alkotás sugalmazója, s Munkácsy csupán

a kivitelezője. Izgalmas szerepcserét látunk, hiszen az asszony ül a művész helyén, a művész pedig valami műszai gesztussal, kicsit hátrébb foglal helyet. Mindennek az a rendkívüli, máig hatóan bizsergető következménye, hogy nem tudhatjuk, ki is az igazi alkotója a vásznon készülő műnek. Az asszony tehát társalkotóként, a művésszel egyenrangú társként és partnerként mutatkozik meg a képen. Megint csak egy modern nőt látunk, egy olyan szereplőt, akivel mai nézőként is azonosulni lehet.

Korabeli rézkarcmásolat a Milton az elveszett paradicsomot diktálja leányainak című képről (évszám nélkül; nyomtatás, papír; 380x530 mm; Munkácsy Mihály Múzeum; leltári szám: Ht.2006.21.1.)

Végezetül említsük meg Munkácsy egyik legkülönlegesebb, ízig-vérig már a századvég szecessziójához és dekadens szelleméhez kötődő alkotását. Az 1896-ban készült *Virágok áldozata* Munkácsy egyik utolsó műve. Jelentőségét azonban éppen a nőábrázolás újszerűsége adja. Ez a szép asszony, a virágok áldozata,

úgy fekszik ott, olyan elaléltan a színesen tobzódó virágok tengerében, mintha maga is egy hervadó virág lenne. A virág, mint az élet és a szépség megtestesítője ezen a képen a gyilkosan bódító illatok forrása. A nő pedig tulajdonképpen nem más, mint a szépség áldozata. Munkácsy figuráján a halott, vagy csak éppen haldokló nőalak lényegében a század közepétől egyre divatosabbá váló Ophélikonográfia követi. A szépség és a halál kettősségének megjelenítését egy rendszerint fekvő női figura képében. A mű leegyszerűsített üzenete, vagyis a „halálos szépség” képe a századvég pusztulásra, dekadenciára, romlásra fogékony művészi légkörében különösen fölerősödött, és szinte példaszerűen dokumentálta a szépség kettősségének, vagyis az egyszerre éltető és pusztító kettősségének a gondolatát. Munkácsy festészetében nem találkozzunk ennyire szimbolista jellegű kompozícióval, de nem találkozzunk a nő ábrázolásának ennyire átszellemített, kifejezetten filozofikus felfogásával sem.

► SZAKÁL VERONIKA

14-en 14-ben

Csabaiak, akikre büszkék lehetünk

A Munkácsy Mihály Múzeum 2014-ben időszaki kiállítás keretében mutatja be azokat a neves csabaiakat, akik az elmúlt két évszázadban munkásságukkal hozzájárultak Békéscsaba, a megye vagy akár az ország fejlődéséhez. Egyedülálló módon, tizennégy kivételes tehetség életútja ismerhető meg, akik között vannak ismertek és sajnos már majdnem elfeledett személyek is.*

Haan János (1779–1855) evangélikus lelkészként 1818-ban kezdett dolgozni Békéscsabán, ahol működése alatt, 1824-ben szentelték fel Közép-Európa legnagyobb evangélikus templomát. Nemcsak a csabai hívek lelki életével foglalkozott, hanem fontosnak tartotta a település gazdasági haladását is. Kevesen tudják azt, hogy az ő nevéhez köthető a dohány és a lucerna csabai meghonosítása. Fia, Haan Lajos írásából tudjuk, hogy érdekelte a technika világa, kocsikat és hajókat készített, valamint utakat is tervezett. Mindezek mellett fontos helyet foglalt el az örökmozgó, vagyis a perpetuum mobile feltalálása, azonban később bebizonyosodott, hogy ilyen eszköz nem létezik.

Földbirtokos családban született **Urszinyi Andor** (1814–1887), aki 1840-ben jött Csabára, ahol megnyitotta ügyvédi irodáját. Folyamatosan azon dolgozott, hogy a csabai gazdaság fejlődjön, ennek érdekében társulatok létrehozását kezdeményezte. 1842-ben neki köszönhetően jött létre a Békéscsabi Casino, amelynek öt év múlva az alelnöke lett.

* A 14-en 14-ben című időszaki kiállítást 2014. május 15 – július 23-ig tekinthetik meg az érdeklődők a múzeum Múzsák Termében.

Munkássága másik eredménye az 1860-ban megalakult Békésmegyei Gazdasági Egyesület, amely előadások és kiállítások szervezésével próbálta felszámolni a település elmaradott helyzetét.

Sztraka Ernő (1830–1906) a csabai tanító, Sztraka Károly fiaként született, tanulmányai befejeztével pedig mérnöki végzettséget szerzett. Részt vett a Körösök szabályozásában, majd 1861-ben Békéscsaba mérnökének választották. Közel három évtizedig szolgálta a csabaiakat, elkészítette a település rendezési tervét és a telkek összeírását tartalmazó jegyzőkönyvet. Munkásságához számos, még ma is kiemelkedő jelentőséggel bíró épület tartozik, hiszen a tervei alapján épült fel a Fiume Szálloda (1867–1868), a Rudolf Főgimnázium (1871), a Városháza (1871–1873, homlokzat nélkül) és a színház (1877–1878) épülete. Nevéhez köthető a Szechenyi és a Petőfi liget megtervezése, valamint az erzsébethelyi evangélikus templom terveinek elkészítése.

Az első hazai búzanemesítő **Mokry Sámuel** (1832–1909) volt, aki a teológiai karon folytatott tanulmányokat és szerzett végzettséget. 1857-ben lett az evangélikus gimnázium tanára, majd igazgatója. 1864 után kezdett el gazdálkodni Gerendáson, ahol a szárazságnak ellenálló és nagy kalászu búza előállításán dolgozott, hiszen ebben az

időszakban az aszályos időjárás megnehezítette a gabonatermesztést. 1875-ben jelent meg *Búzanemesítés* című műve, amely ebben a témában az első magyar szakkönyvként látott napvilágot. Búzanemesítési munkájával jelentős vagyonhoz jutott, amelyből 180 ezer koronát ajánlott fel egy békéscsabai egyetem létrehozására, az iskola azonban nem épült fel.

Stark Adolf (1834–1910) Bártfán született, és már fiatalon kereskedősegédként kezdett el dolgozni. 1859-ben jött Békéscsabára, ahol megnyitotta saját üzletét, és végleg itt telepedett le. Pénzbefektetés miatt kezdett el szőlészettel és borászattal foglalkozni, legjelentősebb tevékenységét a szőlőnemesítés területén fejtette ki. Legismertebb típusnak a Csabagyöngye számít, amely a világ legkorábbi érésű szőlőfajtája, hiszen július 20-a körül már teljesen érett. Korai érése miatt, keresztezéssel új szőlőtípusok kifejlesztéséhez használták fel, itthon és külföldön egyaránt. Sokan azonban Mathiász János érdemének tekintették, ugyanis Stark Adolf tőle kapta azokat a magokat, amelyekből végül kinevelte a Csabagyöngyét.

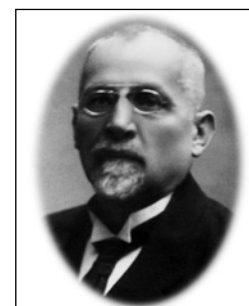
A szarvasi születésű **Réthy Béla** (1862–1935) fiatal korától kezdve gyógyszerészinaként dolgozott Aradon, majd Békéscsabán, a Varságh Béla vezette Sas gyógyszerésztárban. Diplomája megszerzése után előbb a Sas patika bérlője, majd 1911-től már tulajdonosa volt. Itt korszerű gyógyszerészeti műhelyt hozott létre, ahol kifejlesztette a közismertté vált pemetefű-cukorkát, amely nemcsak országos, hanem európai ismertséghez is juttatta. Hiszen előfordult, hogy egy Németországból küldött levélben, a címzésen 'Herr Pemetefű-cukor' szerepelt. Ismert termékei közé tartozott a kámfor liniment (krém reumára, ízületi fájdalomra), a Vanil tabletta (vanília helyett), a Réthy-esszencia (rum és likőr készítéséhez), az Akri tabletta (szájfertőtlenítő), valamint vegyszeti termékei közül a Papagáj ruhafesték. Elsők között volt, aki reklámozni kezdte termékeit, melyeket levélpapírokon és üvegeken helyezett el.

Békéscsabán született **Lipták Pál** (1874–1926), aki fiatal korában kitanulta az ácsmesterséget, és tizenöt évesen már részt vett a Vaskapu szabályozásának munkálataiban. Mérnöki diplomáját a Műegyetemen szerezte meg, majd néhány év múlva az *Adalék a vasbeton szerkezetek elméletéhez* című disszertációjáért a doktori címet is megkapta. Írása nyugaton hamar elterjedt, hiszen neki köszönhetően a vasbeton-építkezések területén új időszak vette kezdetét. 1908-ban létrehozott gyárában vasszerkezetek előállításába kezdett, amelyeket szállodák, lakóházak és irodaházak felépítése során használtak fel. Nevéhez köthető az első harckocsi-prototípus előállítása 1912-ben, amelyhez egy volt traktorvázat borítottak be páncéllemezekkel, és ezt fegyverezték fel. Gyára az I. világháború alatt katonai felszerelések gyártását és a hadianyag-utánpótlás feladatát is ellátta, ezért 1918-ban IV. Károly magyar király a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki.

Tanító fiaként született Zomboron **Rel Lajos** (1874–1938), és maga is a tanítói pályát választotta. Az egyetem elvégzése után, Kolozsvárott dolgozott nevelőként és tanítóként. 1898-ban került Békéscsabára, ahol a helyi evangélikus gimnázium tanára, majd 1916-tól az igazgatója volt. Tanári pályája elején hozta létre az iskolai könyvtárat, valamint az ő nevéhez fűződik az Önképzőkör megalapítása, amely a fiatalokat támogatta öntevékeny tanulásukban. Igazgatóként a legnevesebb tanárokat alkalmazta a gimnáziumban, ezáltal magas színvonalú oktatás lehetőségét teremtette meg. Munkásságához köthető a biológiai, fizikai és kémiai gyakorlatok bevezetése, ehhez a technikai feltételeket is biztosította.

Remenár Elek (1876–1959) Zemplén megyében született, és Budapesten végezte el az orvosi egyetemet. 1907-től a békéscsabai kórház igazgatójaként dolgozott, majd az első világháború alatt a szerb fronton harcolt. Sebesülése után hazatért,

és a katonai kórházban dolgozott tartalékosként. Az 1930-as évektől fejleszteni kezdte a csabai kórházat, korszerűbb lett a laboratórium, a prosectura (boncterm) és a kórházi konyha is. 1935-ben adták át az új sebészeti és szülészeti osztályt, ezután már négy osztállyal és több mint 300 ágygal rendelkezett az intézmény. Rendkívül felkészült sebész volt, aki új műtéti eljárást vezetett be, sőt még ortopédiai műtéteket is végzett.

Békéscsabán született **Ős Lajos** (?–1938), édesapja a Suk-Wagner téglagyár vezetőjeként dolgozott. Tanulmányai után a Békéscsabai Takarékpénztár Egyesület pénztárnoka lett, de fizetését már ekkor is az általa tervezett gép kivitelezésére költötte. 1909-ben készítette el egy új szerkezetű gép, a „repülő szélmalom” tervét, amelyet Fikker Károllyal együtt épített meg. Az új struktúra azt jelentette, hogy a gép egysíkú, monoplán volt. Középen helyezték el a motort, amelynek működésével együtt a gép felső része elkezdett forogni, és helyből emelkedett a magasba. 1912-ben került sor a próbarepülésre, azonban a szerkezet nem bírta a terhelést, a kísérlet nem sikerült, és röviddel ezután Ős Lajos felhagyott a repüléssel.

Mohácsy Mátyás (1881–1970) Békéscsabán született, ahol édesapja gyümölcsfák oltásával foglalkozott, és fia ekkor ismerkedett meg a kertészkedés alapismereteivel. Diplomáját a Kertészeti Tanintézetben szerezte, majd külföldön gyarapította tudását. Az első világháború kitörésével őt is besorozták, de rövidesen fogságba esett, ahonnan csak 1920-ban tért vissza és a Kertészeti Tanintézetben kezdett dolgozni. Nevéhez fűződik az első hazai kertészeti tudományos kiadvány megjelentetése 1935-ben, valamint részt vett a Gyümölcstermesztők Országos Egyesületének megalakulásában. Tevékenysége nélkül nem jött volna létre 1949-ben a Kertészeti Kutató Intézet. Kiemelkedő tudományos tevékenységéért 1949-ben Kossuth-díjjal tüntették ki.

Békéscsabai kovácmester fiaként született **Kvasz András** (1883–1974), aki inasévei után Budapestre ment, és kerékpárok készítésével, javításával foglalkozott. A repüléssel is itt ismerkedett meg, kezdetben csak a gépeket építette, végül 1910-től már repüléseket végzett. 1911 után bemutató repüléseket tartott közel hetven településen, ezzel is a magyar aviatikát népszerűsítette. Az első világháború alatt

repülőszolgálatot teljesített, azonban 1915-ben orosz fogságba esett. 1918-ban tért haza, de ezután már más jellegű munkákat vállalt. A második világháború után megindult a belföldi légi forgalom, és a békéscsabai reptér vezetőjeként dolgozott nyugdíjazásáig. Munkásságát 1953-ban a Nemzetközi Repülő Szövetség kitüntetéssel ismerte el.

A békéscsabai születésű **Tevan Andor** (1889–1955) tanulmányai befejezése után vette át apja, Tevan Adolf nyomdáját. Ekkor kezdett komoly fejlesztésekbe, és a modernizálásnak köszönhetően igényes kiadványok jelentek meg. A Tevan Könyvtár sorozatban a magyar és külföldi irodalom számos alkotása kapott helyet. Nemcsak a sorozat szerkesztője volt, hanem a könyvek borítóját is maga tervezte. A gazdasági válság miatt a könyvkiadás mellett elkezdett csomagolóanyag-gyártással is foglalkozni, így gyógyszerek, cukorkák csomagoló- és reklámanyagait készítették el. 1948-ban megjelentette Anatole France *Jacques Tournebroche vagyis Nyársforgató Jakab meséi* című művét, amelyért Pro Arte kitüntetésben részesült.

Kállay Kornél (1907–1973) Békéscsabán született, diplomáját a Gazdasági Akadémián szerezte Mosonmagyaróváron. A tanítói éveket követően Szarvason kezdett komolyabb kutatásokba. Elsőként ő végzett szántóföldi öntözési kísérleteket, valamint elkezdte a magyar rizstermesztés módszereinek kidolgozását. Később dolgozott az Országos Öntözési Hivatalban, valamint néhány év múlva az Agrárgazdasági Kutatóintézet munkatársa lett, és részt vett a Tisza II. vízlépcső agrárgazdasági tervének kidolgozásában is. Utolsó éveiben tevékeny szerepet vállalt az aranykorona-hold értékeinek megállapításában.

A bemutatott személyiségek munkásságukkal nemcsak szűkebb, hanem tágabb környezetük fejlődését is elősegítették. Fontos, hogy újra visszakerüljenek a köztudatba, hiszen ők azok a tehetséges csabaiak, akikre büszkék lehetünk.

LOVAS ANETT CSILLA ◀

Összeért

DESZKA Fesztivál 2014

Változatosság, újdonságok, különleges kínálat – ezek voltak a 2014-es DESZKA Fesztivál sajtótájékoztatójának hívószavai. Úgy gondolom, a fesztivál egésze teljesítette az elhangzott ígéreteket: valóban sikerült egy igazán magas színvonalú és sokszínű programsorozatot összeállítani. A színházi előadásokat szakmai kísérőrendezvények váltották, esetenként beszélgetéseken, folyóirat-bemutaton vagy koncerteken vehettünk részt. A változatosság ezen a fesztiválon nemcsak a programok sokféleségét jelentette. A színházi előadások azt mutatták, hogy a kortárs magyar színjátszás korántsem homogén, hiszen különböző színházi tendenciák rajzolódtak ki e kilenc napban: többek közt a mozgásszínház, az improvizációkra épülő játék vagy a bábszínház is jelen volt a gazdag programsorozatban. Sajnos nem állt módomban az összes előadást megtekinteni, így ez a beszámoló nem lehet teljes – pedig a kihagyott produkciók is számos elemzési szemponttal gazdagíthatnák a gondolatmenetet. Írásomban arra törekszem, hogy az általam látott előadásokat röviden elemezve kiemeljek néhány olyan tendenciát, ami a mai magyar színjátszás szerves részét képezi.

A fesztivál egyik újdonsága az úgynevezett Gördeszka felület bevezetése volt: a Csokonai Nemzeti Színház a debreceni Vojtina Bábszínházzal közösen állította össze azoknak az előadásoknak a listáját, amelyekkel elsősorban a legkisebbeket célozták meg. Rendkívül jó ötletnek tartom, hogy a fesztivál idején a fiatal nézők számára is külön programsorozatot állított össze,

hiszen így a gyerekek is ízelítőt kaphatnak a fesztiválhangulatból, s talán később, felcseperedve már a DESZKA felnőtteknek szóló előadásaira is ellátogatnak majd. Magyarországon ma számos kreatív, tehetséges bábszínházi műhely létezik, s alkotóik nemcsak gyermek-, hanem felnőttelőadásokat is játszanak. Ilyen volt a szombathelyi Mesebólt Bábszínház és a Kőszegi Várszínház közös produkciója, a Jorge Luis Borges novellájából készült *Baltasar Espinosa utolsó üdülése és üdvözlése*. Az előadásban különböző síkok fonódtak össze: Jézus Krisztus és Baltasar életútját, a bábszínházi eszköztárat és az előszereplős játékot, a vásári komédia és a passiójáték elemeit keverték az alkotók, jó arányérzékkel. A díszlet harsány színei és a hangos zene önfeledt életörömet varázsoltak a színpadra, azonban a beékelődő latin zsolozsmák és a női szereplők feke-

Jelenet az Első szerelemből

Fotó: Máthé András

Jelenet az Akárkiből

te ruhái komorabbá színezték a látottakat, mind-ez előrevetítette Baltasar közelgő tragédiáját is. A kortárs irodalom és színház is gyakran rákérdez szakrális és profán hatáira, átjárhatóságára. A *Baltasar Espinosa...* egyrészt látható „választóvonalakat” húzott a kettő közé, hiszen az evangéliumi események bábkok segítségével elevenedtek meg, Baltasar történetét pedig hús-vér színészek játszották. Másrészt Jézus egészen emberi figuraként lépett elő, csodatételeit groteszk humorral jelenítették meg (például a leprás embernek leesik a feje, Jézus visszarakja, de a meggyógyított arca hátrafelé áll, ezért a nyakát el kell forgatni), Baltasar története pedig egyre komolyabbá válik az előadás során. Ezzel a hangnemi-hangulati keveredéssel a borgesi elképzeléshez is hűek maradtak az alkotók, hiszen a *Márk evangéliuma* című novella is felszámolja a különbséget a krisztusi történet és egy egyszerű ember élete között. A darab egy másik kortárs színházi jelenséget is jól példáz. Hans-Thies Lehmann *Posztdramatikus színház* című kötete óta szinte közhely, hogy bár a szövegnek továbbra is fontos szerepe van a színházban, de a színpadon elhangzó szöveg lírai vagy epikai művek alapján is megszülethet. A *Baltasar Espinosa...* egy prózai művet adaptált úgy, hogy az alapszöveg bibliai referenciáit más evangéliumi szöveghelyekkel is kibővítette, ez-

által még inkább kidomborodhatott a sajátos szakrális-profán egység és ellentét.

Érdekes volt közvetlenül a *Baltasar Espinosa...* után látni a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház *Akárki* című produkcióját, hiszen bár formailag számos párhuzam vonható a kettő között. Az előadások két középkori műfajt idéztek fel: előbbi a passiójáték, utóbbi a moralitás elemeit vette alapul. Mindkét előadásra jellemző volt a komikum és tragikum összemosása, az emberi élet nagy kérdéseinek boncolgatása és a nyugtalanító végkifejlet. Kárpáti Péter az azonos című középkori moralitásjátékot ültette át a jelenkorba: az *Akárki* arról szól, hogy bármikor, bárkiért eljőhet a halál, és akkor az embernek csak rövid ideje marad arra, hogy számot vessen az életével. A főszereplő ebben az esetben egy nő, Emma, a cselekmény kiindulópontja pedig egy köztes hely, a metróállomás. A megállóban játszódó első jelenet remekül jelenítette meg a XXI. század technicizált környezetét a metrócsikorgással, a torzított mikrofonhangokkal, a technozenével vagy az éles fényekkel. De már itt is megfigyelhető volt az, hogy a megszokott, ismert jelenségek (tárgyi környezet, emberi reakciók, természetes és mesterségesen generált hangok stb.) hirtelen átfordulnak nem szokványossá és bi-

zarrá. A megállóban például egy embertestű, vad-disznófejú hibrid tűnik fel, egy másik jelenetben a főszereplő édesanyja macskának van maszkírozva és időnként macskahangon szólal meg, vagy a szereplők időnként jól ismert szállóigéket fordítanak át, már-már karikírozva az eredetét („Itt van, megjött Budakeszi, ki fagylaltját maga eszi!”). Ennek megfelelően a színészi játék is a realista színjátszás és a stilizált játékmód határmezsgyéjén mozog. A bravúros színészi játék mellett az előadás térszervezését emelném még ki. A rendező, Radu Afrim a hagyományos kukucskalószínpadi megjelenítést rendkívül leleményesen alkalmazta. A metrómegállóból ugyanis különböző belső és külső terekbe kellett eljutni, például egy ruházati üzletbe, az utcára vagy egy intim atmoszférájú otthonba. A világítás megváltoztatása vagy néhány díszlet-elem áthelyezése segítségével a színpadnak mindig egy újabb része vált hangsúlyossá, s bár a színpad nem volt túl kiterjedt, ez a sajátos térhasználat mégis szinte végtelenné tette.

A Stúdió K előadásával újra visszatérhettünk a bábok világába. Zalán Tibor *Számár a torony tetején* című darabja a legfiatalabb korosztályhoz szólt, de a felnőttek is együtt nevettek és izgultak a gyerekekkel. A nevetést a Zalán Tibortól már megszokott nyelvi humor garantálta, a történet izgalmait pedig remekül színre vitték a bábművészek. A színpad feletti kivetítőn Marc Chagall festményeit láthatjuk, a bájos figurák is mintha egy-egy Chagall-képről léptek volna elő – színház és képzőművészet szerencsés összefonódását figyelhettük meg ebben az előadásban. A darab főszereplője egy kisfiú, Boldizsár, aki répát eszegető, a háztetőn hegedülő nagyapját odahagyva indul édesanyját megkeresni a Holdon, és csatlakozik hozzá örökre zsörtölődő számara, Zebulond is. De hogy kerül a számár a torony tetejére? A két szereplő végül Párizsban, az Eiffel-torony tetején fejezi be útját, ahonnan a kisfiú valóban felmászik a Holdra, a számár azonban a földön marad és hazatér a nagyapóhoz.

A bábelőadást követő *Bűkkfászéki Mária* című vásári komédia is a vidámság jegyében telt. Kele Fodor Ákos a commedia dell' arte és a misztériumjátékok világát idéző darabját az Erdélyi Vándorszínház tagjai adták elő az Ady Parkban. Az előadás komikuma nemcsak a vérbő humorral megírt szövegben rejtett, hanem a túlzó gesztusokban, a parodisztikus játékmódban és jelmezekben is. Utóbbiak közül a kedvencem a tudós doktor piros nadrág, citromsárga zokni, elől nyitott fűzős cipő kombinációja volt, de a cigány jósnő vagy Mária édesanyja is olyan ruhákba öltöztek, amelyek első látásra szinte mindent elmondtak a karakterekről.

Az eszközhasználat is arra szolgált, hogy egyénítse a karaktereket: például a részeges pap kezéből sosem hiányozhatott a borosüveg, a cigány jósnő pedig újra és újra elővette a kártyáit. Csujka László rendezésében egy könnyed, humoros, mégis minden részletében aprólékosan kidolgozott vígjátékot láthattunk.

Az előadást megelőző első benyomás nagyban függ attól, a néző komfortosan érzi-e magát abban a térben, ahová belép. Az *Originál láger* kezdetén a zene alakítja ki a komfortérzetet: a MODEM egyik kiállítóterének rögtönzött színpadán néhány fiatal játszott különböző hangszereken egy ismétlődő rockdallamot, ezért úgy éreztem, mintha egy koncert elejére csöppentem volna be, mikor a zenekar még hangol. Az első jó benyomások után azonban rögtön feltűnt, hogy az előadás térszervezése nem túl szerencsés. A nézők széksorai szorosan egymás mögött sorakoztak, melyek között egy „folyosót” alakítottak ki, többek közt itt is játszottak a színészek. Azonban aki nem az első sorban ült, néha nem észlelte, mi történik pontosan, ugyanis szemmagasságban csak a többi néző között lehetett valamit látni. A térszervezés másik jellemzője a játéktér és nézőtér átjárhatósága volt: a színészek gyakran a közönség soraiba ültek le vagy onnan álltak fel, s játszottak el egy jelenetet, de az így bemutatott jelenetek sem voltak mindig láthatóak. A „nyegedik fal” a fizikai közelség ellenére sem bomlott le, hiszen a néző nem vált az előadás szereplőjévé. S ha a „látási viszonyok” nem is voltak mindig tökéletesek, a zenei élményre nem lehetett panasz. A fesztivál több előadásában is nagy hangsúlyt kapott a zenei aláfestés, például a már említett *Akárki*-ben vagy később *A nagy fűzet*-ben, az *Originál láger*-ben pedig már-már főszereplővé lépett elő a zene. Az élőzene a jelenetváltásokat tette gördülékenyebbé, illetve több jelenet középpontjában is énekes-zenei produkció állt. Nem véletlenül, hiszen a pécsi MŰSZI diákszínházi Háy János *A kéz* című darabját feldolgozva olyan tipikus kamaszkori kérdéseket, problémákat vittek színre, mint például a csajozás, a csajozáshoz pedig a legjobb segítőtárs egy szál gitár. Ám a jó zene, a párkapcsolat megléte (majd felbomlása), vagy az érettségi utáni felszabadulás keserűes végszót hoz magával: „előttem a nagyvilág, és nincs előttem semmi”. Ez a mondat találóan foglalja össze a fiatalok szabadságkeresésének paradox folyamatát.

A szabadságkeresés a *Holdvilág és utasa* című előadásban folytatódott: Szerb Antal *Utas és holdvilág* című regényét Forgách András öntötte drámai formába, a darabot a Pesti Magyar Színház előadásában láthattuk. Szerb Antal hőse, Mihály szabad-

Jelenet a Wilhelm-dalokból

Fotó: Henning János

ságot, boldogságot, magyarázatokat keres, azonban az előadás során sokszor úgy éreztem, mintha a színészek is keresnék a megfelelő kifejezési formát, illetve mintha az rendező sem döntötte volna el, hogyan használja az egyébként különleges teret az események megjelenítéséhez. A forgószínpad, a centrális elrendezés, a nézők és színészek közelsége formailag izgalmassá tette volna az előadást, ám a tér- és jelenetváltások sok esetben megoldatlanok maradtak. A regény erős atmoszférája a színpadon csak kevéssé érvényesült, sajnos ez többek közt a Mihályt játszó színész elhibázott játékán is múlt. Az író-dramaturg, Forgách András elismerést érdemel, mert a kamasz- és felnőttkor közötti ugrásokkal sajátos időszerkezetet alkotott, és ezzel új fényt vetett a regény bizonyos részleteire, még inkább összekapcsolva a múltbéli és az elbeszélés jelen idejében játszódó történeteket.

Eddig olyan előadásokat vettem sorra, amelyekben színész és néző szerepe jól elkülöníthető: a néző a „negyedik fal” mögött ülve fogadja be a színpadról érkező vizuális és auditív ingereket. A Karaván Művészeti Alapítvány viszont kivett néhány téglát ebből a falból és engedte, hogy a néző is az előadás alakítójává váljon – legalábbis gondolatban. A *show folytatódik* című előadás rendezője és írója Nyári Oszkár volt, aki a darab kezdetén röviden felvázolta, mit fogunk látni. A produkció kerete egy valóságshow volt, amelyben egy Gyuszi nevű 18 éves roma fiatal az albérlet- és munkakeresés, valamint a párkapcsolat különböző stációit járja végig. A műsor bizonyos pontjain zöld és piros kártyák felmutatásával szavazhattunk arról, merre haladjon tovább Gyuszi élete. A játékmester olyan helyzetekben

szavaztatta meg a közönséget, amikor valóban kiélezett volt a döntési szituáció, és akármit is választottunk, mindig ott motoszkált bennünk a kérdés: nem lett volna jobb inkább a másik kártyát felemelni? A voksainkat ugyan nem számolták meg, így a cselekményre nem voltunk hatással, de figyelhattunk saját döntési mechanizmusainkra, amelyekre a hétköznapiakban talán nem mindig reflektálunk. Sajátos befogadói stratégiát igényel tehát az előadás, hiszen egyfelől arra koncentrálnunk, ami a színpadon történik, másfelől pedig a szavazás során felvetett problémákat is végiggondoljuk. Időnként passzív befogadóból a saját döntéseink értelmezőjévé

léptünk elő. Igaz, a komolyabb értelmezés inkább a darab utánra marad, ugyanis a színpadon történetek is magukra vonják az érdeklődést. Maga az eseménysor viszonylag egyszerű, nincsenek benne csavarok vagy kitérők, de az olyan elemek, mint a jelenetek kezdetén bemutatott árnyjáték, a showműsor-díszlet kidolgozottsága, a dallamos zene (Karavan Familia) mind-mind figyelemre méltó. A darab utolsó mondata ugyan szomorú üzenetet sugall („Az élet nem habos torta, hanem húsdaráló!”), mégis jó hangulatban jöttem el az előadástól (és az azt követő, rendkívül tanulságos közönségtalálkozóról), hiszen remek élmény volt ilyen üdítő, közvetlenül engem megszólító alkotást látni.

A Jel Színház *Wilhelm-dalok* című alkotása is megszólított, de másképpen. A *Baltasar Espinosa...* kapcsán már említettem a posztdramatikus színház kategóriáját. Nagy József és Bicskei István előadása szintén értelmezhető a lehmanni keretben. Itt nemcsak a drámai szöveg feladásáról van szó, hanem arról a játékmódról is, ami a legkevésbé sem mondható szokványosnak. A *Wilhelm-dalok* Tolnai Ottó egyik versciklusa, ami olvasás közben is számos értelmezői kihívást tartogat: expresszív képekkel sűrített, hétköznapiak tűnő, mégis bonyolult nyelvhasználata, a központozás hiánya gyakran megakasztja és elgondolkodtatja a befogadót. A Jel Színház abból a szempontból hűségesen adaptálta a versciklust, hogy a képi telítettség és a mondanivaló bonyolultsága az előadásra is jellemző volt, bár a versciklusnak csak egy részét használták fel. A színészek nem a realista színjátszás eszközeit alkalmazták: a Bicskei István által alakított karaktert nehéz lenne bármilyen szereplőtípushoz sorolni,

hiszen egyszerre volt bölcs és kissé bolond, beszéde időnként érthető, tiszta volt, máskor eltorzult, gesztusai olykor a mondanivalót egészítették ki, más esetben pedig teljesen szétvált a mozgás és a beszéd. Nagy József nem szólalt meg, hanem egy ősz hajú maszkkal a fején különleges mozdulatsorokat végzett, például egy bőröndből fehér port folytatott ki egy zongora elé, vagy a színpad közepén lévő „kicsinyített színpadon” formázott szobrot, hasított szét festővásznat. A sajátos színészi játéknak köszönhetően a befogadás is másképpen alakul. Míg a dramatikus színházban egy történet megtekintése hasonló a lineáris olvasás folyamatához, addig a Jel Színház produkciója számomra inkább a versolvasással rokonítható: az egyenesen előrehaladó cselekmény megértése helyett a képek, gondolatrítmusok befogadása volt a cél.

A Forte Társulat *A nagy füzet* című előadása sok szempontból párhuzamba állítható a Jel Színház produkciójával. Mozdgásszínházi társulat lévén, a szöveg mellett itt is fontos szerepet játszottak a különleges mozdulatsorok, az akrobatikus mozgás, a testi határok feszegetése. Emellett a különböző eszközökkel való speciális bánásmód is mindkét előadás jellemzője volt: míg Nagy József festővásznak, gyurma, viasz segítségével alkotott képeket, addig a Forte Társulat színészei zölkségekkel és más élelmiszerekkel formálták meg a háború által lecsupaszított falu környezetét. Ebben az előadásban bármi bármivé átváltozhat: krumpliszákból papucs lesz, több zacskó spagettiből készül el a nagy füzet, nokedliszagatóból hóként hull alá a nokedlítészta. A varázslók pedig a színészek, akik a különböző zölkségek, élelmiszerek, konyhai eszközök mellett a testüket is úgy használják, hogy a néző egy percre sem tudja levenni a szemét a színpadról. Andrassy Máté nagyanyaként egy olyan karaktert formált meg, aki magasságával följe tornyosul az ikreknek, és ha kell, két hóna alá kapva viszi őket egyik helyről a másikra. Már csak a színészek közti magasságkülönbség is érzékeltette a nagyanya fölényét, elnyomó akaratát a fiúkkal szemben; azonban a történet előrehaladtával a nagyanya kegyetlensége enyhül. Ezzel párhuzamosan a fiúk egyre jobban megkeményítik magukat, amit többek közt egymásnak okozott fájdalommal (póréahagymával verekednek, mellkasukon kiserked a vér) és lelki gyakorlatokkal (édesanyjuk szavait mormogják, hozzátéve: nem fáj) érnek el. Krisztik Csaba és

Jelenet A fiúból

Fotó: Petru Danci

Nagy Norbert hiteles és meggyőző játékának igazi csúcspontjai talán nem is a dinamikus, nagy fizikai erőfeszítést igénylő jelenetekben csúcsosodtak ki, hanem azokban a kimerevített képekben, amelyekben a néző részletesen megfigyelhette a játékban lévő arcok és testek különös esztétikumát.

A regényadaptációk mellett kortárs magyar drámaszövegek is elhangzottak a fesztiválon. Például Forgách András *A fiú* című darabja, amelyet maga a dráma szerzője rendezett, és a nagyváradi Szigligeti Színház művészei adtak elő. A darab műfajilag tragédia lenne, egy fiatal drogfüggő öngyilkossághoz vezető útját mutatja be. Azonban az előadás úgy vált ketté, hogy nem épült fel az az ív, ami a tragikus eseményhez vezetett volna. Az első egy órában egy idősebb házaspár sehová sem vezető veszekedését láttuk és hallottuk, melyben különösképp a feleség, Fábíán Enikő játéka volt erőltetett és túlzó. A veszekedés után a férj elaludt, innentől kezdve nem volt más szerepe; a feleséget pedig furcsa figurák keresték fel: egy lelkész, egy teljesen zavart fiú, majd a fiút kereső rendőrök. Az egyébként is kicsi tér egyre jobban szűkült az újabb és újabb szereplők belépésével, és véleményem szerint ebben az érdekes térformálásban (illetve a nem szokványos díszletelemekben, például a radiátorcsövekben, a festményekkel jelzett ablakokban, a „hitvesi” ágy elhelyezésében) rengeteg kreatív potenciál lett volna, ám a tragikum nem tudott megszületni a Horváth Árpád Stúdiószínház színpadán. Az előadásnak mindezzel együtt is üde színfoltja volt Dimény Levente (Lelkész), Tóth Tünde (Gondnoknő) és a címszereplő Varga Balázs játéka.

A fesztivált azonban nem *A fiúval*, hanem Pin-tér Béla és Társulata *Titkaink* című előadásával

Jelenet a Titkainkból

Fotó: Mészáros Csaba

zártam. A társulat, melyet a korábbi DESZKA Fesztiválokon is figyelemmel kísértem, az évek során egyenletesen magas színvonalú előadásokkal örvendezteti meg a debreceni közönséget. S hogy itt is népszerűek, azt mi sem jelzi jobban, mint a teltházak nézőtér és az előadás végeztével felharsanó, hosszú ideig tartó vastaps. Persze a népszerűség nem mindig a minőség jelölője, de a társulat esetében a kettő együtt jár. A művészek mindenkor aktuális témákat dolgoznak fel előadásaikban: kirekesztés, rasszizmus (*Szutyok*), magyar történelem, identitás (*Kaisers TV, Ungarn*), gyermeknevelés, elfogadás, beilleszkedés (*A 42. hét*), de még hosszasan sorolhatnánk azokat a családi, társadalmi, szociális problémákat, amelyekkel a társulat árnyalt módon foglalkozik. Ez alkalommal az ügynökkérdést dolgozták fel a rájuk jellemző groteszk látásmóddal, briliáns színészi alakításokkal. Előadásaik egyik legnagyobb erénye, hogy a színészek egy pillanat töredéke alatt képesek a komikumot tragikumba, a humort döbbenetbe fordítani. Péntek este is számos ilyen pillanatot láthattunk: például a Csákányi Eszter alakította Pánczél György elvtárs komikus, apró önkényúrból esendő emberre változott azzal az egyetlen gesztussal, hogy levette a szemüvegét. Mellette kiemelném még Stefanovits Angélát is, hiszen úgy gondolom, a fesztivál egyik legeredetibb alakítását mutatta be a már 10 évesen is megfásult, gunyoros, népzene gyűlölő Ferike szerepében. A színészi játék mellett a zenei aláfestést is kiemelném. A fesztivál több előadására (és, ahogy tapasztalom, számos kortárs színházi produkcióra) is jellemző volt az élőzene alkalmazása: vagy

egy zenekar (*A show folytatódik*), vagy egyetlen zenész (*Anagyfűzet*), vagy a színészek (*Originál láger*) alkották meg az előadások zenei szövetét. A *Titkaink* esetében a színészek használtak különböző hangszereket, így a '70-es, '80-as évek sajátos táncmuzikáját idézték meg. Az előadás után egy zenész ismerősöm felhívta a figyelmem arra, hogy a dallamok időnként pontatlannak és hamisnak tünnek, s azon töprengtünk, ez vajon hiba volt-e vagy szándékosan játszottak így. Bár nem jutottunk dűlőre, mégis úgy gondolom, hogy a társulat egyedi játékmódjában a szándékoltan hamis zenélésnek is lenne helye. A színészek ugyanis gyakran törekszenek arra, hogy bizonyos elidegenítő elemek segítségével kizökkentsék nézőiket a kényelmes befogadói pozícióból: ebben az előadásban a hol forgó, hol megálló hatalmas magnókazetta, a parodisztikus tánclépések (Pintér Béla és Szamosi Zsófia közös tánca legalábbis egy saját videoklipet érdemelne), a paradoxonokkal leírható figurák újra és újra elgondolkodtatták vagy megnevettették a nézőt – hogy néhány perccel később már azon töprengjen: hogyan tudok szimpatizálni egy pedofil főhőssel? S bár az előadás központi témája a besúgóná válás volt, mégis rengeteget tudtunk meg az emberi lélek ellentmondásos működéséről – s talán minden Pintér Béla-előadás erről szól igazából.

Ugrai István a 7ora7.hu oldalon megjelent kritikájában azt jegyzi meg Pintér Béla és Társulata kapcsán: „Azt hiszem, összeért.” Úgy gondolom, ez a fesztiválra is elmondható: 2014-ben összeért egy igazán meggyőző koncepció. A rendezvénysorozat alatt a színház iránt érdeklődők egy gazdag és igényes körképet kaphattak arról, milyen a mai magyar színháztársulás, hogyan működnek a különböző társulatok és műhelyek, milyen módszereket, eszközöket használnak. A fesztivál alapján elmondható, hogy bár a kultúra finanszírozása az utóbbi időben problematikusává vált, mindez a kreativitást, az újra való fogékonyságot nem ásta alá. A kortárs magyar színházban olyan biztató folyamatok működnek és indulnak el, amelyek miatt érdemes rendszeres színházlátogatóvá válni.

Asztalidráma

A szavak színjátékának születése

Térey János Asztalizene című színművében

„Szónak szónoka légy és végbevivője a tettnek!”¹

Térey János ismert és elismert kortárs költőként fogott a színműíráshoz, jelentős költői, írói, műfordítói életművel a háta mögött, számos elismerés és díj birtokában. *Asztalizene*² című darabjáról a következőket írja Kovács Dezső:

„Térey drámájában elég sok epikus betét hangzik el, kommentárok, szófutatok, verbális építmények; a szereplők keveset cselekszenek, annál többet meditatálnak és monologizálnak. A felszín laza kávéházi csevejt, oldott társalgási locsi-fecsi mutat [...] Cselekmény alig-alig csordogál, inkább csak ironikus futamokból, patinázott dialógusokból rajzolódik ki valamiféle állapotrajz.”³

A színikritikusnál jobban talán nem is foglalhatnánk össze mindazt, ami az *Asztalizene* cselekményéről, valamint gondolatok, szavak és cselekedetek viszonyáról a Térey-dráma kapcsán elmondható. Tanulmányomban az *Asztalizenére* mint írásműre összpontosítok elsősorban, az alábbi kérdésekre keresve választ: Hogyan válik a retorika, a beszéd és a beszédmód Térey János vizsgált színművének egyik, ha nem a legfontosabb szervező elvévé? Átveheti-e a retorika a dramaturgia szerepét részben vagy egészben Térey János színművében? Létezhet-e a „retodramaturgia” mint *retorikai dramaturgia*? Hogyan alkalmazza a retorikát mint dramaturgiát Térey János színműveiben, különös tekintettel az általam vizsgált *Asztalizene* című darabra?

1 HOMÉROSZ: *Iliász* (9. 438–443.)

2 TÉREY János *Asztalizene* (*Színmű három tételben*), Színház (A Magyar Színházi Társaság Folyóirata), Budapest, 2007 december

3 KOVÁCS Dezső, *Asztalizene*, Kritika, 2007/december

Írásomban nem törekszem az *Asztalizene* szövegének részletes elemzésére, legfontosabb célom új lehetőségek feltárása a Térey-dráma értelmezésében, szigorúan elméleti megközelítésből. Válaszok helyett sok esetben inkább újabb kérdéseket vetek fel. A klasszikus dramaturgia és retorika dimenziójában vizsgálom Térey színművét, elsősorban az irodalomtudományi diskurzus felhasználásával. Munkámban a következő szempontokra fordítottam a leginkább figyelmet: az *Asztalizene* dramaturgiájának és retorikájának összefüggései, figyelemmel a retorika mint dramaturgia lehetőségére; az *Asztalizene* szövegében feltárható, meghatározható és leírható retorikai alakzatok összehasonlításának lehetőségei Térey *Drezda februárban*⁴ című verseskötetének retorikai alakzataival, illetve kísérlet annak igazolására, hogy a költő Térey a „szavak színjátékának” születését megelőzően már eljegyezte magát a retorika tudományával-művészetével. (Utóbbi feladat elvégzése további kutatást igényel, az alapos összehasonlító elemzés nem célja ennek az írásnak.)

Száll a dráma szájáról szájra...

Margócsy István így ír az *Asztalizene* szereplőinek beszédmódjáról, annak stilisztikai, retorikai, dramaturgiai vonatkozásairól:

„Térey legnagyobb bravúrja (egyben istenkísértően vakmerő és alighanem egyszeri kísérlete) lényegében »csak« abból áll, hogy szereplőit, szembeállva mind a színdarabírási, mind a színpadi játékszói konvenciókkal, *versben* beszéltesse: azaz a

4 TÉREY János, *Drezda februárban*, Bp., Palatinus, 2000

legelső megszólalástól kezdve a megszokottól és elvárttól radikálisan eltérve emelkedettre stilizált beszédre (és játksásra) készíteti figuráit, akik ettől a megkötöttségtől indítva, mondhatnánk: kényszerűen, emelkedettséget nyernek – hiába beszélnek a kisszerű hétköznapiokról, hiába nem történik velük olyasmi, ami 'kiemelné' őket más társaik sorából, az a beszédregiszter, melyben megfogalmazták magukat, túlmutat egyszerűségükön (vagy sokszoriságukon), s jelentőséget kölcsönöz nekik.”⁵

Margócsy „emelkedettre stilizált beszédet” említ, amitől indítva a darab „figurái” „kényszerűen emelkedettséget nyernek”, amivel a beszéd retorikai megformáltságára és e megformáltság dramaturgiai következményeire utal. Az „emelkedettre stilizált beszéd” nemcsak retorikailag megformált beszédet, de retorikailag megformált karaktereket is jelent Térey drámájában, amelynek szereplőire beszédük és annak módja jellemző leginkább. Így válik a beszéd retorikai megformáltsága és formája a jellemformálás, ezen keresztül a cselekedetek és a cselekmény legfontosabb tényezőjévé az *Asztalizené*-ben:

beszéd és beszédmód → karakter → cselekedet → cselekmény
szemben a hagyományos karakterdrámával:

cselekedet – cselekvésmód
/
karakter – szenvedés – szenvedésmód → cselekmény
\
beszéd – beszédmód

Amint Margócsy idézett cikkéből is világossá válik: az *Asztalizene* „emelkedettre stilizált beszéde” dramaturgiai következményekkel jár, hatására a szereplők „emelkedettséget nyernek”. Mondhatni, „drámai hőssé” válnak az amúgy közönséges, hétköznapi figurák, a színmű teleregényekből ismerős karakterei. Azért, hogy jobban értem az *Asztalizenét*, mint retorikai jelenséget, bevezetek néhány fogalmat, amelyek segítik gondolatmenetemet. Retorikai alakzatnak tekintem tetszőleges szöveg olyan elrendezését, amely retorikai célt szolgál. Retorikai cél hagyományosan a „rábeszélés, meggyőzés”⁶ – Térey drámájában azonban inkább a *karakterképzés* és a *jellemformálás* a retorika célja. Retorikai alakzatnak minősül a *bizonyítás*, az *enthüzméma*, a *példa*, a *toposz*, a *gnóma* vagy akár a *jellem* (éthosz), az *érzelem* (pathosz) és a *stílusnem*

is. Retorikai mintázatnak tekintem a szövegben feltárható, meghatározható és leírható retorikai alakzatok egy részét vagy összességét. A szöveg retorikai mintázatára jellemző retorikai alakzatának konformációja, azaz kapcsolódásuk sorrendje is. A retorikai mintázat jellemző nemcsak a retorikailag megformált szövegre, hanem annak megformálójára, mint szerzőre is. Egy írásmű szerzője szükségszerűen nyomot hagy művében, hasonlóan a fazekashoz, akinek korsója magán viseli az alkotó keze nyomát. Meglátásom szerint e nyomok retorikai nyomok is lehetnek írásmű esetében, amelyeket akarva és akaratlanul hagy művében az alkotó.

Platón a költői alkotást nagyrészt *akaratlan, tudattalan* folyamatként írja le, Szókratész maszkjában fejti ki gondolatait:

„Mert lenge lény a költő, szárnyas és szent, s mindaddig nem képes alkotni, míg az isten el nem töltötte, józansága el nem hagyta, és többé benne nincsen értelem... Mivel tehát nem szakértelem alapján alkotnak és mondanak tárgyukról olyan sok szépet...”⁷

A költői alkotás folyamatáról szóló beszédét Szókratész így folytatja:

„Az isten önmön értelmüket elvéve, őket használja szolgálk gyanánt, mint az isteni jószokat és jóvendőmondókat is, hogy, mi hallgatók tudjuk, hogy nem ők azok, akik azokat a nagybecsű dolgokat mondják...”⁸

Arisztotelész ezzel szemben a költői alkotás *mesterségéről* ír, ami nagy fokú tudatosságot feltételez az alkotó részéről:

„A költői alkotás *mesterségéről* általában véve, valamint válfajairól kívánunk beszélni, arról, hogy melyiknek milyen hatása van, hogy *miképpen kell összeállítani a meséket (műthosz)* ha a költői alkotás szép és jó akar lenni, továbbá, hogy *hány részből és milyenekből áll*, s ugyanúgy a többi dolgokról is, melyek ugyanezen vizsgálódás körébe tartoznak – kezdve természetszerűleg az *alapelemeken*.”⁹

A költői alkotás mibenlétének és folyamatának megítélésében Arisztotelész véleménye radikálisan eltér Platónétól. Fölmerül tehát a kérdés,

hogy tetszőleges szöveg alkotása során a retorikai megformálás mennyiben tudatos alkotói magatartás, és mennyiben nem az? Térey János *Asztalizene* című színművében a retorikai alakzatok alapvetően meghatározzák a színmű retorikai mintázatát, amely jellemző nemcsak a műre, hanem annak szerzőjére is. Megkockáztatom, hogy Térey jellegzetes költői-írói-színműírói stílusa – amely védjegyévé vált pályafutása során – jelentős részben az általa alkalmazott *retorikai alakzatokban* és alkalmazásuk módjában rejlik. Térey született költő, de kiművelt „szónok” is egyben. Olyan művész, aki színműíróként a „szavak színjátékát” valósítja meg, szemben a klasszikus dramaturgiával, amely inkább a cselekedetekre épít. További kutatás célja lehet Térey János költeményeinek összehasonlítása az *Asztalizené*-ben feltárható retorikai alakzatokkal. Meglátásom szerint a Térey-versek retorikai alakzatai áthatják az *Asztalizene* világát, a darab egészének hangulatát meghatározva ezzel.

Az „emelkedettre stilizált beszéd”, amit Margócsy István említ kritikájában, megfelel a Cornificius által „fennkölt”-ként meghatározottnak. A nyilvános beszéd stílusa a klasszikus retorikák szerint fennkölt, közepes és egyszerű lehet. Cornificius a stílusnemek kapcsán a következőket állapítja meg:

„Három stílusnem van – én formának nevezem –, minden helyes beszéd ezeket alkalmazza: az első a fennkölt, a második a közepes, a harmadik az egyszerű. Fennkölt az, amely magasztos szavak csiszolt és ékes szövevényéből áll. Közepes az, amely alacsonyabb, de mégsem a legalacsonyabb rendű és a leghétköznapiabb szavakból áll. Egyszerű az, amely leereszkedik a legáltalánosabban használt, tiszta köznyelvig.”¹⁰

Térey nem csak „emelkedettre stilizált beszédet” alkalmaz, ahogy Margócsy fogalmaz. Az *Asztalizene* szereplőinek beszéde mindhárom klasszikus stílusnem – fennkölt, közepes, egyszerű – változatait tartalmazza, akár egyetlen beszéden belül is. Mindez szintén a Térey-versek világát idézi: költeményeinek ismeretében könnyen belátható, hogy az *Asztalizené*-ben alkalmazott kevert stílus, mint jellemző retorikai megoldás már korábbi verseiben is jelen van.

A versek és színművek érdemi cselekménye helyett leginkább a szerző Térey „retorikai cselekedeteivel” találkozhatunk. Magában a „retorikai akus”-ban rejlik a Térey-színművek sajátos „cselek-

ménye”, nem a szereplők cselekedeteiben – amint azt a klasszikus dramaturgiák esetében megszokhattuk.

Retorika, mint a szavak színjátéka

Gondolatok, szavak és cselekedetek összefüggései válnak láthatóvá Térey János *Asztalizene* című színművében, a retorika mint dramaturgia alkalmazását kutatva. Az *Asztalizene* sokkal inkább a szavak, mint a cselekedetek színjátéka, a szöveg nagy számban tartalmaz *beszédaftusokat* a szereplők megszólalásaiban. Úgy gondolom, a beszédaftusok gyakori alkalmazása összefüggésben áll a cselekedetek és a hagyományos cselekmény bizonyos hiányával. Föltevésem szerint a *beszédaftusok* a cselekvés egyfajta pótlékeként helyettesíthetik az érdemi, a jelentős, a „nagy” cselekedeteket a műben. Kérdés, hogy az efféle *dramaturgiai megoldás* kiváltja-e ugyanazt a drámai hatást, amit az érdemi cselekedetek váltanának ki. Az *Asztalizene* cselekménye, annak java része a „színfalak mögött” megy végbe. A nyílt színen csupán a szereplők beszédeiben, származtatott módon, nyelvi reprezentációként van jelen a hagyományos értelemben vett „cselekmény”.

Térey szereplői nem, vagy alig cselekednek, inkább csak felidéznek cselekedeteket, történeteket beszélgetéseik során. Kovács Dezső és Margócsy István elemzése erre is felhívja a figyelmet. A hagyományos értelemben vett cselekedet és cselekmény így másodlagossá válik a műben a beszéddel szemben, amely a színmű egészét meghatározó jelentőségű. Ha cselekednek is a szereplők, cselekedeteik szinte jelentéktelenek, rutinszerűek, köznapiak, automatikusak, önmagukban általában nem fontosak sem a szereplők sorsa, sem a mű egésze szempontjából. Térey szereplőinek sorsa a beszéd, amely azonban csak ritkán sorsfordító az *Asztalizené*-ben. A szereplők „beszédre vannak ítélve”. Ez a beszéd azonban kettős beszéd, egyszerre valósít meg cselekvést és annak hiányát. A „semmiről való beszéd” valósággá válik, és megteremti magát a művet. A Térey-dráma cselekedetei gyakran gesztusszerűek, a nyelvi közlés, a beszéd nonverbális kísérőjelenségeiként értelmezhetők, önálló funkciójuk nincs vagy alig van. Amennyiben „a tragédia hősi sors fordulata”¹¹, úgy Térey *Asztalizené*-jében nem nagyon akadnak sorsfordító, azaz tragikus cselekedetek, szenvedések és történetek, így ez a mű

¹⁰ CORNICIUS, *A Herenniusnak ajánlott retorika*, 4. 8. ll., ford. ADAMIK Tamás, Bp., Magyar Könyvklub, 2001.

¹¹ 708. töredék, Fortenbaugh [Diomedes: Nyelvtan, 3. fejezet: a költeményekről 487]

⁵ MARGÓCSY István, ...”*Karácsonyra minden kismul...*”, Revizor, 2008. 12. 14. <http://www.revizoronline.com/article.php?id=73> (a letöltés ideje: 2013. 08. 31.) Kiemelés tőlem: H. I.

⁶ PLATÓN, *Gorgiasz* 453a, *Platón összes művei*, ford. Péterfy Jenő, Bp., Európa, 1984.

⁷ PLATÓN, *Ión* 534 b, ford. RITOÓK Zsigmond, *Platón összes művei*, I. kötet, Bp., Európa, 1984

⁸ PLATÓN, *Ión* 534 d, i. m.

⁹ ARISZTOTELÉSZ, *Poétika* 47a8–10

Arisztotelész és Theophraszosz kritériumai alapján nem tragédia. Ennek ellenére úgy írásműként, mint színpadon életképesnek, sőt sikeresnek bizonyult Térey János színműve.

Pedig az *Asztalizene*nek se klasszikus értelemben vett hősei, se valódi sorsfordulatai nincsenek. Ennek hátterében valószínűleg az érdemi, jelentős cselekedetek, a „nagy tettek” hiánya áll, szemben a beszéd mindet elborító jelenlétével és jelentőségével. Térey merész színpadi kísérlete mégis sikerült. A siker ezúttal azonban abban áll, hogy nem történt tragédia.

A jelenlét Térey drámájában leginkább beszéd jelentette jelenlét – közvetett, származtatott, elvont. Az efféle jelenlét nem csupán léteben, de hatásában is másodlagos. Az *Asztalizene* tétlenségre kárhoztatott „szájhősei” egy beszédvilág beszédes karakterei, egy olyan világéi, amely önmagába zárt.

Térey költeményeinek kritikusaként foglalkoztam már műveinek retorikai vonatkozásaival.¹² Korábbi vizsgálataim során feltűnt, hogy a Térey-költemények szólamai nagy mértékben retorizáltak, olykor egyenesen színpadiasak,¹³ pedig az általam többek között vizsgált *Drezda februárban* című Térey-kötet kiadásakor a szerző nem jelentkezett még önálló színművel. Térey színműveinek olyannyira jellemző retorikai megformáltsága összefügg költeményei retorikai megformáltságával. A korábbi Térey-versek szólamai – retorikai mintázatukat tekintve – a későbbi Térey-színművek megoldásait idézik. Korábbi vizsgálatom módszere az összehasonlító elemzés volt, amelynek segítségével igyekeztem feltárni, meghatározni és leírni Térey verseinek bizonyos retorikai struktúráit, elsősorban retorikai alakzatok után kutatva. További összehasonlító vizsgálatok elvégzése szükséges azonban annak a föltevésnek igazolásához, amely szerint a Térey-versek szólamai – retorikai mintázatukat tekintve – a Térey-színművek megoldásait előlegezik.

A retorikai alakzatok feltárása, meghatározása, leírása és rendszerezése során a szókratészi diairetikus módszert tartom a legkönnyebben alkalmazhatónak, amelyet Platón majd Arisztotelész honosított meg a tudományos kutatás világában. Valamilyen *egész* (*szoikheion*) részekre bontása (*diaireszisz*) mint módszer már Szókra-

tésznek és Platónnak sajátja volt. Platón *A szofista*¹⁴ című dialógusában a (*diaireszisz*) mint a *kettéosztásos pontosítás* módszere jelenik meg.

Az *Asztalizene* beszédközpontú dráma, más szóval *beszéddráma*, *társalgási dráma*, amely alkalmas mélyreható strukturális-retorikai elemzésre, a retorika mint kritika alkalmazására, a retorika mint dramaturgia megragadására. A beszéddráma kétféle lehet a kommunikáció iránya szerint: beszélő dráma illetve beszélgető dráma (társalgási dráma), szemben a cselekvő dráma és a szenvedő dráma típusaival, amelyeket elkülönítettem a cselekmény, illetve a cselekedetek és a beszéd viszonya alapján, a dráma műnemén belül.

A beszélő drámában a szereplők kommunikációja inkább egyirányú, monologizáló, a beszélgető drámában inkább kétirányú, dialogizáló. A cselekvő drámában inkább cselekednek mint szenvednek vagy beszélnek. A szenvedő drámában inkább szenvednek, mint cselekednek vagy beszélnek. A beszéddrámban inkább beszélnek, mint cselekednek vagy szenvednek. A beszélő dráma és a beszélgető dráma olyan színmű, amelyben a szereplők beszédei számosabbak, jellemzőbbek és meghatározóbbak cselekedeteiknél és szenvedéseiknél, a beszéd meghatározóbb a cselekménynél. Egy színmű szereplői nem sokat tehetnek: cselekedhetnek, szenvedhetnek és beszélhetnek, más lehetőségük nincs, akárcsak az életben. Ha egy színmű szereplői nem cselekednek, nem szenvednek és nem beszélnek, akkor dramaturgiai értelemben nem léteznek. Az *Asztalizene* tetlenkedő szereplői számára ezért egyfajta kényszer, dramaturgiai értelemben létkérdés hogy beszéljenek: beszédkényszerük van.

Térey János színművének vizsgálata során hasznosnak látom bevezetni a retokritika, a retodramaturgia valamint a retodráma fogalmát. A retokritikai elemzés a dráma szereplőinek megszólalásait nyilvános beszédnek tekinti, és a retorika módszereivel elemzi. A retodramaturgia a retorika mint dramaturgia alkalmazását vizsgálja. A retodráma a szavak színjátéka, amelyben a cselekedeteket beszédek, a hagyományos drámai helyzeteket pedig retorikai helyzetek helyettesítik. A retokritikai és retodramaturgiai vizsgálat abból a föltevésből indul ki, hogy a dráma szereplőinek jelleme nem csupán cselekedeteikben és szenvedéseikben nyilvánul meg, hanem megszólalásaikban valamint megszólalásaik retorikai megformáltságában és formájában is. E megszólalások retorikai mintázata jellemző a megszólaló szere-

plők jellemére, megteremtve a retorikai karakterológia lehetőségét. A retodramaturgia föltevése, hogy a cselekedeteket beszédek helyettesíthetik a színműben, a cselekmény pedig beszédek, és nem csupán cselekedetek sora is lehet. A retodrámban a cselekedetek szerepét beszédek játsszák. Úgy gondolom, az *Asztalizene* szereplői valójában nem is önálló szubjektumok, hanem olyan (el)beszélők, akik mindannyian a szerző Térey elbeszélői klónjaként inkarnálódnak a dráma világában – jóllehet, különböző karaktermaszkok által fedve. Az általuk alkalmazott beszédmód azonban több mint árulkodó azonosításuk, valódi identitásuk tekintetében.

A retodramaturgiai vagy retokritikai elemzés különösen eredményes lehet olyan színművek esetében, amelyeknél a szereplők megszólalásai meghatározóbbak cselekedeteiknél és szenvedéseiknél, amelyekben a szereplők inkább beszélnek, kevésbé cselekednek és szenvednek, akárcsak Térey vizsgált színművében. A drámai helyzet cselekvésként, szenvedésként és történésként nyilvánulhat meg. Beszédként annyiban, amennyiben a beszéd maga is cselekvés. A dráma lényege a változás, ez nem változott Arisztotelész óta: a változás mindig a létező változása – nem pedig a létezőről való beszédé, amint Térey színművében gyakran tapasztalható. A cselekvés, szenvedés és történet nem más, mint változás. A létezés azonban a változás változatlansága, így önmagában nem lehet dráma. A Térey-színmű sajátos jelenség, jobb megragadásához sajátos eszközökre lehet szükség. Ahhoz, hogy a Térey-dráma retorikai vonatkozásait tovább vizsgálhassam, magának a retorika tudományának tanulmányozása szükséges. E téren nagyban támaszkodom Arisztotelész *Rétorika*¹⁵ című művére. Az Arisztotelész utáni jelentős ókori retorikák alkotói – főként Cornificius¹⁶ és Quintilianus¹⁷ – nagy mértékben hagyatkoztak Arisztotelész tanaira, részben vagy egészben átvéve és továbbfejlesztve azokat, kijelölve a retorika fejlődésének útját.

A retorika a „rábeszélés tudománya”¹⁸ Platón szerint, de mire beszél rá Térey színműve olvasóját, rábeszéli-e egyáltalán valamire? Platón másik meghatározása szerint a retorika „a lélek irányítása

beszédek révén”.¹⁹ Arisztotelész szerint a szóközi beszéd két állandó részből áll, a tételből és a bizonyításból:

„A beszédnek két része van: mert szükségszerű, hogy beszéljünk a szóban forgó dolgról, majd pedig igazoljuk véleményünket. Ezért lehetetlen úgy beszélni valamiről, hogy ne igazolnánk, vagy igazolni azt, amiről még nem beszéltünk; mert a bizonyító valamit bizonyít, és aki előre elmond valamit, az bizonyítás végett mondja el azt. E kettő közül az egyik a tétel, a másik a bizonyítás; ez olyan, mintha valaki így osztaná fel: az egyik a kijelentés, a másik az indoklás.”²⁰

Bár Platón és Arisztotelész munkássága megkerülhetetlen a retorika irodalmának áttekintésekor, vizsgálataim során a retorika fogalmát általánosabb értelemben használom: a retorika ezek szerint a szavak és a szöveg elrendezésének módja és beszédmód, amelyet önmagán túli célja határoz meg. A szavak és a szöveg elrendezésének egyik lehetséges módja hagyományos retorikai célt szolgál: a rábeszélést, meggyőzést. A retorika tudományán túlmenően, poétikai és dramaturgiai elemzésem során Arisztotelész *Poétika* című művéből indulok ki, figyelemmel az újabb poétikai elméletek megállapításaira. E rövid, bevezető tanulmány érdekessége nem önmagában rejlik, sokkal inkább a vizsgált szerző, Térey János szerzői jelentőségéből fakad. Térey ismert és elismert kortárs költő, író, színműíró és műfordító, számos elismerés és díj birtokosa. E fontos szerző színműveinek vizsgálata fontos új ismeretekhez vezethet, új utakat tárhat fel az értelmezés során. A retorikai vizsgálat, a fentebb ismertetett retokritikai és retodramaturgiai módszer kiterjeszthetősége, széles körű alkalmazhatósága is érdekessé teszi az efféle megközelítéseket. A retorika évezredes és folyton megújuló tudománya nem csupán szóközi- vagy drámai-, de tetszőleges szöveg elemzésének alapja és alkalmas módja lehet.

Térey János *Asztalizene* című színművének tanulmányozása segít jobban megismerni a retorika, dramaturgia és irodalomtudomány kapcsolatát. Rávilágít e kapcsolat komplementer jellegére, aminek jelentősége művészeti ágakon és tudományterületeken átívelő hatásából fakad. A legtöbb nyelvi közlés, írásban vagy szóban, jellegzetes retorikai mintázatot mutat. E mintázat egyaránt jellemző szövegre és szerzőjére, egyfajta „retorikai ujjlenyomatként” valódi kihívást

¹⁹ Platón, *Phaidrosz* 261a, uo., ford. KÖVENDI Dénes

²⁰ Arisztotelész, *Rétorika* 3. 13. 1414a, i. m.

¹⁵ ARISZTOTELÉSZ, *Rétorika*, ford. ADAMIK Tamás, Bp., Gondolat, 1982.

¹⁶ CORNIFICIUS, *A Herenniusnak ajánlott retorika*, ford. ADAMIK Tamás, Bp., Magyar Könyvklub, 2001.

¹⁷ Marcus Fabius QUINTILIANUS, *Szónoklattan*, Bp., Kalligram, 2009.

¹⁸ PLATÓN, *Gorgiasz* 453a = *Platón összes művei*, ford. PÉTERFY Jenő, Bp., Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984.

¹² HOLLÓSVÖLGYI Iván, *Más szóval ugyanaz minden, Térey János Térerő című verseskötetéről*, Tiszatáj, 1999/szeptember, 101–105.

¹³ HOLLÓSVÖLGYI Iván, *Tulajdon szemével lát, Térey János Tulajdonosi szemlélet című verseskötetéről*, Tiszatáj, 1998/május, 84–87.

¹⁴ PLATÓN, *A szofista* = *Platón összes művei*, ford. KÖVENDI Dénes, Bp., Európa, Budapest, 1984.

Párhuzamos élet-képek

Tompa Andrea: Fejtől s lábtól

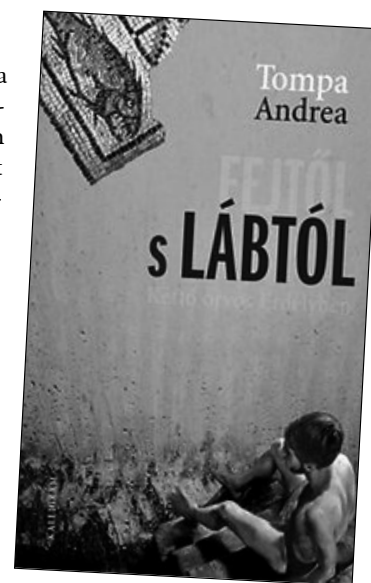
Tompa Andrea második regénye, a *Fejtől s lábtól* címében és alcímében – *Kettő orvos Erdélyben* – behatárolja a regényszöveg terét, egyrészt pontosan és félreérthetetlenül lokalizál, nem csak tér-képileg, hanem nyelvi is (az archaizáló számnévvél és az „s” kötőszóval), másrészt a regényen végigvonuló viszonyrendszert is meghatározza: a folyamatosan valamihez/valakihez való viszonyulás és pozicionálás, a valamitől/valakitől való függés vagy valamire/valakire való vágyakozás viszonyrendszerét írja elő, párhuzamos, kettős relációban. Ugyanis két (a regény nyelvi hatása alatt: kettő) narrátor párhuzamos elbeszéléséből rakható össze a regénytörténet.

A regényidő feltételezhetően a huszadik század első évtizedének végén kezdődik, pontos időpontokat nem (nagyon) ad a szöveg, de a vélt időkoordinátákat meghatározza. A „valós” történelmi eseményekhez viszonyítva – szoros olvasással – ki-következtethető (lenne), mely évben érettségizik a szebeni kollégiumban egy Brassó-környéki aljegyző fia, amikor – mint értesülünk az első fejezetben – levelet kap mindenható atyjától arra vonatkozóan, hogy nem a vágyott Budapesten, hanem „az ország második egyetemé[n] az ősi magyar városban, Kolozsvárt, Erdély igazi fővárosában” (11.) kezdheti el felsőfokú tanulmányait. Ehhez viszonyítva – miként később, az olvasás előrehaladtával kikövetkeztethetjük – egy évvel korábban, de a regénybeli második fejezetben dől el az enyedi zsidó lány sorsa is, akit az atyai pofon és a várható családi kitagadás se tántorít el az orvosi egyetemre való készüléstől. Az elején egymást váltják a párhuzamos megszólalások, később egyik-másik elbeszélő nagyobb teret, egymás után több fejezetet kanyarít ki magának – az épp vele (meg)történetek fontossága okán.

A közös nézőpontot – a mindent meghatározó, a regényt motivikusan is behálózó vízimádat és víz-

függés mellett – a medikusi perspektíva biztosítja, talán ezért is hasonlít egymásra a két elbeszélő beszédmódja, nyelvezte, amely egyébként egy zseniálisan megteremtett archaizáló köznyelv Tompa Andrea által létrehozott egyedi képződménye. Ugyan a két párhuzamos elbeszélő hangja a megszólalásuk elején nem különbözik (többszörre a kontextusból kell rájönnünk, hogy épp melyikük beszél), de a medika későbbi fejezetei eltérnek a korábbi megszólalásmódoktól: ahogy éretté (és orvosná) válik, úgy lesz nyugodtabb, kevésbé impulzívabb, letisztultabb az előadásmódja is.

A regény egyik téje a „Té-szindrómaként” emlegetett Trianon-narratíva körülménye, melyet közvetlen, egyéni és részben közvetett, közösségi nézőpontok felvonultatása, belső ütköztetése tesz lehetővé. Az olykor naiv, dogmatikus, töprengő és/vagy problematizáló kérdésfelvetésekkel „operáló” narrációk is a diskurzusok lezárhatatlanságát, a megértés kételyét erősítik: a folyamatos jelenben való megszólalásmód, a mindig „most”-ban való lét a kontinuum, a „transzitoriális trauma” meglétére utalnak. Az Erdély-tér-kép regénybeli imagológiai bemutatása hiánypótló a maga nemében, társada-

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2013

jelentve az irodalomtudomány detektíveinek, a komparatistáknak, de a színházi szakembereknek is. Térey János *Asztalizenéje* világokat és világképeket, műveket és műfajokat formál egységes egészé. Legnagyobb jelentősége talán éppen ebben a szintézisben rejlik.

IRODALOM:

- ADAMIK TAMÁS–A. JÁSZÓ ANNA–ACZÉL PETRA: *Retorika*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005
- ARISZTOTELÉSZ: *Kategóriák*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1993, fordította Rónafalvi Ödön
- ARISZTOTELÉSZ: *Metafizika*, MTA, Budapest, 1936, Halassy-Nagy József fordítása, reprint Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 1992
- ARISTOTELÉSZ: *Metaphysica*, Logos Kiadó, Budapest, 1992, fordította Ferge Gábor
- ARISZTOTELÉSZ: *Nikomachoszi etika*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987, fordította Szabó Miklós
- ARISZTOTELÉSZ: *Organon. Kategóriák, Hermeneutika, Első analitika*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989
- ARISZTOTELÉSZ: *Poétika*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1992, fordította Sarkady János (1963)
- ARISZTOTELÉSZ: *Poétika*, PannonKlett Kiadó, Budapest, 1997, fordította Ritoók Zsigmond
- ARISZTOTELÉSZ: *Politika*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1994, fordította Szabó Miklós
- ARISZTOTELÉSZ: *Rétorika*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982, fordította Adamik Tamás
- BÓKAY Antal: *Irodalomtudomány a modern és posztmodern korban*, Osiris Kiadó, Budapest, 1997
- BOLONYAI Gábor: *Életrajzi vázlat (Arisztotelész)*, in: Arisztotelész: *Poétika*, PannonKlett Kiadó, Budapest, 1997, fordította Ritoók Zsigmond
- BOLONYAI Gábor: „A költői alkotás mestersége”, in: Arisztotelész: *Poétika*, PannonKlett Kiadó, Budapest, 1997
- CORNIFICIUS: *A Herenniusnak ajánlott retorika*, Magyar Könyvklub, Budapest, 2001, Adamik Tamás fordítása
- FERGE Gábor: *Az idegen. Aristotelész-biográfia*, in: *Existentia* 1/1–2.
- FERGE Gábor: *Az Aristotelési propedeutika*, in: *Existentia* 1991/1–2.
- FRYE, Northrop: *A kritika anatómiája*, Helikon Kiadó, Budapest, 1998, fordította Szili József
- HEIDEGGER, Martin: *Lét és idő*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989, fordította Vajda Mihály

- HEIDEGGER, Martin: *A műalkotás eredete*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, fordította Bacsó Béla
- HOLLÓSVÖLGYI IVÁN: *Más szóval ugyanaz minden*, Térey János *Térey János* című verseskötetéről, in: *Tiszatáj*, 1999. szeptember, 101–105. oldal
- HOLLÓSVÖLGYI IVÁN: *Tulajdon szemével lát*, Térey János *Tulajdonosi szemlélet* című verseskötetéről, in: *Tiszatáj*, 1998. május, 84–87. oldal
- HOMÉROSZ: *Iliász*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1967, Devecseri Gábor fordítása
- KIRK, G. S.: *A mítosz*, Holnap Kiadó, Budapest, 1993, fordította Steiger Kornél
- KOVÁCS DEZSŐ: *Asztalizené*, Térey János színművéről, in: *Kritika*, 2007. december
- LAERTIUS, Diogenes: *Leben und Meinungen berühmter Philosophen (Híres filozófusok élete és nézetei)*, Akademie-Verlag, Berlin, 1955, Übersetzt aus dem Griechischen von Otto Apelt
- MARGÓCSY ISTVÁN: „...”Karácsonyra kísímul minden...”, Térey János *Asztalizené* című színművéről, in: *Revizor*, 2008. 12. 14.
- NIETZSCHE, Friedrich: *A tragédia születése*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986, fordította Kertész Imre
- PLATÓN: *Gorgiasz*, in: *Platón összes művei*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984, Péterfy Jenő fordítása
- PLATÓN: *Ión*, in: *Platón összes művei*, I. kötet, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984, Ritoók Zsigmond fordítása
- PLATÓN: *A lakoma*, in: *Platón összes művei*, I. kötet, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984, fordította Telegi Zsigmond
- PLATÓN: *A szofista*, in: *Platón összes művei*, II. kötet, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984, Kövendi Dénes fordítása
- PLATÓN: *Szókratész védőbeszéde*, in: *Platón összes művei*, I. kötet, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984, Devecseri Gábor fordítása
- QUINTILIANUS, Marcus Fabius: *Szónoklattan*, Kalligram Kiadó, 2009
- ROSS, Sir David: *Arisztotelész*, Osiris Kiadó, Budapest, 1996, fordította Steiger Kornél
- SALLIS, John: *Mimészis és a művészet vége*, in: *Jelenkor*, 1998. július–augusztus
- STEIGER Kornél: *Platón élete és művei*, in: *A lakoma*, Phaidrosz, Ikon Kiadó, Budapest, 1994
- SZABÓ Árpád: *Platón élete*, in: *Existentia*, 1992/1–4.
- TAYLOR, A. E.: *Platón*, Osiris Kiadó, Budapest, 1997, fordította Bárány István, Betegh Gábor
- TÉREY JÁNOS: *Asztalizené*, (Színmű három tételben) In: *Színház (A Magyar Színházi Társaság Folyóirata)*, Budapest, 2007. december
- TÉREY JÁNOS: *Drezda februárban*, Palatinus-Könyvek, Budapest, 2000

lomtudósokat, mentalitástörténeteket megszegyénítő alapossággal íródik le a korban – mint kiderül az előre megfogalmazott tábori levelezőlapról – kilenc nyelvet beszélő térség több nációjának egymáshoz való viszonya, a másiktól és önmagáról alkotott képe: a maga szubjektivitásával és reflektáltságával vagy annak hiányával együtt. Egy-egy egyetemi szónoklat vagy a kommentált apai levél is a korabeli Erdély társadalmi-történelmi-antropológiai kontextusának és imagológiai térképének lenyomata.

A többször, különböző helyzetekben és megszólalók által analizált etnikumok: magyarok, zsidók, románok (akik a korszellem alapján is többnyire oláhként említődnek), szászok, cigányok stb. mellett külön körképet kapunk a székely „nyelvről”-népről, de a barcasági csángók se maradnak ki a néplelek-analizálásból, főként a medikus-elbeszélő származására való tekintettel. A háborúban – a tabutlanított „besűrűsödöttségben” (247.) – viszont lemeztelenednek az emberek, „Mert az ember egy ily háborúban már se nem magyar, se nem oláh, se muszka vagy német, csak egy darab sovány hús, egy istenverte hús, ki csak ép bőrrel akar kimene-külni, s akárhová de hazamenni.” (315.) A regényben amúgy (e kritika határain jóval túlmutatóan) kiemelkedő szerepet játszik a test, egyrészt az orvosi szempontú szak-vizsgálat révén, de a szereplők állandó öntest-vizsgálata mellett részletekbe menő elbeszélését kapjuk a mindenkori testkultusznak is, melyet fejtől-lábig, tetőtől talpig átelemeznek a megszólalók (időnként azt az olvasói tapasztalatot erősítve, hogy száz évvel ezelőtt már mindent tudtak a testről).

A mindenkori helyzeti körülmények, történelmi alakulások beleszólnak, hogy mely irányba forduljon a szereplők sorsa, de a hangsúly az utóbbikon van: a szereplők „alulnézeti” perspektívájából látunk rá a nemzetiségi kavalkádra, az asszimilációs törekvésekre, és az ő beszámolójukból, egyéni és környezeti példákból szerzünk tudomást a háború borzalmairól, amely nemcsak az ígéretes egyetemi pályára szánt, két-jobbkezes sebészből farag egyszerű falusi fürdőorvost, az országhoz hasonlóan csonkolva, amputálva egy ígéretes életpályát, hanem az egész térséget taszítja a tranzitórius trauma állandósított fogságába.

Az időrétegek elmozdulása, a nem (túl) szilárd időszerkezet a kibillent idő motívumát erősíti: más időérzékelés áll be a békés Monarchia-beli éveket követő háború kitörése után, és „új időszámítás” veszi kezdetét a Trianoni döntést követően, amikor kinek-kinek választania kell, át tudja-e „a maga óráját a román időre állítani” (381.). S ez nem csak személyi, hanem intézményi döntést is von maga után: állami

hivatalnokok, polgárok és egyszerű munkásembe-reken kívül (a világon talán) egyedülálló módon az egyetem is vonatra száll, és költözik át Szegedre, a hontalanná vált tömeg viszont a Budapest határában létesített „vagonlakásokba”. E kényszerű utazások-utaztatások nem a hagyományos „utazási narratívák” szövegszerű megvalósulásai, az elbeszélők utazásai viszont a megértés, önalkotás és önmegértés lehetőségeként tételeződnek, melynek során nemcsak egymást, a Másikat, az idegent keresik és próbálják megismerni, hanem az önmagunkban levő Másikat, saját maguk másikat is.

A tér hozza létre és határozza meg a viszonyokat, ugyanakkor a viszonyok teresülnek: nemcsak a különböző fő- és mellékszereplők között sokszintű és sokfelé ágazó (családi, baráti, egyetemi, munka stb.) viszonyok, hanem a különböző földrajzi terek közötti relációk képzete beszélődik el: Erdély és Magyarország, Kolozsvár és Budapest, majd Erdély és Románia viszonylatában – a szereplőkre való ki- és ráhatás érvényesülésével. A különböző elszakadás-történetek is a függőségi viszonyok továbbírásai: a családtól való leválás nem problémamentes egyik narrátor esetében sem: a medikus az, aki – noha kritikusan viszonyul apjához és csakazértis más szakmát választ magának, mint azt a családi hagyomány előírja, de – annyira nem önálló, hogy a teljes függetlenséget válassza, az apakomplexustól sokáig nem tud szabadulni; a medika – zsidó emancipált lány – sebésmódra, éles szikével vágja le magát a családjáról, mely többek között, az önállósulás mellett a zsidó identitástól való eltávolodást, a nemzetköziség irányába való fordulást is eredményezi. Mindez természetesen nem egyenes vonalú, ok-okozati láncolat eredményeként elmondott történetként jön létre, hanem folytonos tépelődés, gondolkodás, belső vívódás futamait olvassuk. Vagy inkább halljuk: ugyanis a regény egyik kérdése – az elbeszélők által folyamatosan a beszédükbe iktatott „kérdem”-en kívül –, hogy hogyan formálódik ez a két hang, elmondott szöveg írássá. Ugyanis a megszólalásmód mindvégig beszédszerű, a folyamatos *mostban* hangzik el mindkét szöveg (még akkor is, ha múltbeli eseményekre való utalásokat is tartalmaz), és többször elhangzik (141., 176., 469., 484.), hogy nem íródik napló. A regényszöveg végén, az egymásratalálást megjelenítő utolsó fejezetekben, amikor már mi-vé egyesül a két én-narráció, az egyéni naplók, tehát a leírt, meglévő szöveg (előzetes) nemlétét, tehát a hiányt állítja a szöveg, ami arra utal, hogy mindez csak gondolatban játszódott le, ebben – Tompa Andrea által – invenciózusan megteremtett nyelvben.

Kinek higgyünk? A regényszöveg is – a rengeteg tényszerű, levéltári kutatásokon alapuló történelmi, kulturális, antropológiai háttéranyag ellenére is, vagy talán azzal együtt, az ellentételezés gyanánt – a folyamatos bizonytalanságot, átmenetet, kétségeket erősíti, a mindenkori tranzitórium, az átmenet képlékenységét. Úgy vélem, maga a regényszöveg is a folyamatos alakulás és átalakulás nyoma, menet közben jött létre, az átmenetben teremtette az átmenetiség narratíváját, az eldöntetlenség nem csak a szereplői beszédszólalomok szintjén érvényes, hanem poétikai állásfoglalás is egyben: „De az ideiglenesség arra megtanít, hogy kisdég elképzeljük, hogy az örökké fog tartani biza.” (365.)

Miközben a korabeli élet aprólékos, sok mindenre kiterjedő mozzanatainak részletes leírását kapjuk, fontos, az elbeszélők számára életbevágó események *elhallgatódnak*. Például a medika által oly régóta vágyott első szexuális együttlétről nem tőle szerzünk tudomást, sőt az azt követő vetélésről/abortuszról is csak a végén, az egymásra-találást megjelenítő fejezetben olvassuk, miközben

egyéb testi-lelki történéseit nem hallgatja el, bizalmasan megosztja a hallgatójával („Be kell valljam magamnak az igazságot, mit magam előtt is titkolok” 132.). Pontosítok: tulajdonképpen nem tudjuk, hogy mi az, ami elhallgatás alá esik. Olykor fecseg a szöveg, de a lényeg szándékosan rejtve marad. „Nincs is arról mit elbeszélni.” (460.) – dönti el a narrátor, pedig sejtjük: nagyon is lenne. A mesterialan szőtt történetvezetés az olvasót is bizonytalan-ságban tartja, a folyamatosan egyre olvasó-közelibé váló főhősök egyikének vélt halála kétségbeejtő (és titkon előrelapozásra készítő) gondolatokat gerjeszt.

Noha a regényben többször, különböző helyzetekben reflektálódik a megnevezés, elnevezés fontossága, az elbeszélők – még ha egyikőjük esetében történik is utalás az esetleges névváltoztatásra, illetve a családnév magyaros vagy németes kiejtésére – mindvégig névtelenek maradnak. Aki viszont kíváncsi a két narrátor-főszereplő nevére és a további, ebből a regényből kimutató sorsának alakulására, az olvassa újra (vagy el) Tompa Andrea első regényét, *A hóhér házat*.

A kis cukortolvaj (1883 körül; olaj, vászon; 88x114 cm; u. Pákh Imre gyűjteménye)

► SZEKERES SZABOLCS

Szép város Kolozsvár

Vida Gábor: Ahol az ő lelke

Ha Kolozsvárott járunk, illő köszönteni a város centrumában álló szoborcsoport mértani közepére helyezett Mátyás király monstre alakját. Ha hosszú útról tér meg az idevalósi utazó, ahogy az itteniek szeretik mesélni a turistáknak, bizony jólesik letenni csomagjainkat a reneszánsz uralkodó előtt, és a tér valamelyik padján elidőzni valamelyest. A legenda szerint Hunyadi Mátyás olykor gondol egy merészet, és leszáll a talapzatról, hogy hatalmas, vaslemezes kesztyűbe bújtatott kezét az ámuló utas vállára helyezve megkérdezze: miért jöttél vissza?

Fadrusz János alkotása 1900-ban, a Párizsban rendezett világkiállításon elnyerte a szobrászati fődíjat, a Grand-prix-t. Két év múlva, ünnepélyes kezek között állították fel Kolozsvár főterén, a Szent Mihály-templom előtt a végleges változatot, amely kiegészült az uralkodó hű embereivel, Magyar Balázs főkapitánnyal, Kinizsi Pállal, a kenyérmezei hőssel, Báthori István erdélyi vajdával és Szapolyai István nádorral. Az anekdota szerint Jókai Mór az avatás előtti estén egy beszélgetéskor szóvá tette, hogy egy női alak sokat adhatna hozzá az összképhez.

Arról, hogy az avatásra verssel készülő írónak igaza volt-e, megoszlanak a vélemények mind a mai napig. Azonban az erőt, energiát és mindenekelőtt a nemzeti összetartozást sugárzó szoboregyüttes így is, a huszadik században történt történelmi katalizmák kohójában pedig különösen, a gyönyörű város szimbólumává, a fogyatkozó magyarság kegyhelyévé vált. A Mátyás-szobor Kolozsvár és a nemzet lelkiismereteként erkölcsi iránymutatást adott a magyaroknak, attól függetlenül, hogy hol húzódtak éppen az országhatárok. Amikor néhány évvel ezelőtt a jelen sorok írója a helyszínen járt, még restaurálás közben, állványokkal körbekerítve is, lenyűgözte a látvány.

E hosszabb bevezető azért szükségeltetik, mert nem gyakran fordul elő, hogy egy prózai mű szerkezetének egy köztéri emlékmű a leglényegesebb, a kohéziót biztosító ereje, ám Vida Gábor *Ahol az ő lelke* címmel megjelent, történelmi regénye a kivételek számát

gyarapítja. Valójában a zseniális Fadrusz-mű regényét vehetjük kézbe, legalább annyira fontos ez az interpretáció szempontjából, mint a tulajdonképeni fő cselekmény. A jobb anyagi boldogulás reményében bízó apa és fia kivándorlásának történetét olvassuk. Mindketten közvetlenül az első világháború kitörése előtt hagyják el Erdélyt, az idősebb Werner Amerikában, a fiatalabb végül Afrikában próbál szerencsét. Egyikük sem jár sikerrel, a kivándorlás nem váltja be a hozzáfűzött reményeket, így hazatérésük után a gyökeresen megváltozott társadalmi, politikai helyzethez kell alkalmazkodniuk. Az apa itthon újra katonatiszt lesz, míg a fiú valahol a mai Uganda és Kenya határán, angol hadifogságban vészeli át az első világháborút.

A legizgalmasabb a regényben azonban nem ez, hanem az, ahogyan az író a szoborcsoporthoz fűződő viszonyulásaik, érzelmeik, értelmezéseik alapján helyezi el a szereplőket a történetben.

Mint ahogy a figurák könnyebb megértéséhez is segítséget ad, hogy ki mikor mit gondol Fadrusz

Magvető Kiadó, Budapest, 2013

János emblemikus alkotásáról, hiszen a regény elején a két jó barát, Werner Lukács és Bartha Kálmán Kolozsvár főterén éppen a szobor előtt ismerkedik meg Daniel Claudiával, azzal a nővel, akinek az emléke mindkettőjüket elkíséri egy életen át.

Werner Lukács számára, bárhol is jár éppen a világon, a leküzdhetetlen honvágyat jelenti Fadrusz János alkotása. A legemlékezetesebb álmában őrált utazáson vesz részt a vörös bort magára lötytyintő Barthával, a szobor hűlt helye körül, a fogat kocsisa pedig nem más, mint Daniel Claudia. Ez a soha felnőni nem képes kamasz, aki sajátos odüsszeiája végén megtalálja ugyan édesanyját, a valamikori színésznőt és az édesapját, mégis a Szamos-parti várost, és a világgal minden gond és baj ellenére dacos ellenállással szembenező Mátyás lovasszobrát választja. Megihatnánk valamit, mondja csendesen végleges hazatérésekor, a regény zárlatában, és igen, úgy érezzük, jobbat, többet itt nem is lehet tenni.

Bartha Kálmán festőművész úr eleinte pocskának tartja a szobrot, és az újonnan megismert hölgyet Báthori István helyére illeszti be a szoborcsoportról készült szénrajzába. De nem úgy, ahogyan az eredeti alakot láthatjuk, hanem kosárral a kezében ábrázolja Claudiát, amint éppen kifelé sétál a térből. Bartha később egész sorozatot készít, amelyeken egyszer a király ölébe helyezi modelljét, máskor Claudia mutat valamit az uralkodónak. Közben egyre magabiztosabban, árnyaltabban rajzol, és mind többre tartja a szobrot, hiszen meglátja benne a részletek szépségét. A festőművész tehát merészen (át)értelmez, profanizálja a szentséget, alakja a művészi szabadságot jelképezi, amely mindig minden rendszerben adott, ha az ember megőrzi a belső függetlenségét, vagy legalábbis törekszik rá.

Zegrenau főkapitány, aki a trianoni területvesztés után az édesapát, Werner Sándort próbálja kézre keríteni, mert arra gyanakszik, és teszi ezt nem is egészen alaptalanul, hogy az merényletre készül a román király ellen, politikai allegóriát vél felfedezni Bartha a szénrajzában, hiszen feltételezése szerint a téren átgázoló bivalyok az Erdélyt megszálló román hadsereget szimbolizálják.

Az idősebb Werner annak idején a fiával együtt száműzi magát Kladovka Mária és szeretője, báró Engelstett-Wörnitz miatt Kolozsvárra, minél messzebb annál jobb alapon. Eleinte nem is érzi jól magát Erdélyben, később a katonatisztet már a feltétlen hódolat fűzi az emlékműhöz, és a városhoz, hiszen nem mulasztja el, hogy a téren áthaladva ne intsen Mátyásnak.

Egyértelműen a férfi szereplőket dolgozta ki jobban az író, a hölgyek erősen vázlatosnak tűn-

nek. A két nő közül Daniel Claudia sem nem a vágy konszolidált tárgya, sem nem a végzet asszonya. Az érződik, hogy nem a szokásos, a századvégén játszódó regényekben oly sokszor felbukkanó femme fatale-ról van szó, de más olyan személyiségvonás sem fedezhető fel benne, amely indokolná a regényben elfoglalt központi helyét.

Ahogy az édesanyjáról, Kladovka Máriáról sem derül ki több, mint hogy több szeretője volt, és fiatalon Júliát alakította – visszafogott sikerrel.

Vida Gábor fájdalmasan szép regénye gyökereiket elvesztett emberekről szól. Ha felnőttként visszatérünk gyermekkorunk színhelyére mindent, különösen a tárgyi környezetet jóval szűkebbnek, kisebbnek, de legalábbis perspektíváját vesztettnek látjuk. Különösen igaz ez akkor, ha a szeretett város már más ország része. Az otthonlanság regénye az *Ahol az ő lelke*, amikor már ott sem érzi magát igazán otthon az ember, ahonnan jött, de már ott sem szeretne maradni, ahová kivándorolt, hiszen rádöbben, hogy bármit is tesz vagy gondol, különben mindig idegen marad.

Leginkább hátra, a múltba ugrik az elbeszélés a cselekmény jelenidejéből. De sohasem annyira, hogy igazán elbizonytalanítaná az olvasót ez a fogás. Különösen a háromszáz oldalas regény első harmadában jellemző ez a technika. Kis lépésként halad előre a sztori, de úgy, hogy közben hátra is mozdul az elbeszélés, nem is keveset, így megvilágítva a szereplők múltját és motivációit. Amikor a Wernerek kivándorolni készülnek, egy-egy flashback tudósít az előzményekről, például az ismerkedésről Claudiával, vagy Lukács rópiratának sorsáról, amely írásban az áll, hogy Istennek két fia van, a nagyobbik a Sátán, a kisebb meg Jézus, és amelynek következtében aztán nem folytathatja a fiatalember a teológiai tanulmányait.

Líraisága miatt az egyik legerőteljesebb része a regénynek az, ahogyan Lukács búcsúzik a szülőföldtől, attól a tájtól, amely évszaktól függetlenül, mindig is szerves része volt az életének. Vida Gábor elemi erejű mondatai egyértelművé teszik az olvasó számára: bárhova is veti a sors a fiatalembert a jövőben, nem fog tudni véglegesen elszakadni innen, tartozék Erdély átmenetileg vagy véglegesen bármely ország fennhatósága alá.

„Cekken és kattan minden a fagyban, aztán csöpög az olvadás, süpped, kásásodik a hó, megindulnak a vizek fentről és beállanak megint. Lukács, ahogy a napok hosszabbodni kezdenek, az erdőket járja, mintha egy új világot fedezne fel, mintha nem járt volna be minden völgyet, minden vízmósást, széltörést, elhagyott vadászkunyhót és pásztortanyát, fel egészen a Kelemen-havasok szél-

Kis magyar történelem

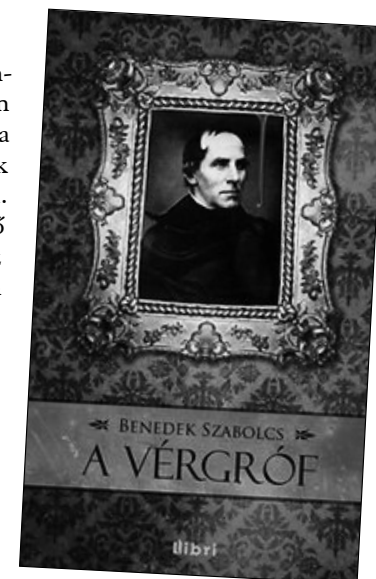
Benedek Szabolcs: *A vérgróf, A vérgrófnő, A vértanú*

A Magyar Királyság tíz év alatt – 1910 és 1920 között – félfudalista, félkapitalista monarchiából megcsontult, magára maradt, önmagát kereső országgá töpörödött. Ez az évtized több változást hozott gazdasági, társadalmi és szellemi értelemben, mint az azt megelőző félévszázad. Benedek Szabolcs vámpírtrilógiájának ez az időszak szolgál történelmi háttérként. Az első kötet, *A vérgróf*, a később visszasírt, boldog békeidőkről, a második, *A vérgrófnő*, az első világháború éveiről, míg a harmadik rész, *A vértanú*, a háborút követő drámaian bizonytalan időszakot látatja békaperspektívából. A történetek hősei ugyanis zömmel a kispolgárok mindennapi életét élő férfiak és nők: az európai mércével is világvárosnak nevezhető Budapest lakói.

Mindhárom kötet főszereplője a szegénysorból származó, a történet elején még költői és drámaírói babérokra vágyó újságíró, Szállási Titusz, aki a regénybéli események súlya alatt érik férfivá, s belátja saját korlátait, életének kisszerűségét. A fejlődésregények hőseinek útját járó Benedek-karakter sorsszerűen találkozik a titokzatos, a hétköznapi emberek világától messze elvonultan élő Rákóczi Lipóttal, Saint-Germain grófjával, aki a regény cselekménye idején – saját állítása szerint – már több mint ötszáz éves. A gróf különösége rabul ejti Szállásit, aki eleinte csupán interjút szeretne készíteni vele, ám amint elfogadja a gróf ajánlatát, többé már nem lehet ura magának; s miközben egy furcsa világ szolgálatába lép, sorozatos kalandokba bonyolódik. Itt emelkedik másik síkra a detektívregénynek induló történet – egy sorozatgyilkos a fővárosban strichelő örömlányok között szedi áldozatait – és Szállási Titusz élete is. A hírlapíró azonban a harmadik kötet végére ugyanoda jut, vagy ha kezdeti reményeit is figyelembe vesszük, még mé-

lyebbre, mint ahonnan jött. Közben Magyarország sorsa is megpecsételődik a világháborúban. A rejtett főszereplő ugyanis maga az ország, mely nem csupán helyszíne a trilógiának, ennek az izgalmas, démoni lényekkel telített, szinte besorolhatatlan kategóriájú műnek.

A detektívelemeket tartalmazó horrorisztikus és történelmi munka egyben karrier-, fejlődés- és kalandregény is. Az író sokféle műfajban való jártasságát mutatja, hogy gondosan ügyel a keverési arányokra, és olvasói számára a legkellemesebben fogyasztható elegyet adja. Jókai-regényeken nevelkedett olvasók számos párhuzamot fedezhetnek fel Benedek Szabolcs és a nagy mesemondó írói technikájában. A romantikus elődhöz hasonlóan Benedek is vonzódik a meseszerűhöz, a kísértetieshez, miközben több szálon futtatja az eseményeket, és alapos tanulmányokat folytat, mielőtt új regénybe kezd. Jelen művének megírásához is meg kellett ismernie a kor politikai, szellemi áramlatait, el kellett merülnie a korabeli sajtóban megjelent cikkekben, a színházi és sportéletben. Az egymástól távol eső témák, karakterek, helyszínek a kellemes fordulatok cselekmény során – sokszor nagy leleplezések közepette – kerülnek összefüggésbe.

Libri Kiadó, Bp., 2012

szert konszolidációja alkotja azt a széles történelmi tablót, amelyek felsejlenek Werner Lukács önéletrajzi szándékából vezérelt vándorlásai mögött.

Az *Ahol az ő lelke* nem szokványos történelmi regény, amennyiben nem keresi a miérteket, az okokat, hanem a jól megírt figurákon keresztül a kénytelen-kelletlen belenyugvást, majd az azt követő újrakezdés lehetőségét vizsgálja. Mellőzi az átfogó narratívákat, ám mégis sokat megtud az olvasó a korról, amelyben a cselekmény játszódik. A regény hősei esendő emberek, akik egy átmenetnek vélt korban próbálnak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez.

Vida Gábor lendületes, mindvégig pátosz nélküli, a Trianonnal kapcsolatos közhelyeket jó érzékkel mellőző regénye nem tagolódik sem címmel ellátott nagyobb részekre, sem fejezetekre, mégis nehéz letenni, a kisebb idő- és térbeli ugrások ellenére is. Mindez talán azért lehetséges, mert az olvasóban élő örök kamasznak, aki vágyik arra, hogy átérezze a valódi, egész életünket meghatározó szerelmet és törekszik megérteni a minket övező világot, egyszerre nagyszerű azonosulási pont, és vitára ingerlő személyiség lehet Werner Lukács.

járta, kopár gerincéig, mintha nem ez lett volna gyerekkorától minden vakációban a legfőbb elfoglaltság.” (19.)

A szövegben a pikareszk jellegzetességei is dominánsak, hiszen Werner Lukács 1914 és 1923 közötti utazásai Kolozsvártól kezdődően Fiumén, Budapesten, Afrikán át újra Kolozsvárra vezetnek. Bárhova is megy az utazó, a célja mindig egy és ugyanaz, megtudni, hogy mi végre ez az egész, és hol lehet otthont találni a felfordult világban. Meghalni csakis ott lehet, tudjuk meg a regény Afrikában játszódó jeleneteinek egyikéből, az öreg vajákostól, ahol az ember lelke van. Lukács tehát hiába járja be szó szerint a fél világot, sehol sem találja a helyét, mert a lelke igazából Erdélyben maradt.

E tíz év alatt, amely alatt a fiatalember utazásai történnének, nem lehet nem tudomást venni a politikai, történelmi és társadalmi változásokról, hiszen annyi minden történik a világban, mint más korszakokban évtizedek alatt sem. A merénylet a trónörökös ellen, az első világháború vérzivataros esztendei, a magyar kommün, a románok bevonulása Magyarországra, Trianon és az ebből fakadó tragikus következmények, majd legvégül Horthy-rend-

A legjobb példa erre Saint-Germain és Drakula gróf legendájának mesteri összekapcsolása.

A történelmi regényként is olvasható műben a hétköznapi emberek mellett az irodalom-, a színháztörténet és a közélet ismert figuráival találkozunk, így a drámaíró Molnár Ferencsel, aztán Fedák Sárival, a híres primadonnával, Ady Endrével, vagy épp az akkoriban katonatisztként szolgáló Gömbös Gyulával. De felbukkannak sportemberek, focisták, hírlapírók és szerkesztők, hatalmon lévő és ellenzéki politikusok, vagyis akikről akkoriban olvasni, hallani lehetett, s akiknek szemlélete, cselekedetei ilyen-olyan hatóságárral alakították a közvéleményt, vagy akár az ország sorsát. Akadnak történelmileg hiteles eseményleírások – IV. Károly megkoronázása vagy a Nemzeti Tanács látogatása a haldokló Ady Endrénél –, amelyekből ismerőssé lesz a fiktív cselekmény kontextusa, és így bennfentessé válhat a huszonegyedik századi olvasó is.

A cím(lap) alapján a horror kategóriájába sorolható a mű;

a vér előtag mindhárom címben szerepel, akár a borítókön megcsorduló vörös festék – már a kötetek kiállása is a mostanában újfent divatos lett vámpírtörténetekre játszik. Ez jó elgondolás, s nemcsak kereskedelmi értelemben, hanem mert azzal a szállal, amelyre a prikolicsok, vámpírok és egyéb démonok világát fűzi az író, végig fenntartja azoknak az olvasóknak az érdeklődését is, akiket a trilógiának elsősorban ez az aspektusa érdekel. A titokzatost, a transzcendenst érintő részek jégtáblák módjára úsznak és oldódnak a hétköznapi folyamatban, és ezek körülírásából formálódik a három, karakterében jól elkülönülő történelmi időszak.

Az első a már említett boldog békeidőket mutatja be Ferenc József estül, kis- és nagypolgárostul, városi munkásnegyedestül, piroslámpás házastul, színházastul, kávéházastul. A cselekmény jó része, miként a klasszikus vámpírtörténetekben általában, éjszaka történik. Benedek kitűnő érzékeléssel választotta ezt a korszakot horrorra keretül. A lüktető budapesti éjszaka szinte felajánlja magát a vérszívó népeknek, akiket a színházak, a kávéházak fényei, a gázlámpák világította utcák, terek sem riasztanak el. A második könyv hátere, a háború Erdély sötét színeivel festett, miként a harmadiké is, amely többnyire szin-

tén az 1918 utáni, hiánnyal küszködő, kivilágítatlan fővárosban játszódik. Az éjszaka mindig különös, megmagyarázhatatlanul borzongató érzéssel tölti el az embert, a történetmesélő pedig ilyenkor van igazán elemében. Főleg, ha a téma is így kívánja, márpedig a vámpírok legfőbb ellensége a napfény; a józan nappalok a sötét kriptákba, temetőbe, az emberek világától jól elzárt területre száműzik őket. Éjjel viszont ideje van a félelemnek. Ez a józan ésszel meg nem magyarázható jelenségek ideje, amikor a gyanútlanok áldozattá lesznek.

Ezt az általános receptet látszik követni a történetíró, ám a cselekmény korántsem ilyen egyszerű, duplacsavarja arra az olvasói attitűdre épül, hogy egyszerűbb a vérszívó vámpírról elhinni, hogy könyörtelen gyilkos, mint egy tisztességes, meggyőzően intelligens nyomozóról, aki történetesen Jekyll és Hyde szindrómával küszködik. A gyakori krimiolvasók persze már korábban is gyanakodnak a két szálon futó események – a krimi és a vámpírtörténet – ilyen összekapcsolásának túlságosan egyszerű módjára, és maguk is kikövetkeztetik a történet várható végét, ami azonban akkorra el is veszíti je-

lentőségét. Egy idő után ugyanis már nem a büntény megoldása a legfontosabb, hanem a szereplők lelkében lezajló folyamatok, és a köztük lévő interakciók, melyek hiteles korrajzba ágyazódnak. A faluról a nagyvárosba került megesett lány sorsa, aki kénytelen újszülött gyermekét árvaházba adni, és testét áruba bocsátva tengetni életét, összeakad a személyiséghasadásos, szintén szegénysorból származó nyomozóéval. Kettejük történetében szinte szociografikusan ábrázolódik a kor kisemmizettjeinek világa. A legértelmesebb kép, mely a testi kiszolgáltatottságon át mutatja a periférián létező nő kilátástalanságát, annak a lelkiállapotnak a leírása, amelybe a téli fagyban történt nemi aktus után kerül egy ismeretlen férfi maga után hagyott nyomával combjai között a nyomorúságos szobában. Ez a mélypont. Meleg víz, tiszta ruha és perspektíva nélkül.

Mintegy ellenpontként más női sorsokat is ábrázol Benedek. Leghangsúlyosabb a két kötetben szerepeltetett, és egy jelenet erejéig az utolsóban is felbukkanó női főszereplő, a Szállási Tituszhoz és Drakulához, a vámpírok fejedelméhez is kötődő Tarnóczy Etelka sorsa, amelyet már gyerekkorától figyelemmel kísérhetünk. Szemünk előtt válik a csúf, rövidlátó, szemüveges bakfisból nagyvilági,

vagy inkább félvilági dáma. Apja elvesztése után az anyai gondoskodást is nélkülöző leány fejlődését főleg olvasmányai, majd – egy véletlen folytán – a kor felkapott színésznője, Hunyady Margit és az általa fémjelzett színházi élet határozza meg. Itt találja meg nőiességét; a színház lesz igazi otthona. A bolondnak vélt lányt egészen addig nem veszi komolyan a környezete, míg első szerelme, egy díszletmunkás, féltékenységekben öngyilkos nem lesz. Ezután Etelka kis kitérőt tesz a politikai színház világába, s rövid időre – a kor haladó eszméit magáévá téve – színésznő lesz. Ám pénzhány miatt feloszlik a főleg munkásoknak játszó társulat, így a lány kikerül annak zárt világából is. Hamarosan megismeri a női kisugárzásának erejét, s megteremt saját szféráját, amelyben vendégül látja a kor vezető politikusait, magas rangú tisztviselőit, gyárosokat, mágásokat. A társadalom színe-java fordul meg az ágyában, s ily módon a világ látogat el hozzá. Az igazi karriert, gazdasági és társadalmi értelemben ő futja be, bár ezért érzelmi elvívárosodással kell fizetnie. Ugyanakkor igazi túlélő; női ösztöneire hallgatva sikerül új fejezetet nyitnia többször is, hiszen az úri kurtizán szerepét maga mögött hagyva menyasszonnyá avanszál egy felkapott futballista oldalán, majd Drakula karjaiba veti magát, s istentelen házasságkötésükkor maga ajánlja fel végzetes harapásra a nyakát, hogy a démonok seregébe lépve elhagyhassa az emberi létet – és átlépjen a „sötét oldalra”.

Titusz és Etelka csupán napokat, heteket töltenek együtt, mégis kettejük sorsa között feszül a háromkötetes történet szövete. Karrierjük egymás ellentettje, ami egyikük számára siker, a másiknak bukás. Titusz elkötelezettsége a démoni világ ellen hat, Etelkát éppen ellenkezőleg. Kettejük viszonyát is jól leírja Drakula kedvenc idézete Hermész Triszmegisztoztól: „Amint fent, úgy lent.” Az emberek világa nemcsak fekete vagy fehér, jó vagy rossz, hanem a kettő keveréke, ahogyan ők maguk is.

A démoni lények vezetője, Drakula a második kötetben, az erdélyi fronton bukkan fel először, addig csak emlegetik, hivatkoznak rá. Az ördögfiaként az emberi és az alvilági lét határán ragadt démon a huszadik században már szenvtelenül nézi a földi eseményeket. Számára idő és tér nem akadály,

ahogyan a többször leszületett Sain-Germain grófja számára sem. Ők is ellentétpár a regényben, az ő sorsuk is ellentétes irányban halad. Drakula démoni öröklétre ítéltetett, mivel soha nem térhet vissza a pokolba a mellére égetett kereszt miatt, ellenben a gróf inkább a halandóságot választja az örökös (lélek)vándorlás helyett. Különbözőek a stratégiák nemcsak az emberek, de a halhatatlanok világában is.

Van, aki fölfelé, a fény felé, s van, aki lefelé, a sötétségbe tart. Ez a kettősség hatja át a regényfolyamot, s ez adja a dinamikáját.

Úgy tűnik, mintha a háború vonzotta volna a démonok seregeit ismét az emberek közé. Benedek többféle attitűdöt is ábrázol a transzcendenciához fűződő viszonyban. Egyes szereplők kifejezetten elutasítják, mások szkeptikusak a természetfölöttivel szemben, megint mások szenvedélyesen hisznek benne, és ez irányú tanulmányokat folytatnak. A regény sugallata: egyesek nem véletlenül találkoznak vagy nem találkoznak misztikus lényekkel. Nem mindenki számára mutatkoznak meg a démonok, vámpírok, farkasemberek, de mintha ez a megmutatkozás, a földön túli borzalmak igazából csak

kivetülései lennének félelmeinknek. Mert könnyebb borzongani a vámpíroktól, mint háborúba menni, harcolni, megsebesülni, meghalni, spanyolnáthát kapni, vagyis a biztos megsemmisülés felé menetelni. A kettős emberi természet rajzolódik ki a békére vágyó háborúskodók bemutatásakor is. A dalolva harcba induló katonák mellett felvillan a fronton, utcán, munkahelyen spanyolnáthát kapó, s abban elpusztuló tömegek képe.

Lassan megértjük a történet során, hogy az ember életét nem a démonok veszélyeztetik leginkább, hanem a különböző szintű hatalmi törekvések, saját gyengeségeink, amelyek miatt elkártyázzuk, elisszuk, elkótyavetyéljük öröklött vagyonunkat, tehetségünket, vagy valami hiábavalónak, rossznak a szolgálatába állítjuk életünket. Magunk előtt menekülve kerülünk a démonok csapdájába. Nem véletlen, hogy a trilógia több hétköznapi borzalmat ír le, mint olyat, amit a vámpírok okoztak.

A történet végéhez közeledve Szállási Titusz visszagondol a maga mögött hagyott néhány évre, s rádöbben, semmi mást nem kíván olyan nagyon, mint kávéházban üldögelni, kávé-kiflin élni, s régi asztaltársaságával együtt élvezni a Ferenc József-i monarchiát. És ezt nem nosztalgiából teszi.

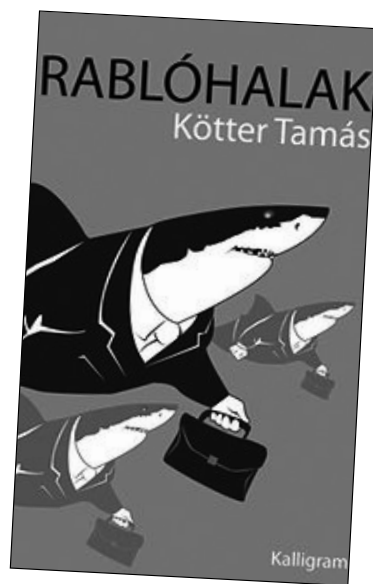
Libri Kiadó, Bp., 2012

Libri Kiadó, Bp., 2013

► NOVÁK ZSÜLIET

A koncepcionális project

Kötter Tamás: *Rablóhalak*

Kalligram, Pozsony, 2013

Az irodalom társadalmi funkcióinak megléte és a szerzői brand építése nem új keletű probléma. Ha nem épül föl az én-márka, a legjobbak sem hagynak nyomot, de ha valaki képes erre energiákat mozgósítani, a közösségi irodalmi hatás nem marad el. Erre napjainkban a legjobb példa Kötter Tamás *Rablóhalak* című terméke.

Az ötlet egyszerű és zseniális. Ahogyan az a legjobb ötletektől elvárható. Induljunk ki a téma legnagyobbjaiból. Vegyünk egy kis Michel Houellebecq-et és Bret Easton Ellist, valamint azt a tényt, hogy adott egy divatos, izgalmas téma, hiszen a társadalmi elit belső világáról, szégyenletes kis titkairól olvasni nagyon is kézzelfogható olvasói igényeket elégít ki. Azonban a *Rablóhalak*ról úgy beszélni, mint egy ez idáig érintetlen témát feltáró könyvről, némileg túlzó felvetés Térey János műveinek ismeretében. A minimalista gyökerek zavaróan sokszor rányomják a bélyegüket Kötter prózájára. Csak elvétve jelennek meg azok a magyar sajátosságok, amelyek mégis minden multikulturális és a „világegyfalu”-elmélet ellenére igazi láttelet adhatnának a 2010-es évek jelenségéről.

Nem elvitatható tény, hogy a *Rablóhalak*nak világa van. A Kötter teremtette világból pedig képzelenség kilépni. Nincsen meg az az örök érvényű, helyes út, amelyre akár véletlenségből is rátévedne egyik-másik szereplő, nincs egyetlen kicsit is tudatosabb, határozottabb jellem, aki változtatni akarna ezen a felhős, posványos léten. Az emberek érdektelenségét és a kitűnés lehetetlenségét hangsúlyozza, hogy a helyszínek és a szereplők folyamatosan ismétlődnek a kötet novelláiban. Repetitíven, alaposan a szánkba rágyva, hogy nem számít a helyszín („a Dérnyében vagy a Baldaszi'sban, vagy a Spoon Hajón, vagy a Klasszban, vagy a Pomodoróban, vagy a Kantinban, vagy a T&G-ben vacsorázunk,

aztán a vacsora után elugrunk a Trafiq-ba, vagy az Ötkertbe, vagy a Minyonba, vagy a MIXbe, vagy a Creolba, vagy a Syymbolba”),

nem számít az ember, ahogyan a körülöttük lévő tárgyak se, feltevé, ha megfelelően drágák („...legalább egyszer egy héten kiszállnak egy Jaguárból, Alfa Róméból, Porschéből, Mercedesből, Audiból, Ferrariból, Astin Martinból, Bentleyből, BMW-ből vagy Maseratiból a Dolce & Gabbana, Ferre, Luis Vuitton, Gucci, Armani és más luxusmárkák üzletei előtt.”) A szereplők nem nagyon emlékeznek egymásra. Sem a nevekre, sem a múltra, sem a közösen megélt eseményekre. Életüket éttermek, romkocsmák, viszonyok és edzőtermek között tengetik. Éjszakáznak, isznak, és szórják a pénzt, úgy tesznek, mintha szórakoznának. Habár a kötet novellákból áll össze, laza regényként is értelmezhető. Nem zavar, hogy megváltoznak a szereplők nevei, olykor neme, mivel énjük úgysem koherens, nincsen valós személyiségük, az csupán a szerepük változásaiból tevődik össze. Ebből adódóan nem reflexívek, ha olykor próbálkoznak is, azt sem nevezhetnék valódinak. Nincsen kapcsolatuk a múlttal, a jövőképük annyira plasztikus, mint amikor egy topmodell leszáll egy magánrepülőgépről Rómában, ahol nem árt az erős napsütés a hajának. Életük értelmetlen, kegyetlen napok egymásutánja, a „carpe diem” ördögi köre. Az első novella (*A Mars*) ugyan múltbeli történetet, emlékeztetfoslányokat hív elő, ám ez is csak az elveszett gyökerek visszafejtésének kísérlete, és éppen ettől az eszköztől megrázóbb a többinél.

A görcsös élvhajászatban a jelent sem képesek megélni, csupán élnek benne. Ez attól a legtragikusabb, hogy senkinek sincsen valós oka a tragédiára. És éppen ez menthetné meg őket. Ha lenne egyetlen értelmes, vagy értelmetlen indokuk az életre és a küzdésre. Egytől egyig antihősök, akik ha valaha értettek is valamihez, ezt a képességüket már minden bizonnyal elfelejtették, mert valaha megtörtént életük legnagyobb biznisze, amikor is jókor voltak jó helyen. („Ez volt az az időszak, amikor Budapest rálépett az útra, amelyen végül kiérdemelte az Európa Bangkókja címet: leszbí-show-k a diszkókban – később, az ezredforduló táján az elegánsabb klub szót kezdték használni rájuk –, napokig tartó afterpartyk, alacsony árak, olcsó és könnyen megszerezhető drogok és nők.”) Nem emelhetünk ki senkit a könyv szereplőinek tömegéből, mindenki ugyanolyan. Eltűnik a szubjektum, mint egy modernizált szappanoperában, jön az újabb és újabb széria. Először megírja a *Rablóhalak* világának ridegsége és üressége. Aztán az olvasó is megunja, felüti fejét a közöny, és amikor a szemünk hozzászokik az üveghátrú plasztikemberek látványához, már nem hat a jelenség drámaisága. Elaprozódik a feszültség, és nincsen olyan cselekmény, amelyben ez újra megteremtődne. Már minket sem érdekel túlzottan, hogyan művelik a szereplők ezt az élethez kicsit hasonlító dolgot. Az első novella nagyon erős atmoszférát teremtett meg, ami az *Arany Jaguár*ban éri el csúcspontját, csak hogy még mindig a kötet első harmadában járunk. Az egyén hamar a modern gyártósorok által ezres nagyságrendekben kiadott terméké válik, aki pusztán olyan fantasztikus tulajdonsággal rendelkezhet, mint hogy fiatal, gazdag, és jó sokat fogyaszt. Nem termel. Csak így jellemezhetjük a szereplőket. A ruhák márkájával, a külföldi, belföldi kiruccanások helyeivel és gyakoriságával, a különböző edzésfajták, sportok, táplálék-kiegészítők, személyi edzők típusával, a szépítőszeres, szolárium és hidrogénpor használatával. Csak tökéletes testű emberek kelthetik föl a narrátor figyelmét, de mintha nem tudnának mit kezdeni ezzel az adottsággal. Egyetlen funkciója a használat. Habár itt is az egyik legfontosabb cél az ilyen testek ágyba vitele, de inkább térdre kényszerítése, a használat igazi örömet senkinek sem okoz. Pedig éppen az őszinte érzelmek teljes hiánya teszi a szereplőket egymással felcserélhetővé. Úgy tűnik, életük fölösleges vergődés, de megmenekülnek még az öngyilkosság gondolatától is azáltal, hogy az elmúlás vágya is érzésekhöz kötött.

A könyv és az arról szóló kommunikáció eljátszik „a szerző is egy a szereplői közül” klisével. Kötter Tamás álneven ír, társtulajdonos egy ügyvé-

di irodában. Az alkotás viszont szándékosan elbizonytalanít. Mi igaz, mi túlzás, mi kitaláció? Hol van tehát a határ a képzelet és valóság között?

Hiszen el tudja azt valaki képzelni, hogy napjaink jogászai különös érdeklődést mutassanak a Való Világ „hősei” iránt, vagy hogy kizárólag fiatal, prostinak öltözött lányokkal találkozzanak Budapesten? Persze ezek az elemek azzal is magyarázhatóak, hogy a könyvben szereplő ügyvédek és a valóság hősök munkája nagyban hasonló, és mivel a személyes világban csak az létezik, amit meglátunk, miért ne láthatnának egyesek kizárólag haspólós lányokat, akiknek a mellein vicces feliratok feszülnek. Nem hiszem el Kötternek, hogy valóban dokumentálná a jogászok társadalmi elitjének életét, azonban ez nem a kötet értékének megkérdőjelezése, csupán a marketing félrevezetése.

A szerző egyszerű, minimalista, szenvtelen stílusa a szöveg könnyű olvashatóságát eredményezi. A nyelvezet közvetlen, elbeszélő, egy idő után túlzó, mert didaktikus a motívumok szakadatlan ismétlése, a romlott világ attribútumainak sorozatos ábrázolása. A repetíció funkciója a kiüresedett, körben forgó lét hangsúlyozása. Az író moralizál a hiány állandó szerepeltetésével. Az önzés, a semmitmondó, fölösleges párbeszéd, a külsőségek hangsúlyozása minden érték hiányát mutatja. Így elvész a hiperrealista szándék, komolytalanná válik a városi lét szakszerűnek tűnő felboncolása.

Kötter prózája kétségkívül feszes, sokszor filmszerűen építkező történeteket teremt. A leíró részek számomra több helyről hiányoztak a kötet folyamán, a közeg hiányában elmosódottá, tejszerűvé váltak az események. Ahol ezek a rövid, leíró mondatok nem hiányoztak (pl. az *Isten halott* című novellában a romkocsmái véce leírása), ott azonnal túlélessé válnak a képek, és pontosan látom és érzem, hogy mi történik. A moziszerű hatáshoz a cselekmény tökéletesen hozzájárul, azonban hogy olajozottan működjön, számomra több helyről hiányzik a feszültség.

Kötter Tamás kötete valójában a valóságshow-k világára emlékeztet. Eseménytelenség, ingerszegénység, szűk tér áll a hősök rendelkezésére. Aminek a titka nem más, mint magának a titoknak a meglesése. A problémáik megismerése után pedig az olvasó elnehezülő szívét feloldja némi vállvergetés, hogy van, aki nálunk sokkal elidegenetesebb és kiüresetesebb hétköznapiakban él. Miután a kitaláció és valóság határvonalait a kötet és annak marketingje tudatosan összemosta, a befogadóban is kialakul egyfajta bizonytalanság, hogy ez akár valóság is lehet. Pedig amit olvasunk, az mese.

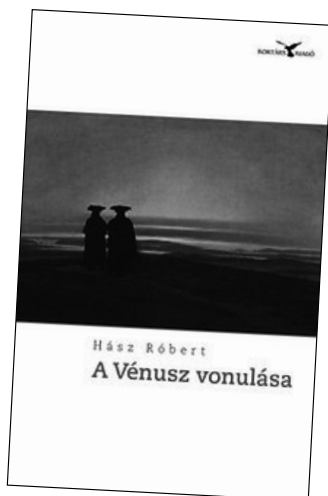
Nehéz megítélni ezt *Rablóhalak*-játékot.

► CHOVÁN ISTVÁN

Útkeresés, sorsfordító időkben

Hász Róbert: A Vénusz vonulása

Kortárs Kiadó, Budapest, 2013

2013 könyvhetére új regénnyel jelentkezett Hász Róbert, amely szervesen illeszkedik eddigi életművébe. Hász korábban is előszeretettel ábrázolt elbeszélő szövegeiben régmúlt világokat, történelmi korszakokat, amelyeknek kérdésfeltevései a mindenkori, így a jelenkori olvasó számára is aktuálisak lehetnek. E szövegek rendszerint kulturális és tudományos ismereteket is megidézve szembesítették hőseiket élethelyzetükkel, nem ritkán választút elé állítva őket.

A *Vénusz vonulása*, amely a Kortárs Kiadó gondozásában jelent meg, Sajnovics János fiatal, önmagát is kereső jezsuita szerzetes utazását meséli el a bécsi udvari csillagász, Hell Miksa társaságában a jeges-tengeri Vardő szigetére. Fontos természeti jelenséget szeretnének megfigyelni: a Nap és a Vénusz bolygó együttállását, amely tudománytörténet esemény, fontos kutatásokat segítenének elő a pontos adatok. 1769-et írunk, Európa változás előtt áll, amelynek előzményei már tetten érhetők a kor szellemi életében. Weiss páter, a nagyszombati rendház előjárója óvó szavakkal bocsátja útjára Sajnovicsot: „Félek János, félem a jövőt. Néha hallom, ahogy világuk eresztékei recsegnak-ropognak körülöttünk. Századunk, mely annyi újat hozott az emberi értelem számára, attól tartok, kínok és fájdalmak között fog kimúlni, s szörnyű idők előhírnöke lesz egyben”. Sajnovics és Hell saját bőrén tapasztalja meg a kor Európájának politikai forrongásait, hatalmi érdekeinek ütközését.

Hász Róbert olvasmányosan ábrázolja ezt az utazást. Regényének legnagyobb érdeme, hogy plasztikusan jeleníti meg a két tudós útjának állomásait, találkozásait, beszélgetéseit, szellemi és fizikális kalandozásait egyaránt. A *Vénusz vonulása* rendkívül gazdag irodalmi, műfaji hagyományt idéz meg, ami több szinten is értelmezhetővé teszi a szöveget. Utazási regény, hiszen Sajnovics Nagyszombatról

kiindulva többek között Bécs, Prága, Drezda, Lipcse, Hamburg, Dánia és Norvégia érintésével jut el mestere Vardő szigetére tapasztalatokkal gazdagodva. Kalandregény is azonban, szorult helyzetekből is ki kell menteniük magukat. Ravaszsággal, mint a jezsuitákkal ellenséges drezdai udvarban, vagy szerencsével, mint a hamburgi kocsmából. A szöveg a század számos tudományos felfogására, jelentős művészeti alakjára utal, Klopstockot, a kor legnépszerűbb német költőjét, az ifjú Goethét és Mozartot szerepelteti is. A művelődésregény imént említett sajátosságai mellett azonban a legfontosabb az a fejlődés, amelyen Sajnovics János regény folyamán keresztülmegy. A klasszicizmus meghatározó vonása a nevelésbe, a nevelhetőségbe, a főhős formálódásába vetett hit. Az ifjú tudós horizontja folyamatosan tárul ki, térben és időben egyaránt. Hász Róbert találoán választja meg a három nagyobb egység címét: *Utca, Városok, Világok*. Felfedezésükkel, megismerésükkel juthat el csak önmagához, és hoz fontos döntést a regény végén Sajnovics.

A több hónapos út mozgalmas szellemi utazás nemcsak a két jezsuita, hanem az olvasó számára is, hiszen egy számára már elmúlt kor gondolatvilágának gazdagságával és ellentmondásosságával szembesülhet. Bécsben János Triesnecker testvértől megtudja, hogy Hell Miksa Bécsből történő eltávolítása mögött valószínűleg politikai számítások, a jezsuita rend elleni intrikák húzódnak meg. Prágában János és Miksa a gépek által a jövőben betöltött szerepről

beszélgetnek. Hell megállapítja, hogy a tudósak Isten világát kell szüntelen kutatnia, amihez tehetőséget kapott, hiszen az emberi élet oly rövid. Nem szabad silány másolatok készítésére pazarolnia az idejét és utánozni a teremtés csodáit. Drezdában a színház, tágabban pedig a művészet feladatáról esik szó köztük. Hell szerint erkölcsi okulást kell nyújtania, és az előkelőkhöz, a jómódú polgársághoz kell szólnia. János a falak nélküli, a nép közé vitt színelőadás lehetőségét fogalmazza meg. Monumentális passiójátékot képzel el, vagy egyéb bibliai történetek eljátszását. Hell esztétikai okfejtésében a szépségben az Úr teremtményét véli tetten érhetőnek és fontosnak: „Az elv, ami szerint a világmindenséget mozgatja, a harmónia, ami az univerzumot egyben tartja!” János kételkedő alkat, kezdetől önmagát keresi a világban, bármerre is járjanak.

Lipcsében tartott előadásában Hell a tudomány melletti elkötelezettségéről vall. A bolygók és a csillagok iránti vonzalmában a rend utáni vágy jelenik meg: „Történhet bármi ideleln a Földön, uralkodhatnak fáraók vagy királyok, jöhetnek özönvizek és földrengések, pusztíthatnak háborúk vagy járványok, a csillagok örökkévalók, s akkor is ott fognak ragyogni a fejünk fölött, ha senki sem lesz, aki ideleln figyelje őket. Ők példázák nekünk a rendet és a harmóniát. Felette állnak az embernek.” Hamburg ezzel a renddel teljes ellentétben áll. A kikötőváros császári követe, Raab gróf találoán jellemzi világ-felfogását: az ott élők istene a pénz, mozgatójuk a haszonkulcs, másban nem képesek hinni. E modern Szodoma bugyraiba Sajnovics is alámerül, amikor Nagyszombatról elszökött volt rendtársával, Tamással találkozik. A kétes hírű kocsmák világában János a földi hívságok csábításával is szembesül. Tamás szerint már „nincsenek magasztos célok. Azon túl, hogy nem halsz éhen, és nem fagysz meg télen, semmi fontos nincsen. Élni kell, reggeltől estig, megélni a hajnalokat, az éjszakákat, az örömeiket úgy, ahogy Isten azt számunkra lehetővé tette...” János folyamatosan kihívásokkal találkozik, amikre választ kell adni. Koppenhágában már arról beszél Klopstocknak, hogy két nép nyelvének az összehasonlítása is érdekli, amelyek fajlag nincsenek kapcsolatban egymással. Nyugtalan, érdeklődő elme. Nyelvészti kutatásának eredményéről Hász Róbert csak az *Epilógus*ban tájékoztatja olvasóját, ahogyan a regény cselekménye után történt egyéb eseményekről is, amelyek a szövegben felvetett kérdéseket más megvilágításba helyezik. Bernstorff gróf gondolatai a francia forradalom hitvallását képviselik a Gondviselésbe vetett hit elutasításával, az észre és a szabadságra épülő társadalom képének felvillantásával. Határhelyzetet ragad meg a regény, világnézeteket

szembesít: jezsuitákét és szabadgondolkodókéét. A gróf társadalmi egyenlőséget hirdető nézetével Hell Miksa az emberi személyiség egyediségét, sokszínűségét állítja szembe, amelyben jó és rossz egyaránt és kiszámíthatatlanul benne rejlik. E koppenhágai beszélgetésben jelenik meg az a motívum, amelyik a regény utolsó részét, a Vardő szigeten töltött időszakot áthatja: az elvágyódás. Klopstock reméli, hogy a Földön kívül is lehet élni, amikor a Holdról álmodozik: „Miért nehéz elképzelni, hogy állhatnak emberek azoknak a sötét tengereknek a partján, s hozzánk hasonlóan fejüket az égre emelve azon töprengenek, vajon léteznek-e emberek a Földön?” Később, Norvégiában János ajánlatot kap, hogy elhagyja, elutazzon messzire. Új világok, új kihívások sejlenek fel előtte, ő azonban útja befejezését, a tudományos kutatást választja.

A regény utolsó része Vardő szigeten játszódik. Sajnovicsék itt töltik el a legtöbb időt. A sziget a periférián való létezés tapasztalatával szembesíti őket, ami korábbi Hász Róbert-szövegekben is tematizálódik, leginkább talán a 2001-ben megjelent *Végvárban*. Az Európán keresztül lezajlott térbeli utazást a lelki utazás, ábrándozás követi. Merev, rideg, szinte kietlen világ elevenedik meg *A Vénusz vonulása* lapjain: „A táj mozdulatlansága, a hófödte alacsony dombok, a fák nélküli világ kopársága, ahol mintha nem is honosodott volna meg az élet, zavarba ejtő módon tiszteletet parancsolt.” S persze a sötétség és a magukba forduló emberek. Sajnovics sétál, nézelődik, elmélkedik, beszélget. Az erődpárancsnok lányával, Dorotheával arról, hogy az emberi létezés természetes velejárója „kijutni a labirintusokból, a valóságosakból és az átvitt értelműekből, kijutni a fényre, a tiszta terepre, a síkra, ahol körülnézhet, tisztán láthat maga körül...” A száműzött Raskovitz-cal pedig arról, hogyan formálhatja valaki a sorsát, hogyan léphet minőségi létezési fokra, boldogabb életet élve. Sajnovics képtelen a konkrét cselekvésre, nincs benne elég határozottság, hogy a számára kijelölt útról letérjen, amelynek végén látja „azt a kicsiny cellát, teliszúfolva könyvekkel és jegyzetekkel, melyben élete utolsó, magányos napjait leéli.” Raskovitznak engedi át a lehetőséget, hogy az egy hajóval az ő személyazonosságát átvéve elhagyja szigetet és új életet kezdjen. A zárlat formális csupán, János élete nem zárul le a regény lapjain, inkább csendes fordulatot vesz: búcsút int álmainak, képtelen átlépni a változáshoz szükséges határvonalat.

Hász Róbert egy útkereső történelmi korszakot és egy önmagát megtalálni igyekvő személyiséget ábrázol elmélyülten, hitelesen, továbbgondolásra ösztönözve.

Az előző számunk tartalmából

Karácsonyi Zsolt, Vörös István, Jenei Gyula, Filip Tamás, Lipcsey Emőke, Fecske Csaba, Orcsik Roland, Deres Kornélia versei

Márton László, Podmaniczky Szilárd, Orcsik Roland prózája

Garaczi László, Csík Mónika a *Papírhajóban*

Sarusi Mihály falurajz-részlete és kritikák a *Kopóirat* című regényéről

A holokausz Békés megyei áldozatairól – tanulmány, interjú, visszaemlékezés

Szil Ágnes *Mindenáron* című egyfelvonásosa

Kritikák Borbély Szilárd, Grendel Lajos, Győrei Zsolt-Schlachtovszky Csaba, Varga Mátyás, Oláh András kötetről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.